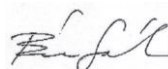

Kilencedik évfolyamunk első száma nagyobb ívű tanulmányok egy csokrát közli a tudományos diszciplínák különböző területeiről. Elolvashatjuk a kortárs politikai Afrikanisztika egy jeles képviselőjének, Daniel Bachnak gondolatait Afrikának a nemzetközi rendszerben betöltött szerepéről. Az izgalmas elemzést a pécsi műhely egy új fiatal tagja, az elsőéves doktorandusz Dömös Mariann ültette át magyarrá és látta el egy frappáns összegzéssel. Különösen fontos olvasmány ez ahhoz, hogy a változóban lévő nemzetközi kapcsolatok arénájában megfelelően tudjuk elhelyezni az afrikai kontinentet és annak lehetséges 21. századi fejlődési pályáját. Amíg Brauer-Benke József az MTA BTK Zenetudományi Intézet tudományos munkatársa részletes betekintést kínál az afrikai lira hangszer-típus történetébe, addig Harkai István Afrika utolsó „gyarmatán” vizsgálódik. A „világ egyik eldugott szeletének” tekinthető Nyugat-Szahara kapcsolatait elemzi szomszédaival, Marokkóval, Mauritániával és Algériával, mégpedig fontos nemzetközi jogi kérdések tükrében. Benkes Mihály egy újabb remek könyvismertetőt jegyez, mellyel eltökét szándéka, hogy a frankofón afrikanisztikai irodalom magyarul is egyre inkább megfogható közelségbe kerüljön számunkra. A hosszabb lélegzetű értekezések által dominált lapszámot Konkoly-Thege György professzionális fotódokumentációval ellátott friss terepbeszámolója teszi könnyedebbé: a kongói táviratot olvasva, nézegetve rácsodálkozhatunk a közép-afrikai térség egyik fontos államának, a Kongói Köztársaságnak jellegzetes mindennapjaira. Jó olvasást kívánunk!

The first issue of our ninth volume offers a collection of in-depth analytical papers from a wide range of scientific disciplines. We can read the observations of a well-known Africanist, Daniel Bach, about the place and role of Africa in the system of international relations with a focus on the concept of the ‘frontier’. His original study was translated and neatly summarized by a new member of the scientific workshop of the University of Pécs, first-year PhD student Marianna Dömös. This piece is of particular importance for all of us to be able to properly position the African continent and its potential development path(s) in our current (and changing) global system of international linkages. While József Brauer-Benke, ethno-organologist at the Institute for Musicology of the Hungarian Academy of Sciences provides us with the comparative history of African lyras, István Harkai leads an investigation in the last “colony” of Africa. As one of the “most unconcerned regions” of the continent, Western Sahara is looked at through its complicated history of dependencies with its neighbours, Morocco, Mauritania and Algeria, in particular, in light of the violation of humanitarian law and the infringement of human rights. Mihály Benkes again grants us with a sophisticated review of another book of French/Francophone African Studies. The well-researched academic studies are escorted by the summary of a lively field trip in the Republic of Congo by György Konkoly-Thege, who has a fine eye to take the best shots of the characteristics of everyday life in this growingly important African country. We wish you yet another great time reading our journal!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

ÍRTA: DANIEL C. BACH
FORDÍTOTTA ÉS AZ ÖSSZEFOGLALÓT KÉSZÍTETTE: DÖMÖS MARIANN

5

A HATÁR MINT KONCEPCIÓ ÉS METAFORA – AFRIKA A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK RENDSZERÉBEN

Az elmúlt évtizedekben Afrikára nagyobb figyelem irányult a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, a globális gazdaságban meghatározható szerepe pedig erősödni látszik. Mindezekkel együtt az ún. határ-koncepcióra is egyre jobban figyelnek a különböző aktorok. Afrika jelenlegi ábrázolása, mint a „legutolsó globális határ(terület)”, a kontinens megnövekedett jelentőségére, egyúttal a globális szerepekben történt hangsúlyeltolódásra világít rá. A tanulmány a többértelmű határ-koncepciót igyekszik megvizsgálni Afrika nemzetközi kapcsolatainak tekintetében.

KONKOLY-THEGE GYÖRGY

KONGÓI TÁVIRAT – BRAZZAVILLE A FOTÓS SZEMÉVEL

25

Konkoly-Thege György fotókkal illusztrált beszámolója a Kongói Köztársaságról couchsurfinggel, bozóttaxikkal és egy sokoldalú helyi művésszel.

BRAUER-BENKE JÓZSEF

AZ AFRIKAI LÍRA HANGSZERTÍPUS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

37

Az afrikai líra-típusok történeti áttekintése igazolja azon hipotéziseket, miszerint az afrikai lírák jövevény hangszerek a kontinensen. A hangszertípus interetnikus kapcsolatok által továbbított, diffúz megjelenése azonban térben és időben eltérő elterjedéseket mutat. Az afrikai kontinens történeti és földrajzi viszonyainak köszönhetően, egészen a legutóbbi időszak gyári anyagainak megjelenéséig, az ókori lírákkal rokonítható edényes lírák helyben talált anyagokból, hagyományos technikákkal készültek, ennek köszönhetően, némely esetben egészen a 20. századig, mint recens archaikum, szinte változatlan formában éltek túl az eltelt évszázadokat.

HARKAI ISTVÁN

HUMANITÁRIUS ÉS EMBERI JOGI JOGSÉRTÉSEK,
VALAMINT A MENEKÜLTEK HELYZETE
AFRIKA UTOLSÓ „GYARMATÁN”

55

Afrika utolsó gyarmata, Nyugat-Szahara a világ egyik eldugott szeglete a Szahara atlanti-óceáni mellékén. A terület értéktelennek tűnik, az érte vívott küzdelem azonban jelzi, hogy különböző érdekszférák metszéspontjában fekszik. Gyér lakossága és a barátságtalan sivatagi környezet ellenére gazdag foszfátlelőhely, atlanti partvidéke miatt pedig stratégiai fontosságú. Ezt nem csak a gyarmatosító spanyolok, hanem a mai szomszédok, Marokkó, Mauritánia és Algéria is felismerték. Utóbbinak csak mellékszerep jutott a térség modernkori történetében, Marokkó és Mauritánia azonban tevőlegesen is részt vett a spanyol uralom megszűnése utáni események alakításában. A két szomszéd ugyanis megszállóként lépett az ibériai hódítók helyébe, amely háborút eredményezett a szaharávik szabadságáért küzdő Polisario és a betolakodók között. E konfliktus számos nemzetközi jogi kérdésnek gyökere, amelyek közül a tanulmány kettőt, talán a két legfontosabbat törekszik megválaszolni; nevezetesen a harcokban érintett felek által elkövetett emberi jogi és humanitárius jogi jogsértések kérdéseit, illetve a konfliktus nyomán szülőföldjüket elhagyni kényszerülő szaharávi menekültekét.

RECENZIO
BENKES MIHÁLY

LES GUERRES D'AFRIQUE.
DES ORIGINES À NOS JOURS

74

Bernard Lugan, a hadtudomány kutatójának és oktatójának recenzált könyve a teljesség igénye nélkül a prekoloniális korszaktól kezdve az európaiak hódításain, a gyarmati és függetlenségi korszakon át a jelenig mutatja be és értelmezi a földrészen kirobbant erőszakos harcok, háborúk, genocídiumok és terrorcselekmények történetét.

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publius Syrus)*

sysstrans

A HATÁR MINT KONCEPCIÓ ÉS METAFORA – AFRIKA A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK RENDSZERÉBEN

ÍRTA: DANIEL C. BACH

FORDÍTOTTA ÉS AZ ÖSSZEFOGLALÓT KÉSZÍTETTE: DÖMÖS MARIANN

Daniel C. Bach: Africa in international relations: The frontier as concept and metaphor című tanulmánya alapján. Megjelent: South African Journal of International Affairs, 2013 Vol. 20, No. 1, 1-22, <http://dx.doi.org/10.1080/10220461.2013.783283>

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben Afrikára nagyobb figyelem irányult a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, a globális gazdaságban meghatározható szerepe pedig erősödni látszik. Mindezekkel együtt az ún. *határ-koncepcióra* is egyre jobban figyelnek a különböző aktorok. Afrika jelenlegi ábrázolása, mint a „legutolsó globális határ(terület)”, a kontinens megnövekedett jelentőségére, egyúttal a globális szerepekben történt hangsúlyeltolódásra világít rá.

2012 elejétől az is nyilvánvalóvá vált, hogy Afrikával kapcsolatban a befektetők készen állnak hosszú távú stratégiákban gondolkodni, szemben az eddigi európai „nagy kockázat, alacsony megtérülés” elvével. Az egy évvel későbbi davosi Világ-gazdasági Fórumon is nagy pezsgés volt a szubszaharai térséggel kapcsolatban: a befektetések és a gazdasági lehetőségek élénkülő tendenciát mutattak, miközben az USA nehézségekkel küzdött, az eurózónát a recesszió, a BRICS-országokat az elvártnál alacsonyabb növekedés, az észak-afrikai régiót pedig instabilitás jellemezte. A szubszaharai régió vonzóvá vált, köszönhetően a kereskedelmi média széles körű lefedettségének, a számtalan kecsegtető címmel megrendezett konferenciának és a rengeteg Afrikáról szóló pozitív jelentésnek. 2001 és 2010 között a tíz leggyorsabban növekvő gazdaságból hat e kontinens országai közül került ki, annak ellenére, ahogy arra az elemzők is rámutatnak, hogy a térség országainak a legtöbb társadalmi fejlettségi mutatója továbbra is nagyon alacsony. A közvetlen működő tőkebefektetés nemcsak, hogy növekedett, hanem 2006 óta meg is haladta a segélyek mértékét. Habár a kormányzás színvonala nem sokat javult, mégis a Világbank „Doing Business” rangsorában nyolc afrikai ország megelőzi a BRICS-

országok közül legjobbra értékelt Kínát, tizennégy Oroszországot, tizenhat Brazíliát és tizenhét Indiát. Afrika, ahogy a *The Economist* is kiemeli, többé már nem az a reménytelen kontinens, amely még 2000-ben volt. A világ új gazdasági motorjává vált, ahol a fejlődés üteme a következő két évtizedben sem fog megtorpanni és az elvárt profit valószínűleg nagyobb lesz, mint bármely más fejlődő régióban.

Ahhoz, hogy megérthessük a feltörekvő afrikai országok különböző politikai stratégiáit és röppályáit egy folyamatosan változó, alakuló kirakósként kell rájuk gondolni. A kihívást legjobban az elmúlt évtized illusztrálja, amikor folyamatosan megkérdőjeleződött a BRICS-modell fenntarthatósága. A „feltörekvő” jelző sem határozható meg pontosan, mivel nem szűkíthető le csupán a felzárkózási folyamatokra – a magas növekedési rátának köszönhetően bővül a kereskedelem, gyarapodik a befektetések volumene, javulnak a társadalmi mutatók és a fogyasztási szokások és fejlődő országok estében a proaktív állami beruházások is. Ám a leginkább alapvető probléma a jelen és a múltbeli fejlődési elgondolások összeegyeztetése.

A próbálkozás, hogy definiáljuk a feltörekvés fogalmát gyakran hívja elő az elefánt és a vakok¹ példáját: nehéz egységes képet festeni a folyamatról, ahol a feltörekvés kényszere alatt az elérhető eszközök alkalmatlanok az egész megismerésére és a folyamatok egy része feltérképezhetetlen, rejtett. A feltörekvés megfelelőbben megragadható a különböző ábrázolásaival és az időben egymást követő interpretációival. A feltörekvő Afrika eredetileg az árucikkek árainak növekedésével és a látványos Kína iránti elköteleződéssel járt együtt, amit hamarosan követett a globális tér többi szereplőjének felgyorsult mozgása is. A későbbiekben a kontinens *új határként* történő leírása egyre inkább kiszélesedett, már nemcsak a feltörekvő piacokat és felemelkedő gazdaságokat jelentette, hanem az afrikai reneszánsz gondolatát is.

A tanulmány következő része Afrika viszonyát elemzi a nemzetközi térben és a világgazdaságban a hidegháború utáni időszakban a különböző szerepelők és politikák kölcsönhatásait vizsgálva. A szerző nézete szerint „a határ”, mint elmélet és metafora egy olyan eszköz, amely „heuréka élményt” szolgáltat a vizsgálódás során, főként ahhoz, hogy értelmezzünk egyébként kétértelmű és élesen elkülönülő magyarázatokat.

A pontosan és világosan körvonalazható határ csak egy aspektusa ennek a fogalomnak. A határ, már a Római Birodalomban is, azokra a centrum-periféria találkozásokra utalt, ahol a különböző politikai entitások, csoportok, egyéni identitások és kereskedelmi útvonalak találkoztak és interakcióba léptek egymással. A határ egy komplex, többfajta értelmezésre nyitott fogalom: amennyire vonatkozhat egy konkrét, fizikai értelemben *lehatárolt* területre, ugyanannyira segítheti valamilyen „különbözőség” megértését, jelenthet *elhatárolásra* alkalmas fogalmat is. Az időtől és a körülményektől függően a határ lehetett valós vagy mitikus tér (a *határvidék* az amerikai történetírásban), átmeneti zóna (*határsáv*) és egyszerűen maga a *határvonal*. A határok alakítják a különböző terek, képek és identitások körvonalait, ugyanakkor ösztönzőleg hatnak a határokon átívelő folyamatokra, kapcsolatokra is. Látható, hogy az értelmezése tág, a szélesen vett és változó lehatárolás tekintetében

átvitt értelmű használata is lehetséges, ugyanakkor konkrét értelemben a szuverén államiság egyik jellemzőjeként is használatos.

A tanulmány ezt a többértelmű határkonceptiót igyekszik megvizsgálni Afrika nemzetközi kapcsolatainak tekintetében. Az első és a második rész a kontinens hidegháború utáni integrálódását vizsgálja a nemzetközi rendszerbe a *távoli idegen* (distant abroad) és a *fontos másik* (significant other) metaforáján keresztül. Ez az elkülönítés is kapcsolatban van a határral: a „mi” és az „ők” megkülönböztetésen át, ami gyakorta elvezetett az idegenek „barbárként” elkönyveléséhez. A cikk harmadik része Afrikát mint új határterületet és globális határfelületet mutatja be. Habár erőteljesen ambivalens fogalmak, mindkettő remek lehetőséget ad arra, hogy megvitassuk az Afrikával kapcsolatban kialakult két fő forogatókönyvet.

Afrika, a távoli idegen

A jelenleg Afrika jellemzésére használt felívelő és oroszlánszerű imázs szöges ellentétben áll az 1990 és 2000-es évek környékén uralkodó beszéd- és ábrázolásmódtól. Ez az arculat már visszautasítja az Afrikával szemben tanúsított lenézést és a vele kapcsolatban megfogalmazott marginális szerepet, ami korábban a globális teret jellemezte, mindazonáltal szkeptikusan szemléli a globalizáció nyújtotta lehetőségeket is.

Az 1990-es években Afrika általános gazdasági és stratégiai alábecsülése hátterében, Európában és Észak-Amerikában három beszédmód jelent meg. Az első a kontinens „bekerítetttségét” említette, ami az egyre növekvő kifelé fordulásának és az egyre terhesebben tolakodó fétélrendszereknek volt köszönhető. A második kihangsúlyozta Afrikának az illegális kereskedelmen és bűnözői hálózatokon keresztüli dinamikus integrációját a globális rendszerbe. A harmadik viszont előrevetítette a kontinensen az erőszakot és a zavargásokat a globális káosz előjeleként. Ám egyetlen vezérmotívum mindhárom értelmezésen végigfutott: az éles különbség Afrika általában vett lebecsülése és a számtalan szereplő számára sok kérdésben és területen betöltött központi szerepe között. Az értékelések abban egyetértenek, hogy

„A határ, már a Római Birodalomban is, azokra a centrum-periféria találkozássokra utalt, ahol a különböző politikai entitások, csoportok, egyéni identitások és kereskedelmi útvonalak találkoztak és interakcióba léptek egymással. A határ egy komplex, többfajta értelmezésre nyitott fogalom: amennyire vonatkozhat egy konkrét, fizikai értelemben lehatárolt területre, ugyanannyira segítheti valamilyen „különbözőség” megértését, jelenthet elhatárolására alkalmas fogalmat is.”

Afrika marginalitása vagy alárendelt szerepe nem ok arra, hogy a világból kivaszított legyen. Leválása a nemzetközi rendszerből sosem lehet sikeres, de önkéntes sem. A nemzetek gazdasági önellátása pedig egy álom, nem egy tényleges lehetőség.

Achille Mbembe szerint a fő probléma Afrikával kapcsolatban nem csupán a gazdasági függőség, hanem a kontinens stratégiai fontosságának alábecsülése és nemzetközi fontosságnak hanyatlása. Senki nem tudhatja, hogy ez a marginalizálódás meddig fog tartani. Habár semmi nem sugallja azt, hogy e folyamat visszafordíthatatlan, arra is kevés jel mutat, hogy meg fog oldódni a közeljövőben.

1991-ben, amikor az Öböl-háború került a világ figyelmének középpontjába, a New York-i székhelyű Africa Recovery úgy érezte, hogy a kontinens megállíthatatlanul sodródik le arról a listáról, ami a Nyugat és az ENSZ prioritásait tartalmazta, jóllehet még nem lehetett teljesen figyelmen kívül hagyni. Afrika stratégiai lebecsülése komoly aggályokat vetett fel Európában és Afrikában is. Az Európai Bizottság arra törekedett, hogy mozgósítsa a tagállamokat és figyelmeztette őket, hogy a 20. század elmúlt évtizedeiben tanúi lehettek az afrikai politikai robbanásnak, ám ha nem megfelelő az adósságcsökkentés, vagy ha a kontinens iránt növekszik a globális érdektelenség, továbbá ha a rossz kormányzás ellenőrizhetlenné válik, akkor annak is a szemtanúi lehetnek, hogyan alakul át egy fundamentalista, instabil területté. Franciaországban a politikai döntéshozók hasonló dolgokra hívták fel a figyelmet: a Fekete-Afrika iránti érdeklődés megszűnése, a beáramló támogatások elpárolgása, az afrikai hagyományos exporttermékek komoly versenye a délkelet-ázsiaiakkal, mind-mind hozzájárulhatnak egy fokozatosan romló (rabló) kormányzási formához, valamint az illegális kereskedelem növekedéséhez és a kereskedelmi ügynökségek és koncessziós vállalatok visszatéréséhez. Felhívták arra is a figyelmet, hogy a világgazdaságban egyre mélyülő afrikai integrációval együtt nőhet a szubszaharai politikai osztályok kriminalizálódása, az értelmiségiek kivándorlása, a jelentős drogexport és a különböző járványok terjedése. Az Afrikával kapcsolatos forgatókönyvek tartalmazták annak lehetőségét is, hogy a kontinens a fundamentalisták bázisává alakul át. Erről nemcsak a szakértők és a döntéshozók vélekedtek így, hanem prominens afrikai vezetők is.

▲ Karikatúra az Unió migránsokat kezelő politikájáról. Forrás: migrantsatsea.org

Abdou Diouf Szenegál volt elnökének (1981–2000) nincsenek kételyei a tekintetben, hogy Európának továbbra is számolnia kell az „afrikai nyűggel.” Az elnök ennek hathatós kifejezésére megemlítette a legtöbb migrációval kapcsolatos előítéletet is: „maholnap az európaiak az afrikai migránsok sokaságától lesznek túlterheltek [...], akiket a szegénység késztet az országuk elhagyására [...] és még ha bevándorlás-ellenes törvények sokaságát is alkotják meg [...], akkor sem lesznek képesek feltartóztatni ezen tömegeket.” Mindezt nagyon találóan az Európát a középkorban ostromló különböző nomád hordákhhoz hasonlította.

A néhai tanzániai elnök Nyerere ezzel szemben provokatívan azt a kérdést tette fel, hogyan lehetne 500 millió embert marginalizálni, figyelmen kívül hagyni. Hasonlóan tanulságos volt az ugandai elnök, Yoweri Museveni véleménye, ugyanis szerinte Afrika elhanyagoltsága és „árvasága” csak jót tesz a kontinensnek, így megtanulhat saját magában bízni.

Azonban míg Afrika valóban leértékelődött, árvának nem volt árva. A „körbezárt kontinens” ráirányította a figyelmet a különbségre Afrika világgazdasági szerepének csökkenése és a nemzetközi segélyprogramokban, adósság-konstrukciókban és a nemzetközi intézmények által támasztott feltételrendszerekben elfoglalt központi szerepe között. Az emelkedő külső adósságteher és a növekvő segélyektől való függés a további túlzott külföldi – főleg nyugati – államok és pénzügyi intézetek részvételéhez vezetett, amelyek bizonyos esetekben kvázi gyámságot eredményeztek (mint ahogy azt a Csád–Kamerun olajvezeték és fejlesztési projekt is illusztrálja). A nemzetközi békefenntartás és a humanitárius intervenció az új, hidegháború utáni moralitás jelképei lettek. Afrika, a Balkánnal együtt, mozgatórugója volt, hogy előtérbe kerüljenek a nemzetközi programok keretei, határai és főleg ellentmondásai.

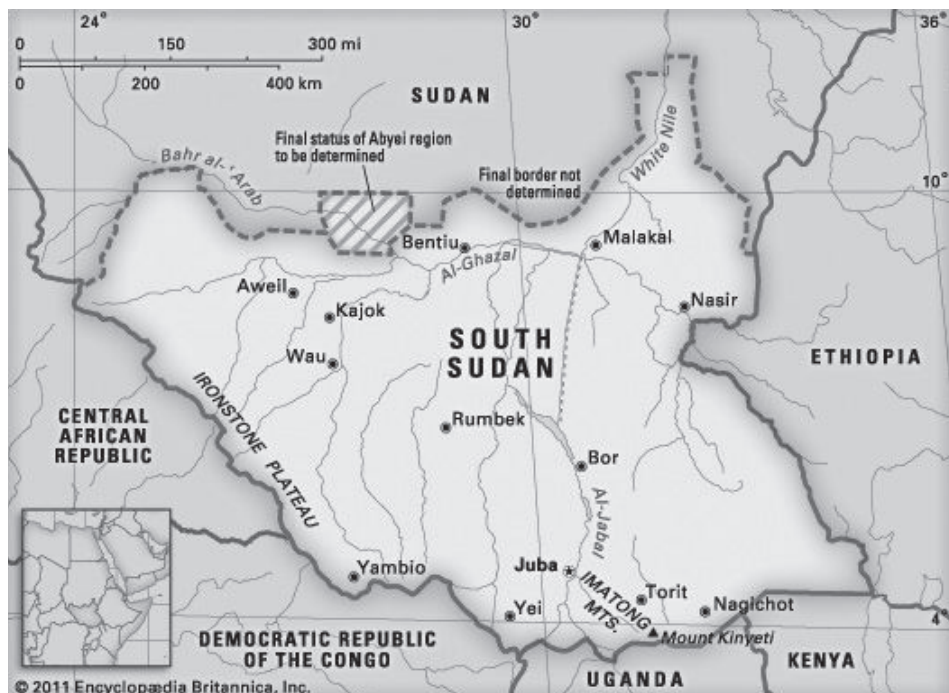
A kontinens marginalizációja kezdetben nem volt egyenértékű az irrelevanciával. Az 1980-as években a tudósok a marginalizációt az anarchikus, kaotikus, tervezetlen, olykor brutális, mégis erőteljes integrációs folyamatokra használták. A hidegháború után ez a kirekesztődés az állami túlélés, a reorganizáció és a centrum-periféria területek újbóli átrendeződésének az eszközévé vált. Paul Auke 1993-as megfigyelése szerint Afrika marginalizációs folyamata ekkor egy több sebből vérző elegyítése volt az ekkorra már nagymértékben integrált és folyamatosan zsugorodó világgal mint kontextussal. Azt állította, hogy a cél az volt, hogy Afrika legyen a „hogyan ne” példája. Ezt a változást bizonyára erősítették azok a narratívák is, amelyek ismét felélesztették az Európa-központúságot, a faji sztereotípiákat, és amelyekben a kontinens már nem a Nyugat kizárólagos „hátsó kertje” volt.

A növekvő illegális migráció és a szélesedő bűnözői hálózatok szintén hozzájárultak, hogy a határ, demarkációs vonal értelemben jelenjen meg, ahol szétválasztható a „mi” és az „ők”. Robert Kaplan 1994-es cikkével megadta az alaphangot az Afrika jövőjével kapcsolatos forgatókönyvekhez. Annak bizonyítására, hogy a hiány, a bűnözés, a túlnépesedés és a járványok hogyan rombolják le a szociális intézményeket, az 1989 és 1996 között dúló libériai polgárháborút és Nyugat-Afrikát hozta fel példaként: ezek világszerte a demográfiai, környezeti és szociális feszültségek szimbólumaivá váltak, ahol az anarchia valós veszélyként jelentkezik. Mindezekre

a leginkább sokatmondó bizonyítékokként a következő tételek szolgáltak: a betegségek terjedése, a túlnépesedés, a bűnözés erősödése, az erőforrások szűkössége, a menekültek áradata, a nemzetállamok és a nemzetközi határok növekvő eróziója, valamint a magánhadseregek, a biztonsági cégek és a nemzetközi kábítószer-kartellek hatalomhoz jutása. Kaplan nézete az értelmetlen és ésszerűtlen, Afrika-szerte jelentkező erőszakról és bűnözésről rávilágított arra, hogy ugyan a kontinens lehet, hogy marginális a 20. század végi hagyományos elméletek értelmében, de az afrikai problémák destabilizálónak fognak hatni még az USA-ra is. „Persze figyelmen kívül hagyhatjuk ezt a haldokló régiót, ám az a mi kockázatunk lesz.” – mondta Kaplan.

Az 1990-es évek végére az értelmiség és a média által közvetített „új barbárság” tézise végtelenszámú *afropessimista forгатókönyvet* szült. 2001. szeptember 11. után pedig még rosszabb lett a helyzet, amelyet az USA 1997 és 2001 között afrikai ügyekkel foglalkozó külügyminiszter-helyettese, Susan Rice szavai illusztrálnak a legjobban: „kevesebb forrás, semmi figyelem Afrikának.”

Jelentős kihívásként jelentkezett Afrika kapcsán az *államiság* kérdésköre. Jellemző volt az államiság intézményi és területi alapjainak az eróziója. Thandika Mwandire a '90-es évek végén azt mondta az afrikai államokról, hogy a leginkább démonizált társadalmi intézményei a kontinensnek, amit támadnak a gyengesége, túlterjeszkedése, elnyomó karaktere, az idegen hatalmaktól függősége, mindenütt

▲ Az újonnan függetlenedett Dél-Szudán és a továbbra is vitatott határok. Forrás: E. Britannica.

jelenlévősége, mégis állandó hiánya és a piaci folyamatokba történő túlzott beavatkozása miatt.

Marina Ottaway pedig egy széles körben támogatott véleményt fogalmazott meg azzal, mikor azt írta, hogy csekély annak a valószínűsége, hogy az afrikai államok a gyarmati határaikkal sértetlenül átvészelik az elkövetkezendő időszakot. William Reno azt is megállapította, hogy a regionalizáció inkább kedvezett a haduraknak és a bünszervezeteknek, mint az államok közötti együttműködéseknek. Ráadásul, ahogy Christopher Clapham állítja, Afrika integrálása a nemzetközi rendszerbe azzal járt, hogy az államok elveszítették kontrolljukat a területeik felett és a kontinens beolvasztása igencsak alárendelt alapon történt.

Ugyancsak ebben az időszakban tetőzött az a nézet miszerint Afrika egy mellékes, kvázi lényegtelen területe a nemzetközi kapcsolatok tudományának. A szakemberek hagyományosan *perifériaként* ábrázolták ezt a területet, egy segítő nélküli, a nagyhatalmi manipulációk áldozataként, ami azt jelentette, hogy csak annyiban létezik, amennyiben e tételek hatnak rá. Az 1990-es években mindehhez egy újabb tendencia társult: a nyugati döntéshozók háttérbe szorították Afrikát, azaz a tudományos nézetek és a gyakorlat immáron összhangba kerültek. A Nyugat ismerte Afrika problémáit, de hathatós megoldást nem tudott a kezelésére javasolni, illetve továbbra sem tudott szabadulni a gyarmati automatizmusoktól és a felsőbbrendű közelítésmódtól, ha a kontinensről volt szó.

Afrika, a fontos másik

A 2000-es években a legtöbb nyugati szakember úgy gondolt a szubszaharai régióra, hogy energiaellátást érintő kérdésekben – leszámítva Dél-Afrikát, Angolát vagy Nigériát – nincs jelentős gazdasági, stratégiai értéke. Ez szöges ellentétben állt Kína, India vagy Brazília aktív és holisztikus nézeteivel, akiket vonzott a gazdasági lehetőség, a piac és a stratégiai kapcsolatépítés a különböző nemzetközi intézményeken keresztül. Európát, Észak-Amerikát és Japánt Afrikával kapcsolatban a különböző humanitárius szervezetek által képviselt politika kötötte össze, melynek tetőpontja a 2005-ben meghirdetett *Afrika Éve* volt.

A '90-es évek második felében kezdődött meg az új *pánafrikai régió* kialakítása, amihez hozzájárultak, legalábbis névlegesen, a neoliberális tanok is. Ezt az időszakot találón nevezi Chris Landsberg *az afrikai diplomácia aranykorának*. Ekkor már megjelent az afrikai vezetők új generációja, az együttműködés katalizátora pedig a dél-afrikai és nigériai államfők voltak. A dél-afrikai elnök, Thabo Mbeki elkötelezettsége az afrikai reneszánsz iránt és az 1994-es békés átmenet az országra nézve ösztönzőleg hatott. Hasonlóan ehhez, 1999-ben véget ért a katonai kormányzás Nigériában és az új elnöknek, Olusegun Obasanjo-nak az volt a célja, hogy a szubszaharai Afrikában a segélyek és a befektetések növekedjenek, az adósság pedig csökkenjen.

Az afrikai fejlődés szempontjából két fontos kezdeményezést kell kiemelni: az Afrikai Uniót (AU) és az ennek keretében létrejött Új Partnerség Afrika Fejlesztéséért (NEPAD) stratégiai keretet. Az Afrikai Unió alapokmánya 2001-ben lépett

hatályba. A szervezet elődje az Afrikai Egység Szervezete (Organisation of African Unity) volt. A drasztikus szervezeti és strukturális átalakítás fő célja az volt, hogy Afrika meg tudja oldani a saját problémáit. Így például arra is készen állt az AU, hogy saját békefenntartókat telepítsen a térségbe, mivel ez jóval költséghatékonyabb megoldás a nyugati békefenntartókkal szemben.

A NEPAD valójában egy belülről kifejlődött, afrikai országok által kezdeményezett, nem a Nyugat által erőltetett program. Azaz afrikaiak írták a NEPAD programját, amelyben vállalták a felelősséget a teljesítéséért is. A programban olyan fontos kérdések kaptak szerepet, mint a demokratikus kormányzati rendszerek kialakítása, a szegénység csökkentése, az AIDS problémájának kezelése, a korrupció megfékezése, a gazdasági stabilitás és a jogbiztonság elérése, a háborús konfliktusok lezárása. Létrehozói fontosnak tartották a befektetők térségbe csábítását, melyért cserébe a gazdaság liberalizációját, jó kormányzást és a jogállamiság fenntartását ígérték. Az import-helyettesítő politika helyett egy magánszektor és állampolgárbarát politikát hirdettek meg. A kezdeményezés olyannyira sikeres volt, hogy a donorok és a G8 is támogatólag lépett fel, melyre a legjobb példa a 2002-ben elfogadott Afrikai Akció Terv volt. Azonban a sikeres kezdés 2005-re, Afrika Évére mégis megtorpant és nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Annyit azonban elért, hogy Afrika a köztudatban maradt és sikerült egységes igényeket megfogalmazni mind az EU, mind a G8 felé. A nemzetközi események is befolyással voltak Afrika helyzetére: főleg szeptember 11. és az ezt követő iraki háború.

Afrika George W. Bush kormányzata alatt a külpolitika sikeres területe volt, a segélyek egyre nőttek. A humanitárius akciók a politika tisztán morális alapokon nyugvó eszközévé váltak. Vagyis Amerika hajlamos (volt) Afrika problémáit szimplán humanitárius alapokon kezelni, és ha kedvezőtlennek bizonyul(t) a szituáció egyszerűen visszavonulót fújni (ld. pl. Szomália 1993).

Az EU – ellenben az iraki kérdésben való megosztottsággal – Afrika tekintetében közös állásponton volt. 2003-ban Buniába, a Demokratikus Kongói Köztársaság területére békefenntartókat küldtek. Mindez amennyire szimbolikus tett volt, legalább annyira egy teszt is. A balkáni kudarc után az EU-nak szüksége volt terepre, amely elő tudja mozdítani a közös biztonság- és védelempolitikát. Az Artemis miszió volt az első olyan, ahol az EU a NATO nélkül volt jelen, ám pár hónap múlva ki is vonult a térségből.

Közben 2005-től a britek vették át a G8 és az EU elnökségét is. Az ekkor kormányzó Tony Blair és Munkáspártja új hangnemet ütött meg Afrikával kapcsolatban: a *globális moralitást*. Blair azt mondta, hogy Afrika a világ lelkiismeretén a seb, éppen ezért a Nyugatnak újra el kell köteleződnie Afrika iránt, mindez erkölcsi kötelessége. Így Nagy-Britannia Blair alatt jelentősen növelte az Afrikának folyósított segélyek összegét, beavatkozott a Sierra Leone-ban folyó polgárháborúba, és helyreállította az ENSZ békefenntartók hitelességét. Afrika emblematisz figurája lett annak a törekvésnek, hogy a külpolitikát összeegyeztessék a morális felelősséggel. Blair, ahogy először a Munkáspárton belül, majd pedig az országban, úgy a globális térben is meg akarta teremteni az egységes elköteleződést Afrika iránt. Ennek megfelelően

globális cselekvési tervet dolgoztak ki, mozgósították a médiát és a közvéleményt (Live8, Make Poverty History – Adjuk át a múltnak a szegénységet koalíció) és a Gleneagles-ben megtartott G8 csúcson eltörölték 14 afrikai ország adósságát, valamint megállapodtak a segélyek megduplázásáról. Felelősséget vállaltak az AIDS és malária kezelésében, a kormányzás fejlesztésében és a korrupció megfékezésében. Afrika Évéből a legkézzelfoghatóbb eredmény az adósságcsökkentés volt. Az, hogy a segélyeket az OECD-országok GDP-jének 0,7 %-val növeljék, irreális elvárás volt. Mindazonáltal Afrika megfelelő terep volt a nyugati együttműködés építésére. Csakhogy eközben megjelent a „kegyetlen és gátlástalan” Kína is a térségben, aki legalábbis a nyugati sajtó szerint, aláássa a jóindulatú Nyugat képét.

Egy 2006-os amerikai kongresszusi jelentés rámutatott, hogy a Nyugat álláspontja mit sem változott Afrika iránt: továbbra is képtelen túllépni a humanizmus és jóindulat eszméjén. Egy évre rá az EU fejlesztési ügyekért felelős biztosa is elítélte ezt a fajta álláspontot, amikor kifejtette, hogy az Uniónak új stratégiai partnerségre van szüksége Afrikával. Am ezt elhalványította az a tény, hogy mégis elfogadták az *Eurafrikai koncepciót*. „Eurafrika” 1957-ben jött létre, amikor a francia politika úgy döntött, hogy a korábbi francia és belga gyarmatokkal „társult státuszra” lép. Maga az ötlet még korábbi, az 1930-as évekre nyúlik vissza, amikor Európa ki akarta terjeszteni a befolyását a Mediterráneum térségére. E nézet szerint Afrika Európához tartozik és az Eurafrika koncepció tulajdonképpen nem más, mint Európa Monroe-elve. Ezt a vélekedést támasztotta alá Nicolas Sarkozy 2007-es dakari beszéde is, amely után sokan támadták a véleménye miatt. Ezek a gyarmati sztereotípiák és elavult geopolitikai nézetek egyáltalán nem segítettek abban, hogy észrevegyék és figyeljenek a változásokra a kontinensen. Az Afrikával foglalkozó szakemberek továbbra is azt gondolták, hogy Európa képtelen megállapodni a kontinenssel vállalt kapcsolatok közös érdekeiről. Habár a 2007-es EU-Afrika csúcson igen jól indult, az itt elfogadott stratégiából ismét az tűnt ki, hogy nincs egységes, jól körülhatárolt álláspont.

„A NEPAD valójában egy belülről kifejlődött, afrikai országok által kezdeményezett, nem a Nyugat által erőltetett program. Azaz afrikaiak írták a NEPAD programját, amelyben vállalták a felelősséget a teljesítéséért is. A programban olyan fontos kérdések kaptak szerepet, mint a demokratikus kormányzati rendszerek kialakítása, a szegénység csökkentése, az AIDS problémájának kezelése, a korrupció megfékezése, a gazdasági stabilitás és a jogbiztonság elérése, a háborús konfliktusok lezárása.”

Ezek alatt az évek alatt Európa hiába próbálta újrafogalmazni Afrika-stratégiáját, mindig a „távoli külföld” felfogásnál kötött ki. Ezt a felfogást erősítette az Európába áramló migránsok nagy száma is. A 2002-es EU csúcson mind Tony Blair, mind spanyol kollégája hangsúlyozta, hogy az elkövetkezendő időszak egyik legsúlyosabb kérdése a bevándorlás és menekültügy lesz. Mindez 2001. szeptember 11. után tovább fokozódott. Európa félt, hogy a déli határai nem eléggé biztonságosak és ez kihatással volt Afrika-kapcsolataira is. Ekkor telepítették a Tengeri Elektronikus Felügyeleti Rendszert (SIVE), a FRONTEX-et és a Maghreb-térség Európa puffer-zónájává vált.

Alapvetően a 2010-es évekre világhosszá vált, hogy az EU Afrika-politikája elhibázott és még mindig a szánalom, a kapzsiság és a közöny jellemzi. Bukás volt az EPA (Gazdasági Partnerségi Megállapodás) is, amit a legtömörebben úgy lehetne kifejezni, hogy segély a demokráciáért és a piacok megnyitásáért cserébe. Az elhibázottságra a Doha-i Fejlesztési Agenda is rámutatott.

Új határ és globális határterület

Afrika jellemezhető úgy, mint a világ utolsó határterülete: a kiaknázatlan vagy a figyelmen kívül hagyott kontinens. Azonban ez a gondolatmenet visszaidézi a grammatikai világot és azokat, akik a saját hasznukra „fedezték fel” a kontinenset. A mai értelemben, ha Afrikáról, mint határterületről beszélünk, a külső szereplők és a vonzó javai mellett hangsúlyozni kell a belföldi tőkefelhalmozást is. Afrika ilyen határként való értelmezése a '90-es évek végén kezdődött az új olajmezők felfedezésével. A 21. század fordulóján a Nyugat úgy gondolt rá, mint az utolsó, nagy és felfedezetlen nyersolaj (határ)területre. A technikai fejlődés lehetővé tette, hogy a mélyebben lévő olajat is ki tudják termelni és ezzel újabb olajtartalékok váltak elérhetővé. Ez magával vonta a Guineai-öböl termelési potenciáljának és tartalékainak az újraértékelését is. Nagyon kedvező feltételekkel kötöttek megállapodást az államokkal, köszönhetően a '90-es évek olajválságának: míg a Közel-Keleten átlagosan a termelés 3,5%-a volt külföldi cégek kezében, a szubszaharai Afrikában ez 1995 és 2005 között 35,4%-ról 57%-ra nőtt.

2003-tól az egyre növekvő olaj- és nyersanyagárak egyre nagyobb globális érdeklődést eredményeztek az ásványi és mezőgazdasági termékek és az energia területén. 2008-tól egyre emelkedtek az élelmiszer árak is és azáltal, hogy Afrika megműveletlen termőföldekkel rendelkezett, ez újabb *versenyfutást* eredményezett, immáron termőföldjei megszerzéséért. A 2000-es évek közepétől Kína és a többi BRICS-ország megjelenése újabb lökést adott az Afrikáért való versengésnek. Az afrikai nyersanyagokért, piacokért és gyorsan növekvő gazdaságokért elindult versenyfutás újradefiniálta a határ koncepcióját, immáron jóval túlmutatva a javakon. Manapság az afrikai piacok egyre inkább felértékelődnek. Jelentős infrastrukturális fejlesztések zajlanak. A technológia terén is gyorsan fejlődik: Afrika rendelkezik az egyik leggyorsabban növekvő mobiltelefon piaccal és jelentős a kommunikációs technológia innovációja is.

Így Afrika határai már nem merülnek ki csupán a nyersanyagokért való versenyfutásban, vagy a beáramló kínai tőkében és munkaerőben. A „menj oda” vagyis az

erőteljes kínai nyitás stratégiája és a feltörekvő gazdaságok átrendezik a nemzetközi aréna határait.

Afrika határai is a nemzetközi színtér részei, ahol kifejeződnek és alakulnak a különböző stratégiák és paradigmák. Ebben erős jelenléttel bír Kína, akinek nagy mennyiségben szüksége van a nyersanyagokra, energiahordozókra. Mindezt cserébe jelentős infrastrukturális és zöldmezős beruházásokat, valamint élénk kereskedelmet folytat a kontinenssel. Ezenkívül Afrikában is kialakulóban van egy gyártási és kereskedelmi stratégia az USA-val az AGOA, az EU-val pedig a CPA keretében. Azaz a határok globális határterületté, *frontvonallá* váltak, ahol a különböző érdekek folyamatosan ütköznek, alakítva a határ vonalát. S ebben Afrika már aktív félként részt vesz, alakítja azt.

Mindemellett további indikátorként funkcionál a nemzetközi kapcsolatok élénkülése: a hivatalos látogatások növekedése, a diplomáciai jelenlét terjeszkedése és a nagy horderejű nyilvános rendezvények növekvő száma. Ezek segítenek újabb keretet adni az Afrikával kapcsolatos igényeknek és elvárásoknak. Ennek egyik úttörője a 2006 óta minden évben megtartott Kína-Afrika csúcs. 2008-tól India is hasonló kezdeményezést indított. De létezik Korea-Afrika fórum vagy Dél-Amerika-Afrika csúcstalálkozó is. Habár Brazília nem tart külön csúcstalálkozókat a kontinenssel, az mégis sokat elárul az ország prioritásairól, hogy a volt elnök megbízatása alatt tizenkétszer járt a kontinensen, huszonkilenc országot keresett fel, és az ország a külképviseleteinek a számát is megduplázta. A térségben nagy intenzitással van jelen Törökország is, 2008 óta együttműködési értekezleteket tart, amely jól fémjelzi a diplomáciai elkötelezettség sikeres ötvözését az üzleti célokkal. 2013-ban Törökország tizenkilenc újonnan megnyitott nagykövetséggel rendelkezett a kontinensen. Ez a tendencia éles ellentétben áll az észak-amerikai és európai csökkenő diplomáciai képviseletekkel. Európa és Észak-Amerika számára a kontinens továbbra is Európa déli határainak biztosítása szempontjából, a globális terrorizmus elleni harc és a kábítószer-kereskedelem fékezése miatt fontos.

2008-ban több szerző is felhívta a figyelmet arra, hogy Afrika gazdasági téren is határterület lett. Pár év alatt megsokszorozódott a befektetők száma és gazdasági határai nem sokban maradtak el a feltörekvő országokétól, csupán kisebbek és kevésbé likvidek a piacai. A kontinens növekedését a magánszektor vezérelte növekedésnek köszönhetette: vonzó volt a külföldi tőkebefektetéseknek és nyitott tőkepiacokkal rendelkezett. Ezt törte meg a 2008-as gazdasági válság, azonban néhány év múlva ismét a befektetők figyelmének a középpontjába került, köszönhetően a magas piaci kockázatnak és az „izmos” profitnak.

A tanulmányban szereplő határ-elmélet Jackson Turner nevéhez fűződik. Turner az Amerikai Egyesült Államok kapcsán fogalmazta meg a nézeteit, miszerint Amerika a nagyságát annak a különleges helyzetnek köszönheti, ami a határvidék vagy határterület fogalommal jellemezhető. Azaz a határvidék meghódításával jött létre az a különleges, többletjelentés, ami az ország egyediségét adja. Nem csupán a gyarmatosítók kultúrája, gazdasága, politikai berendezkedése stb. hatott megtermékenyítőleg,

hanem a terület periféria volta és a már létező kultúrája, társadalmi berendezkedése stb., aminek a meghódításával kialakult az Amerikai Egyesült Államok és annak egyedi identitása. Miután a konkrét területek meghódítása lezárult, átvitt értelemben tovább folytatódott a folyamat a városokban: az amerikai nemzet kialakítása. Azaz Turner tézise szerint a határ nem csupán fizikai hely, hanem nemzetalakító tényező is. A határterület átvitt értelemben, szellemi síkon is megtermékenyítő forrásként szolgál.

A határ-koncepció mellett beszélhetünk az ún. *pioneer frontról* is, amit a geográfusok használnak az új területek meghódítására mindenféle elméleti többletjelentés nélkül. A cél a területekre a behatolás és azok meghódítása, a javak kitermelése, az infrastruktúra kiépítése és új közösségek létrehozása. Azonban ez a hozzáállás veszélyes, ugyanis az új, feltérképezetlen és törekeny ökoszisztémákat könnyen romba döntheti és a már létező közösségeket is könnyedén marginalizálhatja.

A határ-koncepció társítása azzal az állítással, hogy a magterületek igyekeznek kontrolálni a perifériákat, igazolja az újonnan jelentkező „versenyfutást Afrikáért.”

Konklúzió

Afrika határterületisége nagyban befolyásolja a nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepét. A hidegháború utáni időszakban a Nyugat nem ismerte fel a kontinens jelentőségét, csupán a humanitárius segítségnyújtást és békefenntartást látott a területben. A beidegződések továbbra is igen erősek maradtak, gyakorta még mindig a volt gyarmattartó lenéző, alábecsülő, felsőbbrendű pozíciójából szemlélte a kontinenst, akit megmentésre szoruló áldozatnak tartott. Jól diagnosztizálta Afrika

▲ *Etnikai és államhatárok Afrikában. Forrás: feedyourbrains.com*

betegségeit, de rossz kezelést választott. Egyszerűbb volt egy messzeségben elvesző idegenként kezelni és elhatárolni, körbekeríteni.

A '90-es évek végétől, 2000-es évek elejétől új szereplők is megjelentek a porondon: Kína, majd a többi BRICS-ország és Törökország is, akik mind mentesek a felsőbbrendű Nyugati nézőponttól és legtöbbször maga is volt határterület. Így újfajta értelmezések jelentkeznek Afrika kapcsán és immáron egyértelműen megkezdődik a versenyfutás a kontinensért. Ez nemcsak gazdasági síkon érzékelhető, hanem a diplomácia eszközeivel is. Mindeközben Afrika is a maga kezébe vette az irányítást, megszületett az afrikai reneszánsz gondolata és a kontinens mindinkább rájött saját értékeinek a fontosságára. Afrika felértékelődése lehetővé tette azt is, hogy immáron ne alávett pozícióban, hanem saját sorsa feletti döntéshozóként jelenjen meg a nemzetközi arénában. Ehhez hozzájárulnak az új befektetők és a nyugati segélyektől való kevésbé függés. Ezzel párhuzamosan a Nyugat is megpróbálja újrapozícionálni Afrika-stratégiáját, de a világpolitikai események hatására (9/11, majd az iraki háború, a nemzetközi terrorizmus megjelenése) továbbra is csak a humanitárius segítségnyújtás és morális felelősségig jut el, illetve ezen események hatására új prioritások jelennek meg a térséggel kapcsolatban – Európa déli határainak a védelme, a globális terrorizmus elleni küzdelem. Így eddig maradtak a gyarmati nézetek és az elavult geopolitikai gondolkodás egy elhibázott Afrika-politikával.

Ám Afrika fontossága nő, ahol a határok globális határterületté, frontvonallá válnak és ahol a különböző érdekek folyamatosan ütköznek, alakítva a határ vonalát. S ebben Afrika már aktív félként vesz részt, maga is alakítja azt. Az, hogy Afrika gazdasági, kulturális, politikai stb. értelemben is határterület nem merül ki csupán abban, hogy területileg vagy gazdaságilag meghódítható. Egyfajta többletjelentést hordoz, ez a jellemzője lehetővé teszi, ahogy az USA számára is, hogy Afrikában is egy új, a nemzetközi életet mindenképpen alakító határvidék jöjjön létre, ami leszámol az eddigi törekvésekkel és valami teljesen újat, egyedit hoz létre, olyat, ami aztán visszahat a globális arénára is. A kontinens immáron jóval túllépett azon, hogy egy távoli szereplőként vagy másik félként tekintsenek rá. Határai így már nemcsak szétválasztanak, hanem igencsak jelentősen össze is kötnek. ☀

Jegyzet

- 1 Egy hindu parabola, amelynek során egy város lakói úgy próbálnak képet alkotni az elefántról, hogy mindenki csak egy-egy részt ismer meg az állatból és nem az egészet. Így az elefánt (a teljes igazság) rejtve marad előlük.

Felhasznált irodalom

- Abrahamsen, Rita – Williams, Paul (2001): „Ethics and foreign policy: The antinomies of New Labour's Third Way in Sub-Saharan Africa.” *Political Studies*. Vol. 49., No. 2.
- Adebajo, Adekeye (2007): „South Africa and Nigeria in Africa: An axis of virtue.” In: Adebajo, Adekeye – Landsberg, Chris (eds): *South Africa in Africa: The Post-apartheid era*. Durban, University of KwaZulu-Natal Press
- Adedeji, Adebayo (2008): „Nepad's African peer review mechanism; Progress and prospects.” In: Akokpari, John – Murithi, Tim – Ndinga-Muvumba, Angela (eds): *The African Union and its Institutions*. Auckland Park, Fanele, 241-69. pp.

- Afrika-csúcs (2013): <http://www.economistconferences.co.uk/event/africa-summit-2013/6654> (2013. 01.15.)
- Ake, Claude (1996): *The Marginalisation of Africa. Notes on a Productive Confusion.* Ikeja, Malthouse Press
- Amin, Samir (1990): *Delinking: Towards a Polycentric World.* London, Zed Press
- Bach, Daniel C. (1995): „Les dynamiques paradoxales de l'intégration en Afrique subsaharienne: le mythe du hors jeu.” *Revue française de Science Politique.* Vol. 45., No. 5., 1023-38. pp.
- Bach, Daniel (1999): „Revisiting a paradigm.” In: Bach, Daniel (ed.): *Regionalisation in Africa; Integration and Disintegration.* Oxford: James Currey, 1-13. pp.
- Bach, Daniel (2008): „The European Union and China in Africa.” In: Ampiah, Kweku – Naidu, Sanusha (eds): *Crouching Tiger, Hidden Dragon? China and Africa: Engaging the World's Next Superpower.* Scottsville, University of Kwazulu Natal Press, 278-9. pp.
- Bach, Daniel (2011): „Patrimonialism and neopatrimonialism: Comparative trajectories and readings.” *Commonwealth and Comparative Politics.* Vol. 49., No.3., 275-94. pp.
- Barry, Sautman (1994): „Anti-Black racism in post-Mao China.” *The China Quarterly.* Vol. 138., 413-37. pp.
- Bates, Robert (2012): „Africa through Western eyes: The world's dark continent or capitalism's shining light?” Think Africa Press. [http:// thinkafricapress.com/culture/africa-through-western-eyes-worlds-dark-continent-or-capitalisms-shining-light](http://thinkafricapress.com/culture/africa-through-western-eyes-worlds-dark-continent-or-capitalisms-shining-light) (2012.10.31.)
- Bayart, Jean-Francois (1990): „France-Afrique: la fin du pacte colonial.” In: Coulon, Christian (szerk.): *l'Afrique Autrement (különszám), Politique africaine.* Vol. 39.
- Bayart Jean-Francois (2000): „Africa in the world: A history of extraversion.” *African Affairs.* Vol. 99.
- Berman, Eric G. – Sams, Katie E. (1998): *Constructive Disengagement; Western Efforts to Develop African Peacekeeping.* Pretoria, Institute for Security Studies, ISS Monograph series, Vol. 33.
- Bourmaud, Daniel (2012): „Clientelism and patrimonialism in international relations: The case of France's African policy.” In: Bach, Daniel – Gazibo, Mamoudou (eds): *Neopatrimonialism in Africa and Beyond.* Oxford, Routledge, 208-20 pp.
- Boone, Catherine (2012): „Territorial politics and the reach of the state: unevenness by design.” *Revista de ciencia política,* Vol. 32., No. 3., 623-6. pp.
- Böröcz, József (2002): A határ: társadalmi tény. Replika. No. 47-48. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/47/32Borocz.htm> 2015.03.04.
- Callaghy, Thomas M. – Ravenhill, John (1993): „How hemmed in? Lessons and prospects of Africa's response to decline.” In: Callaghy, Thomas M. – Ravenhill, John: *Hemmed in Responses to Africa's Economic Decline.* New York, Columbia University Press
- Cargill, Tom (2010): *Our Common Strategic Interests: Africa's Role in the Post-G8 World.* Chatham House Report.
- <http://www.chathamhouse.org/about-us/directory/70647> (2013.01.12.)
- Castells, Manuel (2000): *End of Millenium,* vol. III., Oxford, Blackwell
- Chandler, David (2006): *Empire in Denial: The Politics of State-building.* London, Pluto Press
- Cheru, Fantu (1997): „Global apartheid and the challenge to civil society: Africa in the transformation of world order.” In: Cox, Robert (ed): *The New Realism; Perspectives on Multilateralism and World Order.* Tokyo, United Nations University Press and Macmillan
- Clapham, Christopher (1996): *Africa and the International System: The Politics of State Survival.* Cambridge, Cambridge University Press
- Clapham Christopher (1998): „International Relations in Africa after the Cold War.” In: Hale, William – Kienle, Eberhard (eds): *After the Cold War: Security and Democracy in Asia and Africa.* New York, Tauris
- Clapham, Christopher (1996): *Africa in the International System.* Cambridge, Cambridge University Press

- Clapham Christopher (1999): „Boundaries and states in the new African order.” In: Bach, Daniel (ed.): *Regionalisation in Africa. Integration and Disintegration*. Oxford, James Currey
- Clarke, Walter – Herbst, Jeffrey (eds) (1997): *Learning from Somalia: the Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. Boulder, CO, Westview Press
- Coker, Christopher (2001): *Humane Warfare*. London, Routledge
- Dalby, Simon (1998): „Reading Robert Kaplan’s coming anarchy.” In: Gearóid, O Tuathail – Dalby, Simon (szerk.): *The Geopolitics Reader*. London-New York, Routledge
- Daniel, John – Bhengu, Nompumelelo (2009): „South Africa in Africa: Still a formidable player.” In: Southall, Roger – Melber, Henning (eds): *A New Scramble for Africa? Imperialism, Investment and Development*. Durban, University of Kwazulu-Natal Press, 139-64. pp.
- De Haas, Hein (2008): „The myth of invasion: The inconvenient realities of African migration to Europe.” *Third World Quarterly*. Vol. 29., No.7., 1305-22. pp.
- De Waal, Alex (2010): „An emancipatory imperium? Power and principle in the humanitarian international.” In: Fassin, Didier – Pandolfi, Mariella (eds): *Contemporary States of Emergency; The Politics of Military and Humanitarian Interventions*. New York, Zone Books
- Di Cosmo, Nicola – Wyatt, Don J. (szerk.) (2003): *Political Frontiers, Ethnic Boundaries and Human Geographies in Chinese History*. Oxford, Routledge
- Dombey, Daniel (2013): „Turkey flexes economic muscle in Africa.” *Financial Times*. 2013.01.06.
- Dunn, Kevin (2004): „Fear of a black planet: Anarchy, anxieties and post-colonial travel to Africa.” *Third World Quarterly*. Vol. 25., No. 3., 483-99 pp.
- Dunn Kevin (2001): „Africa and international relations theory.” In: Dunn, Kevin – Shaw, Timothy (eds): *Africa’s Challenge to International Relations Theory*. Houndsmills, Palgrave Macmillan
- Ellis, Stephen – Hibou, Béatrice (1998): *The Criminalisation of the State in Africa*. Oxford, James Currey
- Ellis, Stephen (1999): *The Mask of Anarchy: The Destruction of Liberia and the Religious Dimensions of an African Civil War*. London, Christopher Hurst, 19-21. pp.
- Elton, Hugh (1996): *Frontiers of the Roman Empire*. London, Batsford
- Ernst & Young (2013): *Looking Beyond the Obvious: Globalization and New Opportunities for Growth*. London
- Faria, Fernando (2004): *Crisis Management in sub-Saharan Africa. The Role of the European Union*, No.51. Paris, Institute for Security Studies of the EU
- Foucher, Michel (1991): *Fronts et frontières, le tour du monde géopolitique*. (második kiadás) Paris, Fayard
- Gabrielli, Lorenzo (2007): „Les enjeux de la sécurisation de la question migratoire dans les relations de l’Union européenne avec l’Afrique. Un essai d’analyse.” *Politique Européenne*. Vol. 22., 149-73. pp.
- Gallagher, Julia (2009): „Healing the scar: Idealizing Britain in Africa, 1997-2007.” *African Affairs*. Vol. 108., No.432. .
- Gambari, Ibrahim (2008): „From Balewa to Obasanjo: The theory and practice of Nigeria’s foreign policy.” In: Adebajo, Adekeye – Mustapha, Abdul Raufu (eds): *Gulliver’s Troubles; Nigeria’s Foreign Policy after the Cold War*. Scottsville, University of Kwazulu-Natal Press, 58-80. pp.
- Haglund, Dan (2011): *Blessing or Curse? The rise of Mineral Dependence among Low- and Middleincome Countries*. Oxford, Oxford Policy Management
- Haine, Jean-Yves (2004): *ESDP: An Overview*. Paris, Institute for Security Studies of the EU
- Harbeson, John W. – Rothschild, Donald (eds) (1991): *African in World Politics*. Boulder, CO, Westview
- Harrison Graham (2010): „The Africanization of poverty: A retrospective on Make Poverty History.” *African Affairs*. Vol. 109., No. 436
- Helly, Damien (2010): *La cohérence européenne en Afrique subsaharienne: entre efficacité, appropriation et partenariats*. EUISS, Cahier de Chaillot.

- http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp123-L-UE_et_l-Afrique.pdf (2013.01.12.)
- Herbst, Jeffrey – Lyman, Princeton J. (2004): „Crisis diplomacy and peace operations.” In: CSIS Panel Report, Rising US Stakes in Africa; Seven Proposals to Strengthen US-Africa Policy. Washington, DC, CSIS, 2004. május, 122-3. pp.
- Hodges, Tony (2004): Angola: Anatomy of an Oil State. London, James Currey
- Invest AD & Economist Intelligence Unit (2012): Into Africa, Institutional Investor Intentions to 2016. <http://investad.com/reports/intoafrica.html> (Letöltés: 2012. december 12.)
- Jaffrelot, Christophe (2008): L'enjeu mondial; les pays émergents. Paris, Presses de Sciences Po-L'Express
- Jansen, Marius B. (2009): The Making of Modern Japan. Cambridge, MA, Harvard University Press
- Kaplan, Robert D. (1994): „The coming anarchy: How scarcity, crime, overpopulation and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet.” The Atlantic Monthly.
- Keller, Edmond (1996): Bevezetés. In: Keller, Edmond – Rothschild, Donald (ed): Africa in the New International Order. Boulder, CO, Lynne Rienner
- Kelsall, Tim et al. (2013): Business, Politics and the State in Africa. Challenging the Orthodoxies on Growth and Transformation. London, Zed Press
- Klein, Kerwin L. (1997): Frontiers of Historical Imagination: Narrating the European Conquest of Native America, 1890-1990. Berkeley, CA, University of California Press
- Lake, Anthony et al. (eds) (2005): More than Humanitarianism. A Strategic US approach towards Africa. New York, US Council on Foreign Relations, Task force report Vol. 56, http://www.csis.org/media/csis/pubs/051204_africa_tf_report.pdf (2015.12.15.)
- Landsberg, Chris (2011): Undermined Abroad: African Agency in World Affairs. African Agency in International Politics Seminar, City University, London, 2011. szeptember 14., <http://www.open.ac.uk/socialsciences/bisa-africa/files/africanagency-seminar4-landsberg.pdf> (2012.12.15.)
- Landsberg, Chris (2007): „South Africa and the making of the African Union and NEPAD: Mbeki's progressive African Agenda.” In: Adebajo, Adekeye – Landsberg, Chris (eds): South Africa in Africa: The Post-Apartheid Era. Durban, University of Kwazulu Natal Press, 195-212. pp.
- Le Derout, Matthieu (2006): „Le concept de front pionnier.” Hypergéó.
- <http://www.hypergeo.eu/spip.php?article357> (2013.01.15.)
- Lee, Donna (2012): „Global trade governance and the challenges of African activism in the Doha development agenda negotiations.” Global Society. Vol. 26., No. 1.
- Lone Salim (1990): „Africa: Drifting off the map of the world's concerns.” International Herald Tribune, 1990. augusztus 24.
- Losch, Bruno – Fréguin-Gresh, Sandrin – White, Eric Thomas: Structural Transformation and Rural Change Revisited: Challenges for Late Developing Countries in a Globalizing World. Washington, DC and Paris, AFD
- MacDonald, Alan M. et al. (2012): „Quantitative maps of groundwater resources in Africa.” Environmental Research Letter. Vol. 7., No. 2., 1-7. pp.
- Ma Mung, Emanuel (ed.) (2009): „Nouvelles migrations chinoises en Afrique et en Amérique Latine.” (különszám), Revue européenne des migrations internationales. Vol. 25., No. 1., 7-118. pp.
- Mawdsley, Emma (2008): „Fu Manchu versus Dr Livingstone in the Dark Continent? Representing China, Africa and the West in British broadsheet newspapers,” Political Geography. Vol. 27.
- Mawdsley, Emma (2012): From Recipients to Donors: Emerging Powers and the Changing Development Landscape. London, Zed Press
- Mbembe, Achille (2007): „Nicolas Sarkozy's Africa.” Le Messenger, 2007.08.10
- Mkandawire, Thandika (2001): „Thinking about developmental states in Africa.” Cambridge Journal of Economics. Vol. 25.

- Mikesell, Marvin W. (1960): „Comparative studies in frontier history.” *Annals of the Association of American Geographers*. Vol. 50., No. 1., 1960, 62-74. pp.
- Mohan, Giles – Tan-Mullins, May (2009): Chinese migrants in Africa as new agents of development? An analytical framework’, *The European Journal of Development Research*. Vol. 21, 588-605. pp.
- Morrison, Steph – Lyman, Princeton J. (2004): „Countering the terrorist threat in Africa.” In CSIS Panel Report, *Rising US Stakes in Africa; Seven Proposals to Strengthen US-Africa Policy*. Washington, DC, CSIS
- Muller, Karis (2000): „The birth and death of Eurafrica.” *International Journal of Francophone Studies*. Vol. 3., No. 1., 4-17. pp
- Mwanasali, Musifiky (2008): „From non-interference to non-indifference: The emerging doctrine of conflict prevention in Africa.” In: Akokpari, John – Murithi, Tim – Ndinga-Muvumba, Angela (eds): *The African Union and its Institutions*. Johannesburg, Fanele, 41-62. pp.
- Okonjo-Iweala Ngozi (2012): *Reforming the Unreformable, Lessons from Nigeria*. Cambridge, MA, MIT Press, 94-117. pp.
- O’Neill, Jim (2001): „Building Better Global Economic BRICs.” Goldman Sachs, Global Economics Paper. No. 66. <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>
- Ottaway, Marina (1999): „Nation-building and state disintegration.” In: Mengisteab, Kidane –Daddieh, Cyril (eds) (1999): *State Building and Democratization in Africa: Faith, Hope and Realities*. Westport, CT, Praeger, 83-97. pp.
- „Overview by the DAC Chair” (2006) In: *Development Aid Committee, 2005 Development Co-operation Report*, Vol. 7. Paris, OECD
- Ozkan, Mehmet (2012): „A new actor or passer-by? The political economy of Turkey’s engagement with Africa.” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. Vol. 14., No. 1., 113-33. pp.
- Pakenham, Thomas (1991): *The Scramble for Africa, 1876-1912*. London, Weidenfeld & Nicolson.
- Pegg, Shane (2005): „Can policy intervention beat the resource curse? Evidence from the Chad- Cameroon pipeline project.” *African Affairs*. Vol. 105., No.418., 1-25. pp.
- Perkowski, Nina (2012): *A Normative Assessment of the Aims and Practices of the European Border Management Agency Frontex*. Oxford, Refugee Studies Centre, Working paper series 81. http://www.rsc.ox.ac.uk/publications/working-papers-folder_contents/wp81-normative-assessment-frontex-190412-en.pdf (2013.01.15.)
- Pieterse, Jan Nederveen (1992): *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. New Haven, CT, Yale University Press
- Pieterse, Jan Nederveen (2001): *Development Theory: Deconstructions/Reconstructions*. London, Sage
- Pitcher, Anne (2012): „Lions, tigers and emerging markets: Africa’s development dilemmas.” *Current History*.
- Porteous, Tom (2008): *Britain in Africa*. London, Zed Press
- Prescott, JRV (1965): *The Geography of Frontiers and Boundaries*. Chicago, IL, Aldine
- Reno, William (2012): „The regionalization of African security.” *Current History*, 2012. május, 176 pp.
- Richards, Paul (1996): *Fighting for the Rain Forest: War, Youth & Resources in Sierra Leone*. Oxford, James Currey
- Rosberg, Carl (1960): *Africa and the World Today*. Chicago, IL, Foreign Relations Series
- Santiso, Javier (2012): „Africa: A new frontier for emerging markets.” *Telos*, http://www.telos-eu.com/fr/article/africa_a_new_frontier_for_emerging_markets (2012.12.12.)
- Scheurs, Rik (1994): „L’Eurafrrique dans les négociations du Traité de Rome, 1956-57.” *Politique africaine*. Vol. 49., 82-92. pp.
- Schorr, Victoria (2013): *Economics of Afro-Pessimism: The Economics of Perception in Africa*. <http://www.nai.uu.se/ecas-4/panels/61-80/panel-67/Victoria-Schorr-Full-paper.pdf>

- (2013.02.15.)
- Severino, Jean-Michel – Ray, Olivier (2011): *Africa's Moment*. Cambridge, Polity Press
- Singh, Armanath (2004): „NEPAD – It's not a private party, but the private sector is invited.” *Financial Mail* (Johannesburg), 2004. június 4.
- Smith, Karen (2008): „Has Africa got anything to say? African contributions to the theoretical development of international relations.” *Round Table*, Vol. 98., No. 402., 269-84 pp.
- Soares de Oliveira, Ricardo (2009): *Oil and Politics in the Gulf of Guinea*. London, Christopher Hurst
- Sroebel, Warren P (1996): „The Media and US policies Towards intervention; A closer look at the CNN effect.” In: Crockier, Chester A. – Hampson, Fen Osler (eds): *Managing Global Chaos; Sources of and Responses to International Conflict*. Washington, DC, United States Institute of Peace Press
- Stolte, Christina (2012): *Brazil in Africa: Just Another BRICS Country Seeking Resources?* Chatham House.
- http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/1112bp_brazilafrika.pdf
- Taylor, Ian (2004): „Blind spots in Africa's place in world politics” *Global Governance*. Vol. 10., No. 4.
- Taylor Ian (2006): *NEPAD; Toward Africa's Development or Another False Start?* Boulder, CO, Lynne Rienner
- Taylor, Ian (2010): *The International Relations of Sub-Saharan Africa*. New York – London, Continuum
- Taylor, Ian (2011): *The Forum for China-Africa Cooperation?* Oxford, Routledge
- Taylor, Scott D (2012): *Globalization and the Cultures of Business in Africa; From Patrimonialism to Profit*. Bloomington, Indiana University Press
- Trauner, Florian – Kruse, Imke (2008): *EC Visa Facilitation and Re-admission Agreements: Implementing a New EU Security Approach in the Neighbourhood* (Working Document 290). Brussels, Centre for European Policy Studies
- Turner, Frederick Jackson (1921): *The Frontier in American History*. <http://www.gutenberg.org/files/22994/22994-h/22994-h.htm> 2015.03.04.
- US Congress, House of Representatives (2011): „Africa and the War on Global Terrorism, Hearing before the Subcommittee on Africa of the Committee on International Relations.” serial no. 107-46, Washington DC, US Government Printing Office
- Van de Walle, Nicolas (2001): *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*. Cambridge, Cambridge University Press
- Van de Walle, Nicolas (2010): „US Policy towards Africa: The Bush legacy and the Obama administration.” *African Affairs*. Vol. 109., No. 434., 7-9. pp.
- Vöö, Gabriella: *Hangok a határvidékről: azonosságtudat és kifejezőmód az indián, mexikói amerikai és ázsiai amerikai prózában*. <http://periferia.btk.pte.hu/old/periferia/vg.htm> 2015.03.04.
- Vulser, Nicole: „Les industriels Chinois du textile investissent de plus en plus l'Afrique.” *Le Monde*, 2013.02.14.
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World System*. New York-London, Academic Press, 1974.
- Warren, Williams (1980): *Imperialism: Pioneer of Capitalism*. London, Verso
- Williams, Paul (2001): „Fighting for Freetown: British military intervention in Sierra Leone.” *Contemporary Security Studies*. Vol. 22., No. 3.
- Wissenbach, Uwe – Eun Mee, Kim (2013): „From polarisation towards a consensus on development? The EU and Asian approaches to Development and ODA.” In: Christiansen, Thomas – Kirchner, Emil – Murray, Philomena (eds): *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*. London, Palgrave Macmillan, 436-50. pp.
- Wigglesworth, Robin (2013): „Investors start a new scramble for Africa.” *Financial Times*, 2013.02.07.

English Abstract

Africa in international relations: The frontier as concept and metaphor

The concept of the frontier has often been used to account for the rise of Africa in international relations and the world economy over the past decade. It is argued that, from a more general standpoint, the association of the frontier with a diversity of interpretations offers a useful tool to monitor the narratives, policies and trajectories associated with the African continent since the end of the Cold War. The article first examines Africa's international relations through the metaphors of a 'distant abroad' and a 'significant other', before discussing the notions of a new frontier and a global interface. In the latter case, the concept helps to make sense of critical issues and transitions. It is argued that the current revival of interest in Africa is associated with two broad scenarios for the continent: on the one hand, the deepening of Africa's insertion within the world economy through increasing dependency on commodities; on the other, a pattern of innovative policy-initiatives and processes that offer a contemporary expression of the emerging economies paradigm.

A fordítóról

PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Politikatudományi Programjának elsőéves hallgatója

About the Translator

PhD student
Interdisciplinary Doctoral School,
Political Science Programme,
University of Pécs,
Faculty of Humanities

domos.mariann@gmail.com

A szerzőről

habil. Ph.D., kutatási igazgató
Emile Durkheim Központ,
Politikatudományi Intézet,
Bordeaux-i Egyetem, Franciaország

About the Author

Habil. Ph.D., research director, professor
Emile Durkheim Centre,
Institut d'Études Politiques,
University of Bordeaux, France

d.bach@sciencespobordeaux.fr

Kazimierz Nowak:

Kerékpárral és gyalog a fekete földrészen át

Levelek az 1931–1936-os afrikai útról

Kazimierz Nowak a szerzője ennek a történetnek, amely mesék módjára tár fel előttünk egy térben és időben egyaránt távoli, csodás vidéket – Afrikát a 20. század harmincas éveiben.

A Kerékpárral és gyalog a fekete földrészen keresztül című könyv jelentős népszerűségnek örvend Lengyelországban, jelenleg a nyolcadik kiadása kapható a boltokban. Igazi könyvcsemege – egy-egy utazás alkalmával remek kikapcsolódást kínál az érdeklődőknek!

A Publikon Kiadó – a Lengyel Könyvintézet fordításokat ösztönző támogatásával, együttműködve a jogtulajdonos Sorus Kiadóval – magyarra fordította a művet és a magyar olvasóközönség számára is elérhetővé teszi e korszakos naplót, melynek fotói önmagukban páratlan kulturális értéket képviselnek.

Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu

KONGÓI TÁVIRAT – BRAZZAVILLE A FOTÓS SZEMÉVEL

KONKOLY-THEGE GYÖRGY BESZÁMOLÓJA

Többször jártam már Afrikában, de a mostani utam mindenképpen újdonság volt. Mindig is vágytam a földrésznek erre a turisták által ritkán látogatott részére és nagyon megörültem mikor nemrég – 2015 februárban – lehetőségem adódott egy útra a Kongói Köztársaságba. Sajnos azt már előre tudtam, hogy az ország igazi nevezetességeit, a nemzeti parkokat, ahol közelről lehet megcsodálni hegyi és síkvidéki gorillákat, anyagi okok miatt nem fogom tudni meglátogatni. Már az út tervezésekor gondoltam, hogy reálisan a főváros Brazzaville és esetleg Pointe Noire meglátogatására lesz lehetőségem.

Gyakran utazom a *couchsurfing*es utazási közösség segítségével. Brazzaville-ben is találtam egy ott élő francia tanárnőt. Az út nagyobbik hányadát az ő és barátnője által lakott nagy bérelt házban töltöttem. Jó kis szállás volt, de a 35 fokos melegben ami csak éjjel után „hült” 30 fok alá, nagyon nehezen aludtam el a ventilátor nélküli szobámban. Áram gyakran nem volt és a vízhiány is rendszeres kísérője volt a mindennapoknak.

Néhány éjszakát aludtam nagyon olcsó (kb. 5.000 forint, amiért nálunk egy kisebb panzióban már korrekt szobát lehet kapni) és meglehetősen egyszerű kis szállodákban. Az első este lefekvés előtt nem láttam szúnyogokat, így meglepett, hogy amint leoltottam a villanyt, alulról ágybogarak, felülről szúnyogok támadtak meg. Másnap már kértem egy spray-t így akkor már inkább a mérgezésről féltem, annyira telefújtam a szobát és az ágyamat. Viszont itt volt erős ventilátor, sőt saját fürdőszobám – igaz, a zuhany nem működött, s így maradt a vödörös megoldás.

Ez utóbbi szállás a város Poto-Poto negyedében volt. Itt található az egyik legnagyobb piac, valamint az esténként pörgősen üzemelő sok kisebb „kocsmá”, ahol nagyon olcsón lehet venni a finom helyi söröket, a Primust, Turbo Kinget, Ngok-ot és Znoko-t. A mindenhol hideg söröket 6,5 decis üvegekben lehet venni gyakran 300 forintért. A sör Afrikának ezen a részén nagyon népszerű. A „kocsmák” reggeltől

A Kongó folyó zuhatagai

David-Duciel Bassaboukila

■ **„A közelben meglátogatható egy sokoldalú helyi művész David-Duciel Bassaboukila „műterme”. Legérdekesebb alkotásai a konzervdobozokból készült óriás méretű állatszobrok.”**

Bassaboukila és az elnök portréja

Bozóttaxi

estig tele vannak, s nem csak férfiakkal. Természetesen léteznek éttermek, ahol jóval drágábbak a sörök. A legdrágább közel ezer forintnyi CAF-t (Közép-afrikai frank) a Kongó folyó melletti, a város egyik legnépszerűbb éttermében, a Mami Wata nevű helyen fizetheti ki az ember az italért. Igaz, innen a közeli Kinshasa, a Kongói Demokratikus Köztársaság fővárosa is látszik, a folyó másik oldalán. Ami érdekes, hogy a boltokban csak import söröket lehet venni, helyieket csak e „kocs-mákban” árulnak.

Nincs jogosítványom, így utazásaim során nagyon gyakran a helyi tömegközlekedést használom. Legjobban gyalogni szeretek, mert így látok a legtöbbet – a „bozóttaxit” főleg környékbeli utakra használom. Így például a Kongó folyó zuhatagjaihoz is e közlekedési mód juttatott el. Sűrűn voltunk, de barátságosak voltak az útitársak, bár – s ez általános problémám volt az út során – beszélgetni nem tudtunk, mivel franciául sajnos nem tudok. Az itteni folyóparti étterem nagyon kellemes. Jó egy órát elücsörögtem s nézegettem a folyóban játszó gyerekeket és halászokat, akik egyszerű módszerükkel egész nagy halakat fogtak ki. A közelben meglátogatható egy sokoldalú helyi művész David-Duciel Bassaboukila „műterme”. Legérdekesebb alkotásai a konzervdobozokból készült óriás méretű állatszobrok.

■ **„Sajnos sokkal több
fotóra kívánczó
látványt láttam, mint
amennyit meg is tud-
tam örökíteni.”**

Egy vidéki utat is beépítettem a programba: vonattal mentem Pointe Noire-ba, az 502 kilométernyire fekvő óceánparti városba. A várost nem nagyon szerettem, de a vonatút gyönyörű volt. Kétszer 14 órát utaztam a kényelmes, jórészt légkondicionált (időnként leállt) kocsiban a dzsungel közepén. Sajnos állatokat nem láttam, de a táj valószínűtlenül szép volt. Sokfelé jártam mára világon, de az egyik legszebbnek ez az út bizonyult.

Brazzaville-ről már nem mondanám ugyanezt! Érdekes város, ám a szeméthyegyeket sajnos nehéz megszokni. Nem igazán értem, hogyan tudnak az emberek hosszabb távon ilyen környezetben élni. Ugyan ez nekem nem volt újdonság, hiszen jártam többször Kairóban és más fejlődő ország városaiban, mégis mindig meglep az ilyen látvány. Persze a felújított Maya-Maya reptér szép és tiszta.

A Kongói Köztársaság főként keresztény ország, amely mellett a tradicionális afrikai törzsi vallások dominálnak. Sok templomuk van, melyek közül a legismertebb a Szent Anna bazilika. 1949-ben a francia Roger Erell tervei alapján épült és a nyugati építészeti elképzeléseket társítja a helyi építési technikákkal.

Bár a népességen belül a muszlimok aránya alacsony (2 százalék), több nagy mecset is található Brazzaville-ben.

A városba látogató hazai és külföldi turisták biztosan megnézik a várost 1880 megalapító francia-olasz felfedező Pierre Savorgnan de Brazza emlékházát. 2006-ban hozták vissza e helyre földi maradványait, s akkor építették fel a márvány mauzóleumot.

A legújabb és legszebb épületek itt is a bankok és a telefontársaságok központjai. Mobiltelefonja majdnem mindenkinek van és lépten-nyomon feltöltőkártyákat árulnak az utcákon.

A város emblemikus épülete, „felhőkarcolónak” mondott Nabemba torony 1983–1986 között épült, 106 méter magas (30 emeletes) és irodák vannak benne. Az épület súlyosan megrongálódott az 1997-es polgárháborúban. A helyreállítás 6 millió fontba került, ami több volt mint az eredeti építési költség. Azóta is évente milliókat költenek a fenntartására, ami egy ilyen szegény országban valóban luxus – emiatt sokan kritizálják.

A több mint egymilliós Brazzaville-ben több nagy piac található. Van egy turista piac is, ahol szép kongói (mindkét Kongóból) és a környező országokból származó maszkokat, szobrokat és ajándéktárgyakat lehet vásárolni. A legnagyobb kiterjedésű piacok az egész városnegyedet elfoglaló Poto-Poto, illetve a Marche Total, amely a főút mentén több kilométernyi hosszúságban húzódik.

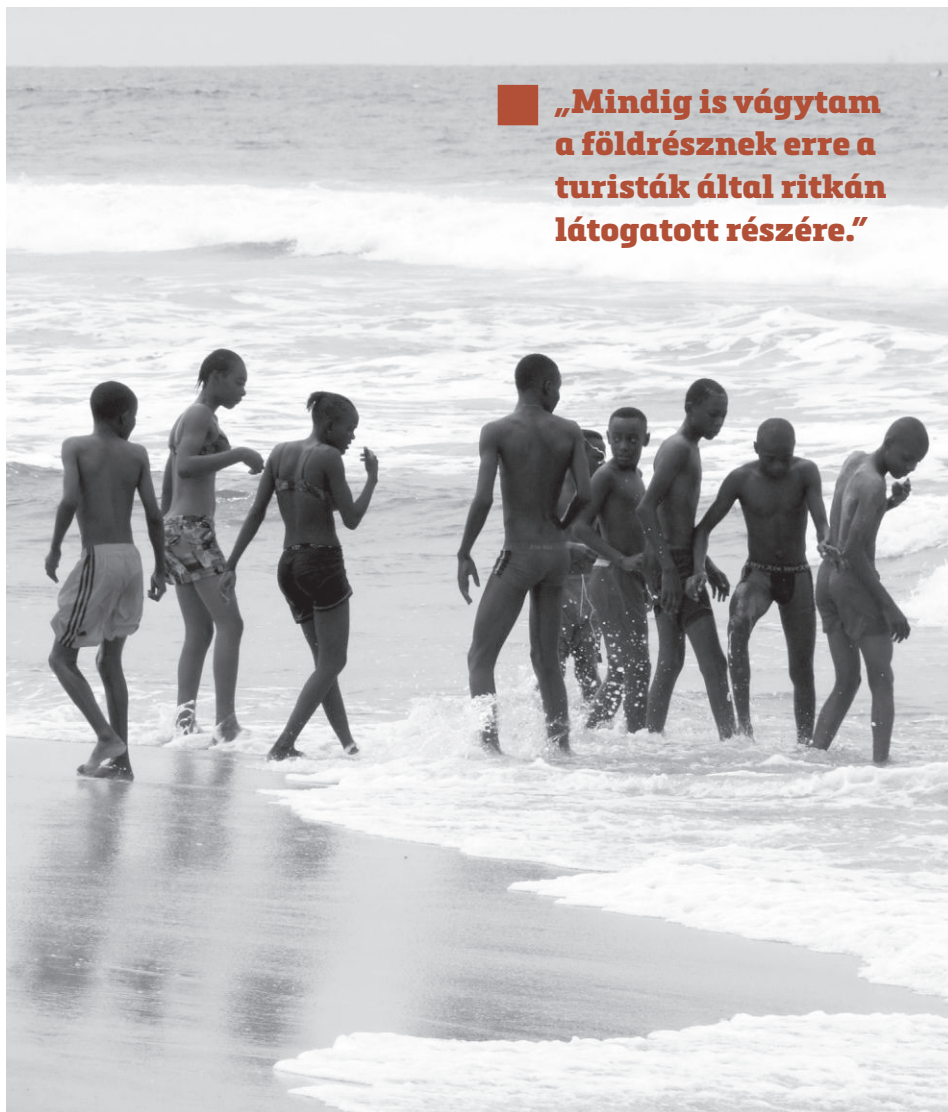
Sajnos sokkal több fotóra kívánczoló látványt láttam, mint amennyit meg is tudtam örökíteni. A mobiltelefonok és digitális kamerák korában talán Afrikában lett a legnehezebb fotózni. Főleg piacokon, több emberről nehéz képet készíteni. A sok ember közül biztos, hogy valaki tiltakozik – amit természetesen mindig méltányolok. Egyszerűbb a helyzet a kisebb társaságokkal. Itt gyakran egyikük hozzájárul a fotózáshoz, s az „eredmény” láttán a többiek is „kedvet kapnak”.

Izgalmas utam volt az Egenylítő melletti Afrikában, s remélem, lesz alkalmam más országokat is meglátogatni a világ e kevésbé ismert régiójából. ☀

A Nabemba torony

„Mindig is vágytam
a földrésznek erre a
turisták által ritkán
látogatott részére.”

Nyomdai partnerünk:

Molnár Nyomda és Kiadó Kft.

7622 Pécs, Légszeszgyár u. 28. tel./fax: 72/532-414

AZ AFRIKAI LÍRA HANGSZERTÍPUS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

BRAUER-BENKE JÓZSEF

Habár a hangszerek elsősorban zenei eszközök, az etnomuzikológia kutatások összességében arra is rámutattak, hogy a zenei stílusok és a hangszerek elterjedése nem parallel jelenségek, és a hangszerek elterjedése a zenei stílusoktól eltérő területi összefüggéseket mutathat (Merriam 1982, 312-313). A néprajzi kultúrakutatások szintén kimutatták, hogy az anyagi kultúra termékei, eltérően a szellemi kultúra jóval tartósabb elemeitől, kevésbé konstans tényezők, mert sokkal jobban illeszkednek és ebből kifolyólag gyorsabban reagálnak a környezet változásaira (Barabás 1963, 107). Ezért Kretzenbacher már az 1960-as években felhívja a figyelmet arra, hogy az etnomuzikológiai és a zenefolklorisztikai vizsgálatokat tárgytörténeti kutatásokkal is ki kell egészíteni (Kretzenbacher 1966, 50). A komparatív tárgytörténeti vizsgálatoknál az anyaggyűjtés kiemelkedően fontos részét képezik a történeti forráselemzések, és a tárgymorfológiai kutatások (Barabás 1963, 129). Mivel megfelelő szintű forráselemzés és tárgymorfológiai vizsgálat nélkül nem lehet a hangszertípusok térbeni és időbeni elterjedéséről megfelelő képet alkotni, ezért egy komparatív tárgymorfológiai vizsgálat, amely jól dokumentálható történeti és kellő számú recens regionális adatra támaszkodik, illetve a szomszédos kontinensek hangszerkultúráját és a történeti források által feltárt interetnikus kapcsolatrendszereket is figyelembe veszi, felvetheti a tárgymorfológiai egyezésekből adódó történeti kapcsolatok lehetőségét. Főleg ha ezek az egyezések nagyszámú hangszertípus esetében egyaránt kimutathatóak, amelyek ily módon semmiképp nem magyarázhatóak csupán az elemi gondolat és a helyi fejlődés elméleteivel. Ezért az afrikai hangszerek történetét áttekintő komparatív kultúrtörténeti vizsgálatokhoz a történeti néprajz alkalmazása látszik a legcélszerűbbnek, amely során a történeti adatok és az interetnikus kapcsolatok hatásainak feltárásával megismerhetők az adott kultúrát befolyásoló és alakító külső tényezők. A tárgyi kultúrát érintő komparatív kultúravizsgálatokhoz, a történeti néprajz ökológiai viszonyokon alapuló regionális szemléletű és a népi kultúra jelenségeinek, jelenség-együtteseinek térbeli elterjedését vizsgáló és ábrázoló kartográfiai néprajz vizsgálati módszereit lehet a leghatékonyabban alkalmazni. Emellett az adott kultúra zenei hagyományainak etnomuzikológiai kutatásait, belső viszonyait és változásait vizsgáló kulturális antropológiai vizsgálódások eredményeit szintén érdemes figyelembe venni, és a történeti néprajz által feltárt adatokkal összevetni.

Írásbeli és ikonográfiai adatok hiányában, a szubszaharai Afrika térségének kultúráiban, a hangszerek történetéhez tartozó adatok leginkább a szóbeliségen alapulnak. A szóbeliségre alapozó adatok azonban leginkább csak az emlékezettel még elérhető időtartamú időszakra vonatkoztathatóak, és a szóbeliségre jellemző variabilitás miatt a rögzített adatokhoz képest nem tekinthetők adekvát információknak. Ezért mindenképpen szükséges a kartográfiai néprajz kvantifikációs szempontokat alkalmazó, az adatok elérhető, legnagyobb mennyiségét áttekintő komparatív vizsgálati módszerének alkalmazása, amellyel adott hangszertípus történetét a regionális és a történeti kapcsolatok figyelembevételével vizsgálja, és általa lehet következtetni az emberi emlékezettel már nem elérhető történésekre.

A történeti néprajz komparatív vizsgálati módszerek alkalmazásával az adatok egyre inkább arra mutatnak, hogy az ókori Egyiptom hasonló szerepet játszott az afrikai hangszerek történetiségét illetően, mint amelyet az ókori görög és római kultúrák gyakoroltak az európai hangszerkultúrára. Ezt igazolja, hogy Afrika déli területeinek kivételével szinte mindenhol megtalálhatóak az ókori egyiptomi kultúrából származó hangszerek történeti leszármazottai. Ezek a hangszertípusok (az iparosodás hiánya miatt) a szubszaharai Afrika hagyományos társadalmaiban, némely esetben egészen a 20. századig, szinte változatlan formában maradtak fenn. Ez természetesen adott kultúra tekintetében nem jelent évezredes hagyományokat, mert az ominózus hangszertípus többszörös átvétel útján lehet, hogy csak néhány generációval azelőtt jelent meg a térségben. Mivel Európától eltérően a szubszaharai Afrika nagy részén a gyári hangszerek a legutóbbi időkig nem tudtak elterjedni, a térség hagyományos kultúráiban – a környezet adta hagyományos anyagok használatával – egy, az európai hagyományos kultúráknál jóval lassabban változó, archaikus tárgyi kultúra maradt fenn.

A szakirodalom és a múzeumok gyűjteményeinek vizsgálata alapján, az afrikai *lírák* elterjedési területe: Egyiptom, Szudán, Eritrea, Etiópia, Szomália, Uganda, Kongói Demokratikus Köztársaság, Kenya és Tanzánia.¹ Egyetlen kivétel a Néprajzi Múzeum Afrika Gyűjteményében található, 26081 leltári számú, a leltárkönyv szerint Marokkóból származó, aszimmetrikus felépítésű edényes líra, ami vélhetően egy nyugati irányú, beduin pásztormigráció által kerülhetett a térségbe.

A *lírák* négyoldalú keretbe foglalt húros hangszerek, amelyek egy hangszertestből, két járomkarból és egy kereszttartóból állnak. A húrok a hangszertest külső oldalán futnak keresztül a hűrtartó láb felett, és valamilyen hangolást lehetővé tevő megoldással a kereszttartóhoz vannak erősítve. A hangoló szerkezet nélküli, egyenlő hosszúságú, de különböző hangolású húrokat több-kevesebb egymásra sodort juhbél húrral alakították ki. Homérosznál gyakori jelző a jól sodrott (ἔυστροφής) húrozat (Creese 1997, 99). A homéroszi eposzokban szereplő *líra* azonban még nem a jellemzően teknőspáncél hangszertestű (χέλυς 'teknős') *khelüsz líra*, hanem a dobozos hangszertestű *phorminx* és *kitharisz* (Creese 1997, 67).

A líra-típusú hangszerek legkorábbi ábrázolása Mezopotámia korai dinasztikus időszakából, a meszilim-korból (i.e. 2650) ismert (Rashid 1984, 50-51) (1. kép). Amint azt a sumér (ie. 2450), akkád (ie. 2350-1530), óbabilóni (ie. 1950-1530) és

▲ 1. kép: sumér líra Meszilim időszak Kr.e. 2550-Nippur Inanna templom (Rashid 1984 nyomán)

asszír (ie. 668-627) idők idők líra-ábrázolásai mutatják, a hangszertípus jelenléte folyamatosan adatolható a térségből (Rashid 1984, 34-35; 64-65; 76-77; 134-135). Az asszír ábrázolásokon látható *líra* jellegzetes aszimmetrikus felépítésű, és ez a típus jelenik meg a thébai nekropolisz II. Amenophisz (ie.1450-1425) sírkamrájának ábrázolásán, illetve egy hasonló korú aszimmetrikus szekrényes líra került elő Dér el-Medina faluból a Királyok Völgyéből (Hickmann 1961, 30-31, 138-139). Ezekkel morfológiailag rokonítható, aszimmetrikus felépítésű, szekrényes lírák jelenléte Egyiptomból, a Siwa oázisból még a 20. századból is adatolható.²

Az ikonográfiai adatok alapján Egyiptomban a *líra* legkorábban a Középbirodalomban, a XI. dinasztia idején már megjelenhetett, mert II. Montuhotep (Kr. e. 2010-1960) Beni Hasszán-i sírboltjának falán kisázsiai kereskedők láthatóak, akik egyiptomi kereskedő úton járnak, viszont nem a később jellegzetessé váló aszimmetrikus líra-típus látható náluk (Collier 2004, 161.) (2. kép). A sémi eredetű hükszoszok szintén a XI. dinasztia időszakában jelentek meg a legkorábban az ókori Egyiptom területén, és más hangszertípusokhoz hasonlóan, az akkád vagy óbabilóni korszak líratípusait is elterjeszthették. Később a XVIII. dinasztia idejéből származó sírkamra-képeken látható líra-játékosok a ruházatuk és a hajviseletük alapján szíriai vagy hettita származású rabszolganők lehettek és az ábrázolt hangszerek aszimmetrikus felépítése, a kisázsiai és krétai kultúrák líráival mutatnak hasonlóságot (3. kép). Az ókori Minosz és Egyiptom kapcsolatára bizonyítékul szolgál, hogy Avariszban

2. kép: Kis-ázsiai szimmetrikus líra Beni Hasszán Kr. e. 2100-1960 (Hickmann 1961 nyomán)

3. kép: Ókori egyiptomi asszimmetrikus líra Kr.e.1420-1411 Théba (Hickmann 1961 nyomán)

4. kép: Egyiptomi szekrényes líra Kr.e.2.század Ptolemaiioszok időszaka Philéi templom (Hickmann 1961 nyomán)

(Tell-el-Da'b) minoszi bikaugrókat ábrázoló festményeket találtak, amelyek a Kr.e. 15. századra datálhatóak (Bietak 2004, 166-167).

A Kr.e. 1300-ból származó, egyiptomi papiruszon fenn maradt semita *knnr* líra elnevezés, a héber *kinnor* alakkal mutat hasonlóságot (Sachs 1940, 107). A görög *kithara* elnevezés Alexandriából, a Kr.e. 1 századból származó legrégebbi görög Biblia fordításából, a Szeptuagintából ismert. Az itt található *kinyra* alakból a Szent Jeromos féle latin verzió Vulgáris latinjában alakult ki a *kithara* szó. A hangszer elnevezése Dávid király „hárfája” a *kinnor* alakjáig vezethető vissza, amely valójában líra típusú hangszer volt (Sachs 1940, 107). A jóval későbbi, 132-es ún. Bar Kochba (Simon ben Kosziba) pénzérméken látható líra-rekonstrukciók két különböző líra-típust mutatnak (Vorreiter 1983, 54.). A nyolc húros *ke-no'r* líra felépítésében és elnevezésében is rokonítható a görög *kithara* hangszertípussal (Creese 1997, 73). A tíz húros *nē'-vē'* elnevezésű *líra* viszont felépítésében eltérő, két kifelé ívelő szarvból kialakított járomkaros típust mutat. A Bibliában Káin leszármazottját, Jubált tartják a citerások (*kinnor/kithara/citera*) és fuvolások ősatyjának.³ Etiópiában a kopt keresztény szertartásoknál, Dávid zoltárainak kíséretéhez napjainkban is *lírát* használnak, amely hangszertípus az etióp mondai hagyomány szerint Salamon és Sába fia, I. Menelik izraeli kísérői által terjedt el Etiópiában (Kubik 1982, 59). Az etióp *bagana* szekrényes líra nemcsak elnevezésében vezethető vissza a bibliai időszaknál korábbi időkig, de az ikonográfiai adatok alapján morfológiailag is rokonítható a Kr. e. 2 század ptolemaida időszakának és a még korábbi évszázadok kis-ázsiai líra-ábrázolásaival (Hickmann 1961, 34-35). (4. kép)

A *líra* (λύρα) szó eredete ismeretlen, de valószínűsíthetően nem görög és nem is indoeurópai (Creese 1997, 69). A görög mondai hagyomány szerint az első *khelusz* (χέλυς) vagyis 'teknőc' *lírát* Hermész készítette. Homérosz a Kr.e. 9. században *phorminx* vagy *kitharisz*⁴ néven az Odüsszeiában és az Íliászban is megemlíti a hangszertípust (West 1992, 50-51). A nyelvészeti kutatások szerint azonban csak a *phorminx* hellén eredetű kifejezés, míg a *kitharisz* ázsiai eredetű. Az Íliászban a IX. énekben Achilleusz hangszere a *phorminx*, egy gyönyörű tiszta hangú *lyra*, amelynek ezüsből készült a hídja (kereszttartó és a járomkarok).⁵

Hermész himnuszának keletkezése a 14. és a 26. Olimpiák közé, vagyis a Kr.e. 7. század végére 6. század elejére datálható (MacKendrick-Lachlan-Howe 1959, 81). Hermész, aki Zeusznak a legfőbb istennek, és a pleiádok egyikének, Maiának a gyermeke, az arkádiai Külléné barlangjában született és a barlangot elhagyva megbotlott egy alvó teknősbékában, annak páncéljából készítette az első *lírát*. A teknősbéka-páncélt marhabőrrel borította, a húrokat marhabélből, és a két járomkart kecske szarvaiból készítette, majd az így feltalált hangszeren pajzán dalt költött Zeus és Maia együtt töltött éjszakájáról, ezért a *lírával* jellemzően a dalban elmondott verseket kísérték. Később Vergiliusnál viszont Merkúriusz a Nílus folyó partján sétálva talált egy már elpusztult és kiszáradt teknősbéka-páncélt, amelyben csak néhány vékony ideghúr maradt meg és ez adta az ötletet az első *líra* elkészítéséhez. Merkúriusz a teknősbéka-páncélra a leírás szerint az abesszíniai kőszáli kecske (Capra waliae) szarvát erősítette, amely Etiópa északi (Tigré) tartományában a mai napig honos.

Mivel a Homérosz leírásában szereplő Kr.e. 9. századra datálható líra-típus kimódoltabb felépítésű, és nemesfémről készült, furcsának tűnhet a Hermész által feltalált Kr.e. 7. századi líra szegényesebb anyagokból elkészített, egyszerűbb felépítése. Amint az Iliász IX. énekéből kiderül, Achilleusz a hangszerét egy kis-ázsiai fosztogató alkalmával zsákmányolta.⁶ Ezért ez a típus, ami felépítésében is különbözik a Hermész által feltalált líra típustól, valószínűsíthetően jövevény hangszer a görögöknél. A korai *kitharisz* és *phorminx* elnevezések után a líra és a kithara elnevezések először az Kr.e. 7. században jelennek meg, majd a líra elnevezés fokozatosan felváltja a *kitharisz* elnevezést (Wegner 1970, 46). Ezzel szemben a *kithara* elnevezés a kis-ázsiai dobozos testű líratípust jelöli a továbbiakban (5. kép). Az elnevezés a kis-ázsiai Lycian Unió pénzein jelenik meg először *Χιδαρηφόροι* alakban.

A Hermésznek tulajdonított teknősbéka-páncél hangszertestű líra később Egyiptomban és Szudánban is elterjedt az arab népeknél, majd tőlük átvéve a núbiaiaknál is megjelent, ahol *kissarnak* nevezték (Engel 1870, 157). A görög teknőspáncél hangszertestű lírák Egyiptomban és Szudánban a 20. századig fennmaradtak.⁷ A Nubia területén fellelhető *kissar* meglepő hasonlóságot mutat az ókori görög hangszerrel, és az elnevezése is rokonítható a görög *kithara* vagy a latin *cithara* szóval (Creese 1997, 72-73). Ezen túlmenően a hangszer felépítése, használati módja azonos

▲ 5. kép: Líra és kithara ábrázolása egy vörösalakos attikai amforán Kr.e. 475-ből (Wegner 1970 nyomán)

a lírával, mert plektrummal pengetik, és ellentétben az ókori egyiptomi lírákkal, még a karpánt, a „telamón” is elengedhetetlen tartozéka.⁸

A görög *lírának* a mondai hagyomány szerint eredetileg három húrja volt, mert az ókori görögök három évszakot különböztettek meg (tavasz, nyár, tél). Később a *lira* nyilván a kimódoltabb játéktechnika miatt, hét húrossá vált, amit az ókori görögök, az általuk ismert hét bolygó számával magyaráltak. Más magyarázat szerint a hét húr a görög ábécé hét magánhangzójával hozható összefüggésbe, amit Apollón papjai egymás után kimondva a *lírával* együtt gyógyító mágiához használtak (Graves 2001, 79, 191). A kilenc húros *lírákat* a kilenc múzsa számával indokolták. Végül a tizenkét húros *lírák* húrszámához már nem fűztek magyarazatot. Valószínűsíthető, hogy már a műkénéi kortól kezdve a héthúros *lira* a legelterjedtebb, de az sem kizárható hogy a négyhúros tetrachord hangszertípust egészítették ki héthúrosra. A hétnél több húr alkalmazása nem a hangterjedelem növelése érdekében történhetett, hanem azért, hogy áthangolás nélkül többféle hangnemben (harmóniában) lehessen rajta játszani (West 1992, 63-64).

A *lira* inkább házi hangszer maradt, míg a hivatásos zenészek inkább a *kitharát* használták. A *kitharának* a *líránál* nagyobb, erősebb szekrényes hangszerteste volt. A *lírának* 5-7 húrja volt, míg a *kitharának* 7-12 és a keresztartón elhelyezkedő emelőkkel bonyolultabb hangolás is elérhető volt. Apollón istent gyakran ábrázolták *kitharával*, amely a harmónia jelképévé vált. Európában a középkori *lírák* inkább a *kithara* felépítéséhez voltak hasonló alakúak, mivel a hangszertest járomkarjait és keresztartóját egyetlen fából faragták ki.

A külön hangszertesthez illeszkedő, járomkaros, keresztartós húrrögzítésű, klasszikus formájú *lira* csak Afrikában maradt fenn. Az afrikai *lírák* rezgőteste vagy teknősbéka-páncél anyagú, vagy edényes kialakítású, ovális és négyszögletes formájú.⁹ A kelet-afrikai edényes *lírák* felépítésükben nem az ókori egyiptomi *lírakkal*, hanem az ókori görög *khelusz* (χέλυσ) 'teknőc' *lírakkal* és hasonló felépítésű, de nagyobb *barbitosz* (βάρβιτος) *lírakkal* rokoníthatóak (Creese 1997, 73).

Az északkelet-afrikai *lírák* elterjedt elnevezése a *tambura/tumbura*, amely terminus a Közép-Afrika északi részén élő *zande* népcsoport zár/zaar (ጋ) szertartásának terminusa volt és az elnevezés onnan került át a görög eredetű edényes-líra típusokra (von Bose 2010, 80). Valószínű, hogy a *tambura* líratípusból fejlődött ki az egyiptomi városi-líra a *simsimiyya*, amely a Szuez környéki városi zene jellegzetes hangszere.¹⁰ A 12-14 húros *simsimiyya* líra csak 1938 körül bukkant fel Port-Szaid kikötővárosban, korábban csak Felső-Egyiptomban volt elterjedve (Bernard 1976, 168). A *simsimiyya* lírákat adaptálták a helyi zenei hagyományokhoz és a „hadra” vallásos énekek, a munkadalok, az „awalim” dalok és a régi „muwashshah” énekek kíséretéhez kezdték el használni. A hangszertípus népszerűségéhez hozzájárult, hogy az 1951–52 brit megszállás, és az 1967-es Izraeli hatnapos háború idején a *simsimiyya* lírákon az aktuálpolitika nacionalista dalait adták elő.

Az edényes-lírák eleinte csak az Észak-Szudánban élő *mahasi*, *manasir* és a *rubatab* népcsoportok körében terjedtek el, és ebben a régióban *rababa* a hangszertípus elnevezése.¹¹ Az észak-szudáni edényes-líratípusok jellemzően 4-5 húros

kialakításúak.¹² Ritkábban 8 húros típusok is előfordulnak ezen a területen.¹³ A görög mondai hagyomány teknősbéka páncélból készített lírájához hasonlóan, Nubiában az edényes-lírák hangszerteste még mindig teknősbéka páncélból készül.¹⁴ Észak-Afrikában a teknősbéka páncélt egyéb chordofon hangszerek hangszertesteként is alkalmazzák. Szudán keleti részén az *ingassana* népcsoportnál elterjedt líratípus a *janarr*. (6. kép) A Sári (chari)-nílusi nyelvcsaládba tartozó *ingassana* nyelvben, a *janarr* az eredeti elnevezés, míg a hangszer másik, általános elnevezése az *arbab*, ami az arab *rebab* elnevezéssel honosodott meg, de amely elnevezés eredetileg egy másik hangszerre, a fidulára utal (Kubik 1982, 104). Az öt húros *janarr* rezonátor teste egy félbevágott, és középen kifaragott fatörzsből készül. A rezonátortest hátoldalán hangrés van kialakítva. A járomkarok a rezonátortestet fedő bőr alatt vannak átbújtatva. A kereszttartóhoz a húrokat gyapottal erősítik, ami nemcsak rögzíti a húrokat, de el is szigeteli a kereszttartótól, és így erősebb a húrok rezgése. A húrokat a hangszertest felett egy „U” alakú hűrtartó láb vezeti át. A hangszert játék közben a test bal oldalán tartják, és a jobb kézben levő plektrummal pengetik, miközben a bal kéz két ujjával fogják le a húrokat. A *janarr* szólóhangszer és az éppen aktuális, improvizált énekes előadás kíséretére használják. Esetleg női kórus is kísérheti a lírán játszó énekest.

▲ 6. kép: *Ingassana* zenész *janarr* lírával Szudán (Kubik 1982 nyomán)

Dél-Szudánból csak 1928 óta adatolható az edényes lírák elterjedése, ahol a *bari*, a *nuer*, a *silluk*, és az *azande* népcsoportok körében elterjedt a *tumbura* vagy *tanbur* elnevezésű edényes líra típus. A dél-szudáni edényes lírát, a *tumburát* a „zár/zaar” (ج) szertartások során használják, amikor a szerencsétlenségeket okozó, gonosz szellemek elűzése a cél. A hangszertípus az ördögűző „zár” szertartás szokásával együtt a szudáni rabszolgák révén terjedt el Eritreában, Jemenben, Szaud-Arábiában, sőt még Indiába a Dekkán-fennsík térségébe is eljutott (von Bose 2010, 43).

A szudáni *tumburát* önmagában az epikus és a szerelmi líra énekeinek kíséretéhez használják. Az ördögűző „zár” szertartásnál viszont két kisebb edénydobbal együtt, húros, ritmushangszerként alkalmazzák. A szudáni líra *tumbura* elnevezése nem hozható kapcsolatba a perzsa eredetű hosszúnyakú lant *tambura* hangszernévvél. Szudánban a „zár” szertartás két fő típusa a „bore zár” és a „tumbura zár” ahol a „bore” (‘feminim’) és a „tumbura” (‘masculin’) jellegű. A „tumbura zár” szertartás eredete a közép-afrikai *azande* népcsoporttól származik, míg a „bore zár” egyiptomi eredetű. Mivel a *tumbura* edényes líra felépítésében rokonítható az ókori görög edényes lírával, valószínűsíthető hogy az egyiptomi eredetű „bore zár” szertartás által terjedt el a hangszertípus.

A Kongói Demokratikus Köztársaság északi-északkeleti területein élő *nilota* nyelvű népcsoportok által, szintén elterjedt a líratípusú hangszerek használata. A *bari*, *azande*, *hima*, *logo*, *makrakra*, *mangbetu* és *mundo* népcsoportok köréből adatolható szimmetrikus, 5-7 húros, edényes lírák morfológiailag az észak-szudáni lírákkal rokoníthatóak (De Hen 1960, 159-160).

Etiópában az edényes hangszertestű, ovális, és négyszögletes formájú líratípusok egyaránt fennmaradtak.¹⁵ Valószínűsíthető, hogy az Etiópiában található két különböző líratípus, egymástól függetlenül más-más kulturális hatás következtében jelent meg. A hagyományos formájú, hathúros, teknőspáncél formájú *krar* vagy *kerar* inkább népi hangszer, és az „azmari” elnevezésű, félprofi vidéki zenészeinek jellegzetes hangszere.¹⁶ A hangszer elnevezései a környezet és a lakóhely kifejezéseit tükrözik. A húrokat tartó járomkar „miseso” elnevezése, megegyezik a parasztházak tetőszerkezetét tartó gerendák elnevezésével, míg a kereszttartók „kember” elnevezése a szekeret húzó ökrök kettős jármának nevére utal (Kebede 1982, 64; Ashenafi 1982, 64). A hangszer hűrtartó formája felépítésében is emlékeztet az ökör szarvaira. A korábbi hangszereken a két járomkarra még egy-egy „kendi” elnevezésű ökörszarvat is illesztettek.

A *krar* elnevezés a görög *kithara* elnevezéssel rokonítható és az egyiptomi lírákon játszott pentaton alapú zenei skálák vizsgálata és az etióp papság lírajátékának összehasonlító elemzése arra mutatnak, hogy azok az ókori görög lírajáték hagyományával rokoníthatóak (Villoteau 1822, 35-45). Sachs szintén arra a megállapításra jutott, hogy a 20. századi núbiai és etióp lírák zenei hagyományai az ókori görög lírák zenei hagyományait tükrözi (Sachs, Curt 1943, 58-59).

Az etióp dobozos hangszertestű *begena* az etióp papság és arisztokrácia által használt líra (Kebede 1982, 64). (7. kép) A rezonátordoboz kerete eukaliptusz fából készül, amire pergamen vagy marhabőr fedél kerül.¹⁷ A *begenán* 10 eredetileg bél-

< 7. kép: Amhara zenész begena lírával Etiópia (Kubik 1982 nyomán)

ből sodort húr van, de újabban már műanyag húrokat alkalmaznak. A hangszernek szakrális szerepe van, és Dávid zsoltárjának kíséretéhez használják. Valószínűsíthetően a bibliai Dávid (hárfája) is líra volt. A szóbeli hagyományok szerint, a hangszer a Jeruzsálemből Aksumba érkező zsidók terjesztették el, akik Salamon és Sába fia I. Menelik kísérői voltak (Kebede 1982, 64). Sába királynőt a Biblia és a Korán is említi, azonban az etióp mondai hagyományokkal ellentétben a történészek véleménye szerint valószínűbb, hogy inkább jemeni lehetett. A nagyméretű dobozos líratípus már az akkád és az óbabilóni ábrázolásokon is feltűnik (Rashid 1984, 64-65, 90-91, Subhi Anwar 1984, 64-65, 90-91). Mivel a zsidó hagyományok szerint Ábrahám Mezopotámiából származik, nem kizárható, hogy a mezopotámiai eredetű szekrényes líra valóban a zsidóság által terjedt el Etiópiában (Powne 1980, 55). Emellett az

egyiptomi átvétel sem kizárható, mert a nagyméretű dobozos líra a XIX. dinasztia korából (Kr. e. 1320–1200) származó papirusztekercsen és a Ptolemáiosz kori (Kr.e. 2. század) Philaéi templom ábrázolásain is feltűnik (Hickmann 1961, 32-35). Ezért az egyiptomi eredetű (Αιγύπτιος, aigüptiosz) kopt szertartások szakrális hangszere, jó eséllyel lehet ókori egyiptomi eredetű átvétel. Az etióp *begena* legkorábban csak 15. századi etióp kéziratok ábrázolásain bukkan fel (Kimberlin 1978, 13). A *begena* elnevezést az amhara „beg” (’juh’) jelentésű szóból származtatják, mert a húrokat eredetileg juh bélből készíthették. Emellett egy, a *baganához* hasonló, négyszögletes hangszertestű, de annál kisebb, *enzira* elnevezésű líratípus szintén ismert Etiópiában (Villoteau 1822, 3189).

Eritreában a líratípusú hangszerek elnevezése *krar* és *mesinko* (Valentini 2004, 67). Ez utóbbi Etiópiában a vonós fidula terminusa, ezért valószínűsíthető, hogy a korábban a lírára használt *mesinko* elnevezés, a később elterjedő vonós fidula elnevezésévé vált. Ezt támaszthatja alá, hogy a *mesinko* hangszer elnevezés a „sinko” (’a húrok az ujjak által adnak hangot’) alakra vezethető vissza, vagyis pengetett hangszertípusra utal a terminus (Mondon-Vidailhet 1922, 63).

Ugandába és Kenyába a nilota *luo* népcsoport 15. század végi és 16. század eleji, déli irányú vándorlása által terjedt el a *líra* hangszertípus (Kubik 1982, 31).

Az Uganda középső részén élő *acoli* népcsoport az orális hagyományaik alapján, mintegy 300 évvel korábban telepedett le a mai lakhelyén (Olson 1996, 7). A körükben elterjedt 5 húros, edényes líratípus felépítésében egyértelműen rokonítható, az ókori görög és az észak-szudáni edényes lírákkal.¹⁸

Az *acoli* népcsoporttal rokon, Kenyában élő nilota *kavirondo* népcsoport körében azonban már egy nagyobb méretű, 7 vagy 8 húros, *litungu* elnevezésű, edényes líratípus terjedt el.¹⁹ A nyolchúros *litungu* két legmagasabbra hangolt húrja és a két legmélyebbre hangolt húrja között két oktáv különbség van. A szomszédos bantu nyelvű *bukusu* és *tachoni* népcsoportok körében a *litungu*t kisebb zenekarban is használják, amelyben három *litungu* líra és egy ütős hangszertípus zenél együtt (Hyslop 1975, 22).

Uganda déli részén a bantu nyelvű *lusoga* népcsoport *etongoli* elnevezésű, ekvipentaton hangolású, tíz húros líráján a húrok balról jobbra vannak felhangolva (Kubik 1982, 31). A játék során mind a jobb, mind a bal kézzel ötfokú skálát játszik a zenész. (8. kép) Az *etongoli* kereszttartója és a járomkarok háromszöget alkotnak. A kerek hangszertest domború hátoldalát az íjhárfáknál is alkalmazott többszínű fonás borítja. A *lusoga* népcsoport köréből, még az 5 húros, egyszerűbb felépítésű, az észak-szudáni edényes lírákkal rokonítható típusok jelenléte is adatolható.²⁰ Ezért nem kizárt, hogy valahol ebben a térségben alakulhatott ki a nagyobb hangszertestű, 8 vagy 10 húros *etongoli* edényes líratípus.

▲ 8. kép: *Lusoga* zenész *etongoli* lírával Uganda (Kubik 1982 nyomán)

Az Ugandában elterjedt *etongoli* elnevezés rokonítható a Kenya nyugati részén elterjedt *litungu* líra elnevezéssel. A Turkana-tó északi partján élő *luhya* népcsoporthoz tartozó *bukusuk* és a *tachonik* Uganda középső területéről a 15. században vándoroltak a mai lakhelyükre (Olson 1996, 347). Ezért valószínűsíthető, hogy a körükben elterjedt *litungu* líratípust arról a területről hozták magukkal. A hexaton hangolású *litungu* lírán a bantu nyelvű *bukuszu* zenészek a hangszert maguk előtt két kézzel tartva úgy játszanak, hogy a kis és a gyűrűs ujjakkal tartják a két járomkart, és a középső, a mutató, és a hüvelykujjakkal pengetik a húrokat (Hyslop 1975, 26). (9. kép) Ez a játéktechnika szintén megfeleltethető az Uganda középső és déli területein elterjedt játékmódnak. A zenész jobb lábára kisebb csörgők vannak erősítve, amivel a ritmust kíséri.

Kenya nyugati részén a bantu nyelvű *gusii* népcsoport körében szintén elterjedt egy *litungu* elnevezésű edényes líra, amelynek a helyi fejlesztés eredményeképpen nagyobb méretű fémlavórbból alakítják ki a hangszertestét, ezért felépítésében különbözik a szomszédos népcsoportok hasonló elnevezésű líráitól (Hyslop 1975, 25). A *litungu* líra némely típusán a járomkar és a kereszttartó csatlakozásához egy kis tányéért erősítenek, amelybe a zenésznek szánt pénzadományokat helyezik (Hyslop 1975, 25).

A 8 húros *litungu* edényes-líratípusok elterjedése Tanzánia észak-nyugati területéről a bantu nyelvű *haya*, *kabwa* és *kuria* népcsoportok köréből szintén adatolható (Lewis-Makala 1990, 62). A korábban Uganda keleti részében élő *kuria* népcsoport a 16. századtól kezdve, több hullámban vándorolt a mai lakhelyére, ezért vélhetően általuk terjedhetett el a *litungu* edényes líratípus a térségben (Olson 1996, 316).

▲ 9. kép: Bukuszu zenészek *litungu* lírákkal Kenya (Hyslop 1975 nyomán)

Kenya nyugati részén a nilota eredetű *pokot* népcsoport körében elterjedt líra típus a *pagan*, amely elnevezés kapcsolatba hozható az amhara *begena* líra elnevezéssel (Owuor 1978, 14). Szintén a *pagan-begena* elnevezésre vezethető vissza a Kenya nyugati részén élő bantu nyelvű *gusii* és *marach* népcsoportok körében elterjedt *obukhana* líra terminus. Az *obukhana* lírán a kereszttartó és a járomkarok háromszöget zárnak be, amely aszimmetrikus felépítés az ókori asszír és egyiptomi lírakon volt megfigyelhető (Hickmann 1961, 31). A *marach* zenészek a horizontálisan tartott 8 húros *obukhana* lírán ülve játszanak és a lábra erősített bokacsengőkkel biztosítják a ritmuskíséretet. (10. kép) Az *obukhana* lírát általában az ujjakra erősített pengetőkkel pengetik, de előfordul sima ujjakkal történő játékmód is.

A Kongó-medencéből származó, bantu nyelvű *gusii* népcsoport valamikor a 18. század folyamán érkezett a mai, délnyugat-kenyai lakhelyére (Olson 1996, 212). A *gusii* népcsoport igen nagyméretű, *obokano* elnevezésű líratípust használ, aminek a teljes hossza kb. 1,6 méter, ezért „Kenya nagybögőjének” is nevezik (Hyslop 1975, 32). Az énekkíséretre használt hangszer húrjai jóval az emberi hang alá vannak hangolva, és mellette nem használnak ütőhangszert. Az *obokanonak* nyolc húrja van, amit a kereszttartóra szerelt gyűrűk elforgatásával lehet hangolni. A *gusii* zenészek a hangszer nagysága miatt az *obokanon* széken, hordón vagy kisebb magaslaton ülve játszanak. (11. kép) A hangszertípus elnevezése arra enged következtetni, hogy az *obokano* líratípus a kisebb méretű *obukhana* líratípusból fejlődhetett ki (Hyslop 1975, 32).

Összességében az afrikai líra-típusok történeti áttekintése igazolja azon hipotéziseket, miszerint az afrikai lírák jövevény hangszerek a kontinensen. A hangszertípus

▲ 10. kép: Marach zenész obukhana lírával Kenya (Hyslop 1975 nyomán)

interetnikus kapcsolatok által továbbított, diffúz megjelenése azonban, térben és időben eltérő elterjedéseket mutat. A legkorábbi ikonográfiai adat a középbirodalom XI. dinasztia idejéből, II. Montuhotep (Kr.e. 2010–1960) uralkodása alatti időszakhoz köthető. A hangszertípus morfológiai jegyei alapján a legkorábbi kithara-típusú lírák, hettita vagy szír kereskedők által terjedhettek el az ókori Egyiptomban. Hasonló líratípusok a kopt keresztény egyházi szertartások hangszereként is fennmaradtak, de egyelőre kérdéses, hogy az ókori egyiptomi kultúra kopt örökségeként élték túl az évszázadokat, vagy egy ókori, a Vörös-tengeren át az Arab-félsziget déli részét és Etiópiát összekötő kulturális hatások következményeként, ókori izraeli kithara-típusok jelentek meg a kopt keresztény etióp kultúrában. Később, a Ptolemaida-dinasztia időszakában (Kr. e. 305–30) az ókori görög, teknőspáncél hangszertestű, *khelüsz*-líra is elterjedt, először Észak-Afrikában, majd a nagyállattartó nilota nyelvű népcsoportok déli irányú migrációja által, a szubszaharai Afrika hagyományos társadalmában is megjelent. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az edényes lírák kizárólag a nilota nyelvű népcsoportok körében voltak használatosak, de a Kongói-medence belső területeiről és a szubszaharai Afrika déli, a nilota nyelvű népcsoportok vándorlása által érintetlen területekről, nem adatolható a hangszertípus jelenléte. Mivel már Kr.e. 2500 körül megindult a Szahara kiszáradása, az ökológiai változások alapvetően hatottak a népességmozgásokra, amely a nilusi-szaharai nyelvű, nagyállattartó népcsoportok déli irányú vándorlását eredményezte. Ez a déli irányú migráció azonban, többszöri állomásokkal tarkított, lassú, több évszázados időszakban mérhető folyamat, mert Közép- és Kelet-Afrika térségében csak a 16–19. század végi időszakában

▲ 11. kép: Gusii zenész obokano lírával Kenya (Hyslop 1975 nyomán)

jelent meg a hangszertípus. Viszont az afrikai kontinens történeti és földrajzi viszonyainak köszönhetően, egészen a legutóbbi időszak gyári anyagainak megjelenéséig, az ókori lírákkal rokonítható edényes lírák helyben talált anyagokból, hagyományos technikákkal készültek, ennek köszönhetően, némely esetben egészen a 20. századig, mint recens archaikum, szinte változatlan formában éltek túl az eltelt évszázadokat. A gyáripari termékek megjelenésével azonban elterjedtek a korábbi bélhúrokat felváltó, jóval tartósabb fémhúrok.²¹ Emellett szintén a 20. század közepétől megfigyelhető jelenség, hogy a kenyai edényes lírák hangszertestét is tartósabb anyagokból, adott esetben fém lavórból készítik (Hyslop 1975, 25). Hasonló folyamat Egyiptomból is adatható, ahol a szekrényes lírák hangszertestének, kiszuperált, működésképtelen rádiót használnak fel.²² Ez összességében rámutat arra, hogy a hagyományos kultúrákra nem jellemző a statikusnak tekinthető hagyományörzés jelensége. Ezzel szemben a még élő, hagyományos kultúrákra jellemző, dinamikus folyamatnak felfogható hagyományozódás mindig is szívesen adaptálta az innovációkat.

Jegyzetek

- 1 A Néprajzi Múzeum Afrika Gyűjteményében (továbbiakban NMAGy) és a bécsi Museum für Völkerkunde Észak-Afrika (továbbiakban MVNAS), illetve szubzaharai Afrika (továbbiakban MVSAS) gyűjteményeiben mindösszesen 1534 afrikai hangszer található, amelyből 35 líra típusú hangszer.
- 2 MVNAS ltsz: 174836
- 3 Mózes I. könyve 4.5 rész.
- 4 Homérosznál „kitaris alias phorminx”vagyis a két elnevezés egymás szinonímája.
- 5 Devecseri Gábor fordításban a *lyra* és a *phorminx* helyett, *lant* elnevezés szerepel: „Sátraihoz s bárkáihoz értek a műrmidonoknak: ott lelték: lelkét csengő lanttal vidította, szép díszes lanttal, melynek húrlába ezüst volt”.
- 6 „lelkét csengő lanttal vidította, szép díszes lanttal, melynek húrlába ezüst volt: Étión várát feldúlva szerezte magának: épp ezzel mulatott, hősöknek zengte a hírét”.
- 7 NMAGy ltsz: 25508; MVNAS ltsz: 097808;
- 8 MVNAS ltsz:007929.
- 9 MVSAS ltsz: 097422;
- 10 Az afrikai hangszerelnevezéseknél a The New Grove Dictionary of Musical Instruments terminusai,és az afrikai népcsoportok elnevezéseinél a The Peoples of Africa. An Ethnohistorical Dictionary az irányadó.
- 11 NMAGy ltsz: 119728;
- 12 NMAGy ltsz: 25508; MVNAS ltsz: 00793; 127605;
- 13 NMAGy ltsz: 68.69.105; 68.69.106;
- 14 NMAGy ltsz: 25508;
- 15 MVSAS ltsz: 125178; 097422;
- 16 NMAGy ltsz: 83.33.11.
- 17 MVSAS ltsz: 166459.
- 18 MVSAS ltsz: 010549;
- 19 MVSAS ltsz: 070468; 063802; 070469;
- 20 MVSAS ltsz: 063818;
- 21 MVNAS ltsz: 143891;
- 22 MVNAS ltsz: 174837;

Felhasznált irodalom

- BARABÁS Jenő (1963): *Kartográfiai módszer a néprajzban*. Budapest
- BERNARD, Lewis (1976): *Islam and the Arab world: faith, people, culture*. New York
- BIETAK, Manfred (2004): Minőszi festmények Avariszban. 166-169. In: *Hetven rejtély az ókori Egyiptomból*. MANLY, Bill (szerk) Budapest
- von BOSE, Alexandra (2010): *Lebensmuster muslimischer Frauen im sudanesischen Niltal*. Norderstedt
- COLLIER, Mark (2004): Színuhe: irodalmi hős vagy valóságos személy? 158-161. In: *Hetven rejtély az ókori Egyiptomból*. MANLY, Bill (szerk) Budapest
- CREESE, David Evan (1997): *The Origin of the Greek Tortoise-Shell Lyre*. Ottawa
- De HEN, Ferdinand J (1960): *Beitrag zu Kenntnis der Musikinstrumente aus Belgisch Kongo und Ruanda-Urundi*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität Köln.
- ENGEL, Carl (1870): *Music of the Most Ancient Nations*. London
- GRAVES, Robert (2001): *Görög mítoszok*. Szeged
- HICKMANN, Hans (1961): *Ägypten*. Musikgeschichte in Bildern. Bd. 2. Lfg. 1. Leipzig
- HYSLOP, Graham (1975): *Musical Instruments of East Africa: Kenya*. Nairobi
- KEBEDE, Ashenafi (1982): In: *Ostafrika*. KUBIK Gerhrad (szerk): Musikgeschichte in Bildern. Bd.1. Lfg.10. Leipzig
- KIMBERLIN, Cynthia Tse (1978): The Bägänna of Ethiopia. *Ethiopianist Notes*, 2/2 13-29. Michigan State University
- KRETZENBACHER, Leopold (1966): Südosteuropäische primitivinstrumente vom „Rümmelpott“-typ in Vergleichend-musikvolkskundlicher forschung. In: WÜNSCH, Walter (szerk) *Volkmusik Südosteuropas* München, 50-97.
- KUBIK, Gerhard (szerk) (1982): *Ostafrika*. Musikgeschichte in Bildern. Bd. 1. Lfg. 10. Leipzig
- LEWIS, Gareth W-MAKALA, E. G (1990): *Traditional musical Instruments of Tanzania*. Dar es Salaam
- MacKENDRICK, Paul Lachlan – HOWE, Herbert M. (1959): *Classics in Translation*. (Vol I. Greek Literature) Madison
- MERRIAM, Alan Parkhurst (1982): *African Music in Perspective*. New York/London
- MONDON-VIDAILHET, Casimir (1922): *La Musique Ethiopienne*. Encyclopédie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire. Paris
- OLSON, James S (1996): *The Peoples of Africa. An Ethnohistorical Dictionary*. London
- OWUOR, Henry Anyumba (1978): Contemporary lyres in Eastern Africa. *African Musicology*, 1/1. Nairobi
- POWNE, Michael (1980): *Ethiopian Music: an introduction: a survey of ecclesiastical and secular Ethiopian music and instruments*. London
- RASHID, Subhi. Anwar (1984): *Mesopotamien*. Musikgeschichte in Bildern. Bd. 2. Lfg. 2. Leipzig.
- SACHS, Curt (1940): *The History of Musical Instruments*. New York-London
- SADIE, Stanley (szerk.) (1984): *The New Grove Dictionary of Musical Instruments*. London
- VALENTINI, Mariana: *Strumenti musicali tradizionali dell'altopiano eritrea / Traditional musical instruments of the Eritrean highlands/*. Asmara
- VILLOTEAU, Guillaumé André (1822): *Mémoire sur la Musique de l'antique Egypte*. Paris
- VORREITER, Leopold von (1983): *Die Schönsten Musikinstrumente des Altertums*. Franfurt am Main
- WEGNER, Max (1970): *Griechenland*. In: Musikgeschichte in Bildern. Bd. 2. Lfg. 4. Leipzig
- WEST, Martin Litchfield (1992): *Ancient Greek Musik*. Oxford University Press

The Comparative History of African Lyras

A historical overview of the types of lyre existing in Africa supports the hypothesis that lyres represent an imported musical instrument on the African continent. However, the actual diffusion of this instrument type, spread through the avenues of interethnic contacts, shows a remarkable variety both temporally and geographically. The earliest iconographic datum can be dated to the reign of Mentuhoteb II (2010-1960 B.C.) in the time of the Eleventh Dynasty of the Middle Kingdom period. The morphological features of the instrument type lead one to conclude that main agents for the spread of kithara-type lyres into ancient Egypt must have been Hittite or Syrian traders. Similar lyre types have survived within the liturgical traditions of Coptic Christians, yet it remains a question whether they have survived through the centuries as part of the Coptic heritage of ancient Egypt, or else ancient Israelite kithara types appeared in the Coptic Christian culture of Ethiopia as a result of cultural influences across the Red Sea that connected the southern part of the Arabian peninsula and Ethiopia in Antiquity. Later on, in the Ptolemaic period (305–30 B.C.), another lyre type – the ancient Greek khelys having a tortoise-shell body – also spread into North Africa first, and thence to the traditional societies of Sub-Saharan Africa, a diffusion facilitated by the southward migration of Nilotic-speaking partoral nomads. By no means does this imply, of course, that bowl lyres were exclusively used by the Nilotic ethnic groups; yet it remains true that no data attest the existence of this instrument type in the inner Congo basin and the southern parts of Sub-Saharan Africa, areas outside the main migratory routes of the Nilotes. Since the desertification of the Sahara had already begun around 2500 B.C., ecological changes must have profoundly affected population movements, resulting in the southward migration of the livestock-herding groups speaking Nilo-Saharan languages. This southward migration, however, was a slow and gradual, centuries-long process punctuated by many stops en route, given that the instrument type we are concerned with only appeared in Central and Eastern Africa in the 16th to late 19th centuries.

A szerzőről

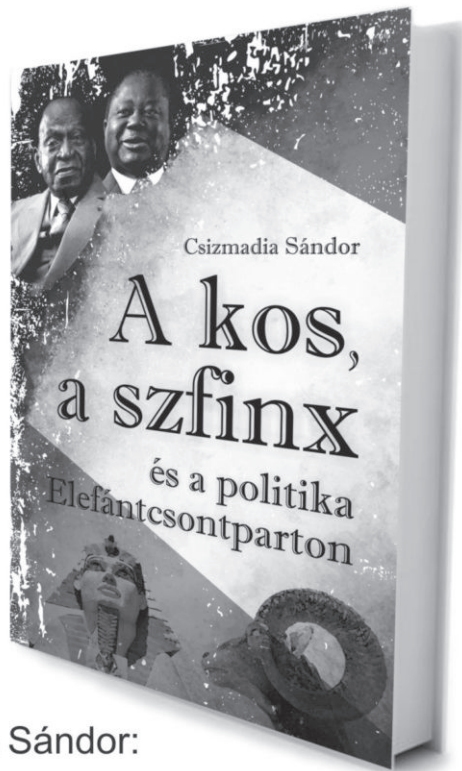
PhD, tudományos munkatárs
MTA BTK Zenetudományi
Intézet

About the Author

PhD, Ethno-organologist
Institute for Musicology,
Research Center for the
Humanities, Hungarian
Academy of Sciences

brauer-benke.jozsef@btk.mta.hu

Csizmadia Sándor:

A kos, a szfinx és a politika Elefántcsontparton

A könyv Elefántcsontparton az „akanok” hatalomgyakorlását (1960–2000) és annak következményeit követi nyomon. Az 1960-ban függetlenné vált állam első elnöke, a keresztény és akan Félix Houphouët-Boigny erős kézzel, de mindig párbeszédre törekedve vezette az országot (1960–1993). A társadalom gyarapodásához vezető uralmának utolsó éveiben azonban Nyugat-Afrika korábbi, leginkább a kakaótermesztésnek köszönhető „gazdasági motorja” kimerült, ami az „etnikai olvasztótégely” szétesését vonta maga után. „Afrika bölcsének” távozása az élők sorából, könyörtelen utódlási harchoz vezetett, melyből a keresztény és akan Henri Konan Bédié (1993–2000) került ki győztesen.

Az új elnök egy új identitáspolitikát („tisza elefántcsontpartiság”) hirdetett meg és ültetett át az alkotmányba, valamint a büntetőpolitikába. Ez soha nem tapasztalt etnikai, vallási konfliktusokhoz, állampolgári diszkriminációhoz, a külső és belső migránsokat egyaránt érintő idegengyűlölethez, etnikai tisztogatáshoz, államcsínyhez, kaotikus választásokhoz, polgárháborúhoz (2002), hatalmi válsághoz vezetett. 2011 óta a muzulmán és diula közigazdász Alassane Ouattara az ország államfője, de még nem minden elefántcsontparti köztársasági elnöke. A 2000–2010 közötti elnök, Laurent Gbagbo a Nemzetközi Büntetőbíróság hágai börtönében ül, amíg az említett identitáspolitika elszenvettségével és áldozataival közömbös új emlékezetpolitika Henri Konan Bédiét az elefántcsontparti nemzet legnagyobbjai közé emelte...

**Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.**

www.publikon.hu

HUMANITÁRIUS ÉS EMBERI JOGI JOGSÉRTÉSEK, VALAMINT A MENEKÜLTEK HELYZETE AFRIKA UTOLSÓ „GYARMATÁN”

HARKAI ISTVÁN

Bevezetés

Afrika utolsó gyarmata, Nyugat-Szahara a világ egyik eldugott szeglete a Szahara atlanti-óceáni mellékén. A terület értéktelennek tűnik, az érte vívott küzdelem azonban jelzi, hogy különböző érdekszférák metszéspontjában fekszik. Gyér lakossága és a barátságtalan sivatagi környezet ellenére gazdag foszfátlelőhely, atlanti partvidéke miatt pedig stratégiai fontosságú. Ezt nem csak a gyarmatosító spanyolok, hanem a mai szomszédok, Marokkó, Mauritánia és Algéria is felismerték. Utóbbinak csak mellékszerep jutott a térség modernkori történetében, Marokkó és Mauritánia azonban tevőlegesen is részt vett a spanyol uralom megszűnése utáni események alakításában. A két szomszéd ugyanis megszállóként lépett az ibériai hódítók helyébe, amely háborút eredményezett a szaharávik szabadságáért küzdő *Polisario* és a betolakodók között. E konfliktus számos nemzetközi jogi kérdésnek gyökere, amelyek közül e tanulmányban kettőt, talán a két legfontosabbat töreksem megválaszolni; nevezetesen a harcokban érintett felek által elkövetett emberi jogi és humanitárius jogi jogsértések kérdéseit, illetve a konfliktus nyomán szülőföldjüket elhagyni kényszerülő szaharávi menekültekét.

A szaharávik története és a konfliktushoz vezető út

A vitatott státuszú területet a nemzetközi közösség még ma is, mint az egyik utolsó, a maga önkormányzatáról gondoskodni nem képes entitásként tartja nyilván.¹ A mintegy 266 ezer km²-t kitevő, javarészt sivataggal borított országot csupán valamivel több mint 580 ezer ember lakja.² Ahogy a Maghreb-országok,³ Nyugat-Szahara őslakói is a nomád berberek voltak, akik az államfejlődés egyik alacsony fokáig, a törzsszövetségek létesítéséig jutottak el.⁴ Őket az arabok hódították meg, akik állammá szervezték Afrika északnyugati felét és az Ibériai félsziget jelentős részét. Az Almoravidák és az Almohádok⁵ uralma alatt a törzsek nem csak az iszlám vallásra tértek át, hanem nyelvcsere is átestek. A rendszerint legalább három generációt igénylő folyamat végeredményeként a szaharávik áttértek a Hasszanija dialektusra.⁶

A reconquista nyomán az Ibériai-félszigetet fokozatosan visszahódító és megerősödő államok, Portugália, Kasztília és Aragónia már a XIV. században felfedező utakat tettek Észak-Afrika atlanti partjai mentén. A későbbi tengeri nagyhatalmakká

váló luzitán és spanyol hajósok e térségben szerezték első gyarmataikat Madeirán és a Kanári-szigeteken, ahonnan kapcsolatot tudtak tartani a szaharai partvidék népeivel.⁷

Mivel a terület látszólag jelentéktelenebb és szegényebb volt, mint az újkor terjeszkedő nagyhatalmai által korán meghódított Arany-, Rabszolga-, és Borspart, így csak viszonylag későn, 1727-ben került európai uralom alá, amikor a spanyolok és a marokkói szultán, Sidi Mohamed ben Abdallah Marrakeshben aláírták a szaharai területek felosztásáról és a befolyási övezetek kialakításáról rendelkező szerződést.⁸ A felek nem csak osztozkodtak, hanem közös célként fogalmazták meg a közeli vizek hajóit fenyegető kalózkodás elleni fellépést és szabályozták a halban gazdag területek kiaknázását is.⁹ A rendelkezések inkább a spanyolok érdekeit tükrözték, hiszen e korban a marokkói uralkodó szuverenitása aligha terjedt odáig, hogy a tengermellék vízi rablóit az elvárt módon megregulázza, akik az uralkodó hatalmát csak névleg ismerték el, valójában saját törvényeik szerint éltek.¹⁰

Afrika gyarmatosításában a spanyolokon kívül egyéb európai nemzetek is részt vettek, akik a világ már akkor is legszegényebbnek számító kontinensét az 1884-85-ös berlini konferenciát követően felosztották egymás között.¹¹ A Maghreb térségében szinte kizárólagos „joggal” Franciaország volt jelen, így a nyugat-szaharai terület feletti tényleges uralom kialakításában és gyakorlásában, valamint a szomszédos területektől elválasztó határok kijelölésében Madridnak elsősorban Párizssal kellett

▲ Forrás: Besenyő János (2012): *A nyugat-szaharai válság*. Publikon Kiadó, Pécs.

egyezkednie. A felek 1900. június 27-én írták alá a megállapodást, amelyet ezután kétszer is kiegészítettek titkos tárgyalásaik eredményeként.¹²

A határok meghúzása után a spanyolok szerették volna elérni, hogy uralmuk ne csak papíron, hanem a valóságban is odáig érjen, ahol a szomszédoktól elválasztó vonalakat meghúzták. A gyors előrenyomulást és az intervenció sikerét az őslakosok azonban gátolták, akik igyekeztek útját állni a betolakodóknak. A terület pacifikálására végül csak 1938-ra került teljesen sor, amelyben nem csak a szaharavik, hanem a Spanyolországot győtrő polgárháború is gátló tényező volt. A gyarmatosító megszállták a stratégiai fontosságú településeket, a nehezen ellenőrizhető, mozgékony törzseket pedig állandó és jól felszerelt őrjáratokkal igyekeztek kontroll alatt tartani.¹³ A Spanyol-Szaharát megszálló helyőrségek létszáma ekkor 13.486 főt tett ki.¹⁴

Miután megszállta az országot, a madridi kormányzat hozzáfogott az erőforrások kiaknázásához. Megkezdődött a halban gazdag part menti vizek lehalászása. A kifogott halak feldolgozására és az ágazat irányítására alapították meg a mai fővárost, Laayoune-t (El Aaiun).¹⁵ Az 1950-es évek elején a halászat volumene éves szinten meghaladta 26 ezer tonnát, amelyet hűtőházakban tároltak, majd feldolgozás után exportáltak.¹⁶ Az 1940-es években Manuel A. Medina geológus felfedezése nyomán hozzákezdtek a foszfátbányák feltérképezéséhez és kitermeléséhez, amelyek magas, 85%-os tisztaságú bányakincsel kecsegtették a befektetőket.¹⁷ Amíg a foszfát kibányászására szolgáló infrastruktúra megteremtésébe a spanyolok komoly összeget investáltak, addig a fellelt kőolaj felszínre hozatalára már nem vállalkoztak, mivel az akkori számítások szerint az veszteséges lett volna.¹⁸

A föld méhének kincsei nem csak a kolonizáló hatalom, hanem a szomszédos, függetlenség felé haladó államok, elsősorban Marokkó érdeklődését is felkeltették. A bipoláris világrend működését kívülről, vagy éppen még mindig gyarmati sorból szemlélő államok 1955-ben az indonéziai Bandungban megrendezett konferencián állást foglaltak a kolonializmussal és az Egyesült Államok, illetve a szovjetek beavatkozásával szemben. Az el nem kötelezett államok sorát az elkövetkező 20 évben Afrika gyarmati uralom alól felszabaduló országainak sora egészítette ki. Öt évvel később, 1960-ban az ENSZ Közgyűlése elfogadta az 1514. (XV) számú határozatot, amely *A gyarmati országoknak és népeknek nyújtandó függetlenségről szóló nyilatkozat* volt.¹⁹ A dokumentumban princípiumként fektették le, a „*gyarmati rendszer minden formája és megnyilvánulása mielőbbi és feltétel nélküli megszüntetésének szükségességét*”²⁰ Kimondták, hogy az önrendelkezéshez való jog emberi jog is, amellyel ellentétes minden kizsákmányolás, elnyomás.²¹ Ezt a jogot azonban rögtön korlátozták is, hiszen kollízióba lépett olyan szintén alapvető nemzetközi jogi elvekkel, mint a területi integritáshoz való jog. A népek önrendelkezése nem vezethet tehát szuverén államok határainak megsértéséhez, nem használható területi igények alátámasztásához.²² Az önrendelkezési jog egyfajta „egyszer használatos” eszközként állt rendelkezésre a gyarmati iga alatt élő népeknek, hiszen a nemzetközi közösség két alapvető jelentőségű okmányban is kimondta, hogy „*bármely kísérlet, amely egy ország nemzeti egységének és területi integritásának részleges vagy teljes felszámolására irányul, ellentétes a nemzetközi joggal.*”²³ Ha egyszer már éltek ezzel

a jogukkal, tovább már nem „osztódhatnak”, vagyis a szuverenitás ismét megelőzi az önrendelkezési jogot.²⁴ A nemzetközi kapcsolatok szabályrendszere tele van ilyen ellentmondásos regulákkal, amelyek elsőként jelzik, hogy már a szabályozás során érdekek ütköznek, amelyek a jog érvényesülését gátolva gyakran felülírják azt.

Ez tapasztalható a tárgyalt terület, Nyugat-Szahara esetében is. A gyarmati népek felszabadulása után a szaharávik is szerették volna létrehozni a saját államukat, törekvéseik azonban összeütközésbe kerültek a szomszédos Marokkó és Mauritánia elképzeléseivel. Az önrendelkezési jog ellentmondása Nyugat-Szahara és Marokkó konfliktusában is tetten érhető, ráadásul sajátos színezete van. A szaharávikat kétség kívül megilleti a jog, hogy létrehozzák és működtessék saját államukat, amely joguk gyakorlása a mai napig késik, mert a spanyol uralom lezárultával szinte azonnal elkezdődött a marokkói. Ahogy az a későbbiekben kifejtésre kerül, az új megszállók a területet magukénak tekintik, a szaharai lakosság önrendelkezési jogát pedig bagatelizálják, antikolonista posztulátumként értelmezve azt.²⁵ Érthető, hogy a szabadság kivívása után az európai hatalmak íróasztalán meghúzott, etnikai viszonyokat a legkevésbé sem tisztelő határok közé szorult afrikai államok kormányzatai bármiféle törekvést az ország további darabolására elleneztek és igyekeztek elfojtani, amely a 20. század második felétől véres polgárháborúkat eredményezett.

Kolóniából megszállásba – avagy a nyugat-szaharai konfliktus gyökere

A nemzetközi közösség az 1960-as években igyekezett nyomást gyakorolni Spanyolországra, hogy tegye végre lehetővé egy referendum megtartását, amin a szaharávik dönthetnek további sorsuk felől. A Franco-rezsim megosztott volt a térség jövőjét illetően, de a fő döntéshozók ekkor még elzárkóztak a felszabadítástól. Érveik között elsőként szerepelt a foszfát és a halászat.²⁶ A spanyol dilemmázás és az afrikai gyarmatok felszabadulása némi nacionalizmussal fűszerezett reményt hozott a Szahara lakóiknak, akik 1967-ben létrehozták első szervezetüket, a Szaharai Felszabadítási Mozgalmat,²⁷ amelyet Mohamed Szidi Ibrahim Bassziri újságíró és vallási tanító vezetett.²⁸ Hitvallása gyorsan terjedt, eljutott a vidéki lakossághoz és a városokban élő, spanyol szolgálatban álló szaharávikhoz is. Mivel sokan közülük a megszálló légiók kötelékében, illetve rendőrként szolgáltak, hamar magukra vonták a spanyol titkosszolgálatok „vigyázó szemét”.²⁹

A mozgalom az idegen uralom lerázását békés eszközökkel szerette volna elérni, ezért 1970. június 17-re demonstrációt szerveztek, amelyet a kivonuló helyőrségek sortüze fojtott vérbe.³⁰ A hetvenes évek elejére a függetlenségi mozgalmak már a szomszédos országokban is támogatókra találtak. Elsősorban Marokkó volt az, amely a retorika szintjén élesen kelt ki Spanyolország ellen, amiért az nem volt hajlandó végrehajtani a terület dekolonizálását. A legnyugatibb arab állam magatartása mögött meghúzódó szándék egyenesen Nyugat-Szahara bekebelezésére irányult, bár ennek megvalósítására egyértelmű forgatókönyv egyelőre nem volt. Mindenestre Rabat francia uralom alóli felszabadulásának előestéjén már létezett egy ún. „Nagy-Marokkó” elmélet, amelyet Allal el-Fassi politikus dolgozott ki és képviselt. Eszerint helyre kell állítani az egykori Almoravida Birodalom hajdani határait,

amelyek magukba foglalják a szaharávik lakta földeket is.³¹ 1965-ben a király nagybátyjának, Moulay Hassan Ben Drissnek a vezetésével felállították a Spanyol-Szahara felszabadításáért küzdő pártot, amely feladatul előkészítő és lobbitevékenységet kapott, amellyel előmozdíthatják végre a referendum megtartását.³²

A népszavazást Marokkóban igen optimistán ítélték meg, ugyanis azt remélték, hogy a szaharávik a spanyoloktól való elszakadás után sorsukat azonnal egybe kötik Marokkóéval. Csakhogy a spanyolok nem szerették volna elengedni a nyersanyagokban gazdag területet, ezért széleskörű autonómiát ajánlottak, megalapították a Szaharai Nemzeti Egységpártot, amelyben helyet foglalhattak a népi gyűlésből, a Dzsemmből delegált tagok. A párt 14 pontból álló programja a békés megoldást tartotta az egyetlen járható útnak, elvetette a szomszédos államok területi követeléseit és kimondta az önrendelkezéshez való jogot.³³ Marokkóban ez utóbbit élesen elvetették, hangsúlyozva, hogy a szaharaiak előtt nincs harmadik út, vagy csatlakoznak az „anyaországhoz”, vagy maradnak spanyol uralom alatt.

Hogy Marokkó mennyire komolyan gondolta a szaharai területekre támasztott jogának megalapozottságát, azt az jelzi a legjobban, hogy II. Hasszán király egyenesen a hágai székhelyű Nemzetközi Bírósághoz fordult, amely tanácsadó véleményében több kérdésre is választ adott. Először is a gyarmatosítás korában Rio de Oro nem volt „senki földje”, vagyis uratlan terület, így azon a spanyolok okkupációval nem szerezhetek birtokot.³⁴ Az 1884-1885-ös berlini konferencián elfogadott ún. *Berlini záróokmány* kimondta, hogy az az állam, amely tengerparti területet szerez, a tartomány mélységi területeire uralmát korlátlanul kiterjesztheti.³⁵ Ezen idejétmúlt és meglehetősen kiforratlan álláspontot a korszak nemzetközi gyakorlata, majd pedig a Bíróság véleménye jelentősen kiegészítette, amikor kimondta, Nyugat-Szahara területe uratlannak nem volt tekinthető, mert az ott élő lakosság felett a törzsfőnökök és törzsszövetségeik szuverenitást gyakoroltak, mintegy képviselve népüket a külső viszonyokban. A spanyolok aztán e szövetségekkel léptek kapcsolatba és ismertették el fennhatóságukat, illetve „védnökségüket”.

Másodszor „Nagy-Marokkó” kontinuitását és jogalapját Rabat azzal szerette volna alátámasztani, hogy Marokkó állam jogelődjei a Szahara marokkói, mauritániai és algír határvidékén vándorló nomád törzsek felett szuverenitást gyakoroltak, így ők a marokkói szultán alattvalóiként közvetítették e státuszt leszármazottaikra. A Bíróság szerint a terület „állítólagos ősrégi birtoklása és a fennhatóság megszakításoktól mentes gyakorlása” nem volt megalapozott.³⁶ Marokkó ugyan valóban gyakorolt némi – inkább csak névleges – fennhatóságot a történelem korábbi évszázadaiban a helyüket folyton változtató törzsek felett, de sem adót nem szedett, sem

„A gyarmati népek felszabadulása után a szaharávik is szereték volna létrehozni a saját államukat, törekvéseik azonban összeütközésbe kerültek a szomszédos Marokkó és Mauritánia elképzeléseivel.”

pedig a terület közigazgatási berendezésére nem fordított gondot, ahogy fegyveresen sem állt ellen a térséget érő esetleges hódító szándékú támadásoknak.³⁷

A döntés a marokkói érdekeket a legkevésbé sem szolgálta, ezért II. Hasszán cselekvésre szánva el magát, az intervenció egy igen sajátos formáját választotta. Menetet szervezett Nyugat-Szahara felé, 350 ezer fő részvételével.³⁸ Dél felé vonuló önkéntes tömeget – amelyben igen nagy számban, mintegy 12%, állami alkalmazottak is részt vettek – komoly logisztikai támogatással segítették, mentők, rendőrök és a hadsereg biztosította az útjukat, illetve kísérte őket.³⁹ Az ENSZ ugyan önmérsékletre szólította fel a feleket, és megpróbálta lebeszélni a királyt az akcióról, de lényegi beavatkozás nem történt. A menetelők 1975. november 6-án beléptek a spanyol uralom alatt álló területre, miközben a Dzsemma és a Polisario tagjai felszólították a spanyol hatóságokat, hogy védjék meg Spanyol-Szahara területét a marokkói agressziótól. Sor került ugyan a helyőrségek riadóztatására, de összecsapás helyett a spanyolok a Fecske-művelet keretében inkább kiürítik a tartományt.⁴⁰

Marokkó nyugat-szaharai térhódítását két tényező alapvetően segítette elő. Az egyik a spanyol belpolitikában éppen ekkor végbemenő változás, a Franco-rendszer bukása és a királyság visszaállítása volt, a másik pedig a nemzetközi közösség abszolút érdektelensége. Az ENSZ a BT rosszálló nyilatkozatain kívül semmit nem tett, a spanyolok pedig belátva, hogy a hadsereg átmeneti ziláltsága miatt⁴¹ eredményes háborút nem folytathatnának, inkább feladta a területet és a mediterráneumi spanyol exklávék (Ceuta és Melilla) megtartására koncentrálni megegyezett a marokkói rezsimmel 1975. november 14-én. A madridi szerződésben Spanyolország átengedte szaharai területeit, amelyet Marokkó és Mauritánia felosztottak egymás között, amivel kezdetét vette az évtizedekig tartó harc a Polisario és a megszállók között.

1975-ben tehát a spanyolok egyszerűen feladták a korábbi gyarmati területüket, amelyet átengedtek egy másik megszálló hatalomnak. Kérdés, hogy megtehették-e ezt, és ha nem, akkor róna-e ez bármiféle nemzetközi jogi felelősséget Spanyolországra? Főszabály szerint egy állam szabadon köthet nemzetközi szerződéseket más államokkal, amelyekben akár területekről is mondhat le. Mivel azonban Nyugat-Szahara ún. önkormányzattal nem rendelkező területnek számított, ezért rá vonatkozott az ENSZ Alapokmányának XI. Fejezete.⁴² Eszerint az adott területet igazgató államnak elő kell mozdítani az igazgatása alatt álló terület társadalmi, gazdasági politikai fejlődését és biztosítani kell, hogy eljusson az önkormányzatiság legmagasabb fokáig. A Franco-rezsim e kötelezettségnek nemigen tett eleget, a madridi szerződés pedig minimum felveti a semmisség kérdését, mégpedig a *jus cogens* talaján. *Jus cogens* normának a Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény azt a normát tekinti, amely feltételt alkalmazást igényel, tőle nem lehet eltérni, és amit csak vele egyszintű nemzetközi jogi szabály változtathat meg.⁴³ Teljesen ugyan nincsenek ezek a szabályok felsorolva, de azzal a nemzetközi közösség néhány kivételtől eltekintve egyet ért, hogy közéjük tartoznak az erőszak tilalma, a népiirtás tilalma, a rabszolga-kereskedelem tilalma és a kalózkodás tilalma.⁴⁴ Ezek közül esetünkben az erőszak tilalma merülhet fel. A spanyol kormányzat ugyanis

▲ Forrás: Besenyő János (2012): *A nyugat-szaharai válság*. Publikon Kiadó, Pécs.

tisztában volt Marokkó szándékaival, így érvényesen nem szerződhetett arról, hogy átenged egy területet, amelyet aztán két másik állam foszt egymás között, pláne úgy, hogy előre látni lehetett, hogy mindkét fél pusztá területszerzési szándékkal ír alá, nem pedig azon célból, hogy a spanyoloktól átvett területen tovább fejlesszék az önkormányzatisághoz vezető társadalmi-politikai folyamatokat, az ENSZ Alapokmánya alapján.

Humanitárius és hadi jogi alapvetések, valamint a konfliktusban részes felek jogsértései

A spanyol kivonulást közvetlenül a már tárgyalt „Zöld menet” előzte meg, amelyet fentebb sajátos intervenciónak neveztem. De vajon értékelhető-e agresszióknak, illetve az utána zajló háború megkaphatja-e a nemzetközi jog által az eseményekre leginkább passzoló *fegyveres konfliktus* elnevezést? Ahhoz, hogy a mai napig rendezetlen nyugat-szaharai helyzetet megnyugtatóan elemezni lehessen, szerencsés, ha előbb néhány, a háborúra, illetve a hadviselésre vonatkozó nemzetközi jogi fogalmat rögtön az elején tisztázunk, majd megpróbáljuk a Polisario és az ellenséges felek közötti konfliktusra illeszteni.

Elsőként mindjárt az erőszak, illetve az agresszió fogalmát kell tisztáznunk, amelyhez az ENSZ Alapokmányt, illetve a Közgyűlés 3314. számú határozatát hívjuk

segítségül. Az Alapokmány 2. cikkének 4. bekezdése kimondja, hogy az államoknak tartózkodniuk kell a más államok területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy bármely más módon megnyilvánuló erőszak alkalmazásától vagy az azzal való fenyegetéstől.⁴⁵ Agresszió ezzel szemben szűkebb fogalom. A 3314. számú határozat 1. cikke szerint fegyveres erő alkalmazása állam által, amely a megtámadott állam szuverenitása, területi egysége, vagy politikai függetlensége ellen irányul, vagy bármely más módon ellentétben áll az Alapokmány elvárásaival.⁴⁶

Mindezek tükrében ha a „Zöld menetre” az agresszió fogalma közvetlenül nem is illik rá, mindenképpen erőszaknak minősíthető, sőt, mind a '60-as évek emberi jogi egyezményei, mind pedig a nemzetközi jog elveiről szóló 1970. évi nyilatkozat felhívja a figyelmet arra, hogy a népeknek joga van gazdasági, szociális, politikai és kulturális rendszereik szabad, kényszerből mentes megválasztására, az államoknak pedig tartózkodniuk kell más állam politikai függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló bármilyen formájú kényszerítéstől. A marokkóiak tömegmegmozdulása teljességgel értékelhető kényszerként, erőszakként, amivel egyértelműen megsértették az akkor még Spanyol-Szahara területi épségét, amivel a megszálló spanyol hatalmaknak jogot adtak a védekezésre. Más kérdés, hogy ezzel nem éltek, de tény, hogy Madrid gyors kivonulásához és a hármass szerződéshez az akció közvetlenül hozzájárult, sőt kiváltotta azt.

A spanyol meghátrálás után meginduló marokkói és mauritániai invázió pedig már egyértelműen kimerítheti az agresszió fogalmát, pusztán egyetlen kérdés marad nyitva. A spanyolok a madridi szerződéssel felhagytak a terület feletti uralommal, amit látszólag átengedtek a két másik részes félnek. Csakhogy a két szomszédos agresszor egy olyan folyamatba toppant be, ahol a szaharávik már elindultak az önkormányzatisághoz vezető úton, a referendum már be volt nekik ígérve, az önálló állam illúzióját azonban a szomszédok bevonulása semmissé tette. Ki ellen irányult hát az agresszió? A spanyolok ellen aligha, hiszen ők eddigre már kiürítették a területet. Véleményem szerint tehát Marokkó és Mauritánia mintegy „jogutódként”, persze jogellenesen lépett Spanyolország helyébe. Tettük nem csak agresszió volt, hanem egyben olyan erőszakos cselekmény is, amely megfosztotta a szaharávi népet az önrendelkezéshez, a szabadsághoz és a függetlenséghez való jogtól.⁴⁷ Mivel pedig a nyugat-szaharai lakosság továbbra sem szerezhette meg a vágyott önállóságot, továbbra is gyarmati sorban maradvá joggal harcolhatott az új behatolók ellen.⁴⁸

Ezt meg is tették egy 1973-ban Mauritániában létrehozott szervezet, az ún. *Polisario Front*⁴⁹ keretében, amelyet eredetileg a spanyolok ellen állítottak fel. A spanyolok ellen néhány kisebb akciót el is követtek, az igazi háborújukat azonban csak a spanyol kivonulás után vívták meg, miután 1976. február 27-én kikiáltották a Szaharávi Arab Demokratikus Köztársaságot.⁵⁰

Klasszikus értelemben a háborút egymással szuverén államok vívták, amelyre a nemzetközi közösség a történelem során különféle szabályrendszereket dolgozott ki. Ezek közül ma kettő, az egyre inkább összeforró hágai, illetve genfi jog⁵¹ tartalmaz széleskörű szabályanyagot, amelyben meghatározták, hogy mit tehetnek a katonák harctereken, hogyan kell bánniuk az ellenséges sors társaikkal és a civil lakosság-

gal. A második világháború után kirobbant fegyveres konfliktusok nagy része már nem államok közötti összecsapás, hanem inkább polgárháború, illetve egyéb belső, nem nemzetközi fegyveres konfliktus volt, amelybe jellemzően – ahogyan Nyugat-Szahara esetében is – külső hatalmak is megjelentek, általában mint valamelyik fél támogatója. Esetünkben Marokkót Franciaország és az Egyesült Államok, a Polisariót pedig elsősorban Algéria látta el fegyverekkel és egyéb segítséggel.⁵²

A nyugat-szaharaihoz hasonló konfliktusok sajátossága, hogy egy rendszerint *kombattánsnak* minősülő haderővel szemben gerilla harcmodort alkalmazó, gyengébben felszerelt felkelők szállnak szembe. Kombattánsnak (harcosnak) az minősül, aki fegyverét nyíltan viseli, harci tevékenységet felelős irányítás alatt, a hadviselés jogának és szokásainak megfelelően folytatják, magukat egyértelműen megkülönböztetve a polgári lakosságtól.⁵³ Rájuk többletjogok vonatkoznak azokhoz képest, akiket a humanitárius jog *polgári személyeknek* nyilvánít. Természetesen ők is védelem alatt állnak, ám ők, ha mégis részt vesznek a harcokban, mint *harcoló*k teszik ezt, aminek következtében nélkülözniük kell olyan alapvető jogosultságokat, mint a hadifogoly státusz.⁵⁴ Ezen kívül pedig egyéni büntetőjogi felelősségre vonható a kioltott emberéletekért, amelyért egy katona kombattánsként, mivel ez a dolga, nem felel.⁵⁵

Ha a marokkóiak kombattánsok, akkor kérdés, hogy minősülnek a szaharávik fegyveres felkelői. A felszabadító harcokat a Polisario által felállított Szaharai Felszabadítási Hadsereg folytatja. Lehet-e tagjait kombattánsnak tekinteni,

▲ Forrás: Besenyő János (2012): *A nyugat-szaharai válság*. Publikon Kiadó, Pécs.

vagy pedig valamilyen más kategória fogalmi keretei közé illeszthetők? Az egyezmény elfogadásakor úgy gondolták, hogy a fogalmat alkalmazni lehet az ellenállási mozgalmak harcosaira akkor, ha azok megfelelnek a négy feltételnek. A III. számú genfi egyezményhez 1977-ben fűzött I. kiegészítő jegyzőkönyv megerősítette ezt a vélekedést, kiegészítve azzal, hogy akkor is harcoló félnek kell tekinteni a gerillákat, ha nem tudják magukat egyértelműen megkülönböztetni, de minden más fentebb felsorolt feltételnek eleget tesznek.⁵⁶

Ha lehet is alkalmazni a Polisario fegyvereseire a kombattáns megnevezést, mégis észrevehető a különbség a reguláris marokkói hadsereg és a felkelő szaharavik fegyveres csoportjaik között. Utóbbiakra szerencsés, ha inkább az *nem állami fegyveres csoport (non-state armed group)* kifejezést használjuk. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának meghatározása szerint a terminus technicus alatt olyan felfegyverzett csoportot kell érteni, amely céljainak elérésére erőszakot alkalmaz és nincs állami ellenőrzés alatt.⁵⁷ A nyugat-szaharai felszabadító erők véleményem szerint egyértelműen ilyennek tekinthetők, még akkor is, ha a Polisario de facto kormányként működik is.⁵⁸ Ez akkor is igaz, ha Uld Ziou 1976. február 27-én egy algériai menekülttáborban kikiáltotta a Szaharávi Arab Demokratikus Köztársaságot. Az emigrációban született új állam ország nélküli kormányát 78-an ismerték el,⁵⁹ köztük 1978-ban az ENSZ is, amely felhatalmazta a Polisariót arra, hogy önrendelkezési jogát akár erőszak alkalmazása árán is kiharcolja.⁶⁰

Ha tehát mind a marokkói és kezdetben a mauritániai hadsereg, mind pedig a Szaharai Felszabadítási hadsereg hadviselő félnek minősül, mindegyikükre ugyanúgy vonatkoznak a háborúskodás jogosítványai és kötelezettségei. Felelnek a hadifoglyokkal szembeni esetleges embertelen bánásmódot, a polgári lakosságot ért atrocitásokért, a magántulajdon sérelméért, tiltott fegyverek alkalmazásáért.

Ugyancsak kötelezettségei vannak a megszálló államnak az okkupált ellenséges területen. Az ENSZ tanácsadó véleménye szerint – ahogy arra korábban már történt utalás – Spanyolországnak nem volt joga a terület feletti szuverenitását Marokkóra ruházni, de ha már Marokkó megszállta, akkor de facto úgy kell tekinteni, mint aki adminisztratív, illetve közigazgatási jogokat gyakorol Nyugat-Szahara mintegy kétharmad részén, igaz mindezt a megszálló haderejére támaszkodva teszi.⁶¹ Mindezek során természetesen köteles úgy eljárni, hogy a terület lakosságának emberi jogait maximálisan tiszteletben tartsa. Fontos továbbá megjegyezni, hogy nem követelhet a megszálló hatalom szuverenitást a terület felett, ott csak adminisztratív jogköröket gyakorolhat.⁶² Ez Nyugat-Szahara esetében sajnos sok esetben nem érvényesült, mivel Marokkó a kezdetektől a saját részének tekintette a bekebelezni óhajtott déli területeket.

Sajnálatos módon a konfliktus évtizedeiben igen komoly sérelmet szenvedtek a humanitárius és emberi jogok, amelyben minden részes fél érintett. Rögtön a harcok első időszakában a marokkói légierő csapást mért a harcok elől menekülők három menekülttáborára, majd napalm bevetésére is sor került.⁶³ E tettek nem csak, hogy szembe mennek a IV. Genfi Egyezményben foglalt követelményekkel, miszerint a civil lakosságot védeni kell, hanem további hadi jogi aggályokat is felvetnek. A

napalm alkalmazása ugyanis 1980. óta tiltott.⁶⁴ Jól lehet 1976-ban még nem volt az, mégis komoly felelősséget ró a marokkói hadvezetésre a genfi jog megsértése miatt. A háborúban a jog szövege sajnos igen hamar elenyészik, így sor kerülhet olyan tettekre, mint a kutak megmérgezése, csordák legéppuskázása, fosztogatások, erőszakoskodások és nyilvános kivégzések.⁶⁵ E cselekedetek nem csak a humanitárius jogot, hanem az azzal szorosan együtt járó emberi jogokat is sértik, hiszen bőven kimerítik a kínzás, kegyetlen és embertelen bánásmód tényállásait.

Mivel a marokkói hadsereg túl nagy falatnak bizonyult a Polisario harcosai számára, így erejüket a gyengébbik betolakodó, Mauritánia ellen fordították, amelynek komoly logisztikai gondot okozott amúgy is csekély létszámú helyőrségeinek a sivatagon át való ellátása. A szaharávik folyamatos gerilla-akciókkal háborgatták a mauritániai katonákat és kiváltképp a kezükön levő bányákat, amivel sikerült érzékeny veszteségeket okozni az amúgy sem túl acélos mauritániai gazdaságnak. 1978-ra Mauritánia kimerült, kormányát egy puccs buktatta meg, az új vezető pedig megegyezett a Polisarioval és kivonta katonaságát a megszállt területekről. Az átengedett terület azonban nem lett a szaharáviké, oda a marokkói haderő vonult be.⁶⁶ A harcok tovább folytatódtak, a gerillák eredményesen támadták a bányákat és érzékeny veszteségeket is tudtak okozni a marokkóiaknak, de a jóval erősebb ellenfelet nem tudták legyőzni. Marokkó ugyan ellenőrzése alá vonta a legnagyobb városokat a bányákkal együtt, de a keleti sivatagi területeken nem tudott eredményt felmutatni a gyorsan mozgó Polisario-egységekkel, így 1980-ban egy „fal” építése mellett döntött. A 2400 km. hosszú erődítés célja a gerillák megfékezése volt. A patthelyzet egészen 1988-ig tartott, miközben Marokkó az uralma alá tartozó területeken további humanitárius jogi jogsértést követ el, amikor marokkóiak ezreit engedi letelepedni nyugat-szaharai területeken. E cselekmény a már tárgyalt megszálló hatalmat terhelő kötelezettség megsértése, amely számára tiltott bármiféle telepítés az okkupált területen.⁶⁷ 1988-ban a felek tárgyalóasztalhoz ültek, ahol megpróbálták elérni a mindkét fél számára megfelelő törvényes rendezést. 1991-ben az ENSZ is elfogadta a rendezési tervet, majd felállította a *MINURSO-t*, amely misszió hivatása a nyugat-szaharai referendum felügyelete és lebonyolítása lett volna.⁶⁸ Mivel azonban Marokkó nem volt hajlandó elfogadni olyan megoldást, amely szerint egy esetleges sikeres referendummal Nyugat-Szahara függetlenné válna, végül is sikeresen elodázta a népszavazást. A helyzet a mai napig rendezetlen, a népszavazásra nem került sor, ma pedig a nemzetközi közösség a rendezésnek inkább egy olyan változatát fogadná el, amelyben a szaharávik, ha ugyan autonómiát is kapnak, de mindenképpen Marokkó részei maradnának. Ez pedig értelemszerűen a Polisariónak elfogadhatatlan.

Az emberi jogok és érvényesülésük Nyugat-Szaharában

Ahogy arra a fentiek során már többször történt utalás, a nyugat-szaharaihoz hasonló konfliktusok esetén a humanitárius- és emberi jogi jogsértések „kéz a kézben” járnak. Ahogy az előző fejezetben, úgy itt is érdemes először a vonatkozó nemzetközi emberi jogi szabályozást, illetve a menekültekre vonatkozó regulát röviden bemutatni.

▲ Forrás: Besenyő János (2012): *A nyugat-szaharai válság*. Publikon Kiadó, Pécs.

Az emberi jogokat a jogtudomány három generációra szokta osztani. Nyugat-Szahara esetében egyelőre érdemes inkább csak az első tekintetében szólni, oda ugyanis azok a jogok tartoznak, amelyekért jelenleg még küzdenek az őslakosok. A másik két generáció (gazdasági, szociális és kulturális jogok, illetve a harmadik, még kevésbé meghatározott kategória) jogai csak a rendezés után kerülhetnek előtérbe.

Az ENSZ keretében a második világháborút követően számos emberi jogi egyezmény napvilágot látott, amelyek az ENSZ Alapokmányában foglalt alapvetéseken túl adnak részletes iránymutatást az egyén, illetve a közösségek legfontosabb jogait illetően. 1948-ban az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* bontotta ki első ízben az Alapokmány normáit.⁶⁹ Ebből témánk szempontjából a legfontosabbak az élethez való jog, a kínzás és embertelen bánásmód tilalma, jog a független és pártatlan bírásokhoz, jog az üldözés elől más országban való menedékkéréshez.⁷⁰

Az 1948-as nyilatkozatnak hiányossága volt, hogy nem tartalmazta az önrendelkezéshez való jog kimondását. Ezt a nemzetközi közösség 1966-ban pótolta a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában*.⁷¹ A sok más egyéb témájú emberi jog egyezmény közül még kettőt érdemes itt megemlíteni. Az egyik az 1984-ben elfogadott *Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény*, a másik pedig *A menekültek helyzetére vonatkozó genfi egyezmény* (1951).⁷²

E rövid, és messze nem kimerítő felsorolásból rögtön kitűnik, hogy a Nyugat-Szaharát magáénak tekintő Marokkó rögtön megsérti az egyik legalapvetőbb kollektív emberi jogot, a népek önrendelkezéshez való jogát. Attól, hogy a nemzetközi közösség a dekolonizációs folyamatot lezártnak tekinti, attól még a nyugat-szaharaiak véleményem szerint még mindig abban a stádiumban vannak, hogy joggal vehetik fel a küzdelmet „gyarmatosítóikkal”, hiszen a mai napig sem sikerült elérniük a függetlenné válást, sőt még annak küszövét, az erről szóló referendumot sem. Ugyancsak volt már utalás a menekülttáborok bombázására, amely nem csak a humanitárius jog, hanem például az élethez való jog ellen is vétkek volt, de említhetnénk számos visszaélést, amelyet a felek kölcsönösen, egymás foglyainak kárára követtek el.

A megszállt, faltól nyugatra eső területeken a marokkói hatóságok visszaélések tucatjait követték el 1975. óta. Nem meglepetés, hogy az említett „megszálló kötelezettségeket” szinte egyáltalán nem teljesítik. A lakosságnak nincsenek biztosítva a legalapvetőbb gazdasági és szociális jogok, becslések szerint akár 1500 ember is eltűnhetett a konfliktus kirobbanása óta, akik nyilván a rendszert kritizálhatták. Ez már rögtön két jog sérelmét veti fel, az egyik az egyén személyes biztonságához való jog, a másik pedig a szólás és vélemény szabadsága.⁷³ A marokkói hatóságok az idegenjogokat sem tartották tiszteletben, amikor spanyol misszionáriusokat és tanítókat utasítottak ki az országból.⁷⁴

Menekültek és táboraik

Ha menekültek jogáról ejtünk szót – elhagyva most a történeti áttekintést – elsőként az 1951. évi genfi *Egyezmény a menekültek státuszáról* kell, hogy eszünkbe jusson. Ez volt ugyanis az első olyan nemzetközi dokumentum, amely megnyugtatóan határozta meg a szülőföldjükről elüldözött migránsok helyzetét. Eszerint menekültnek azt kell tekinteni, aki „*faji, vallási okok, nemzeti hovatartozás, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozás, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országban kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni.*”⁷⁵ A terminus szóhasználatát vizsgálva könnyen levonhatjuk a következtetést, hogy a Nyugat-Szaharából távozni kényszerültek menekültnek kell tekintenünk.

Az első vándorlók 1975-ben a „Zöld menet” elől útnak indultak a szomszédos Algériába, ahol Tindouf városától nem messze mára négy nagy menekülttábor épült fel, amelyben becslések szerint akár 160 ezer saharávi is élhet.⁷⁶ A már-már várossá növekvő táborokat lakóik a négy nyugat-szaharai városról, El-Aaiunról, Smararól, Dakhláról és Awsardról nevezték el.⁷⁷ A táborokat tartományokként kezelik, nevüket a magyarok számára ismerősen csengő wilaya arab szóval jelölik. Kialakításuknál figyelembe vették a víznyerő helyek közelségét, illetve azt, hogy megfelelő távolságra legyen egymástól, amivel a marokkói légitámadások következményeit kívánták enyhíteni. A menedék reményében elmenekült közösségeket mind a négy „tartományban” a Polisario által kijelölt, vagy a menekültek által választott vezetők irányítják.⁷⁸ A táborokban kezdetben sátrakban, ma már egyre több helyen homok-

téglákból épített épületekben élnek. Élelmiszert igyekeznek saját maguk előállítani, de jelentős mértékben rászorulnak a nemzetközi segélyszervezetek adományaira.⁷⁹

Sajnálatos hiányossága az algériai menekültügyi szabályozásnak, hogy a szaharáviakat ugyan megtűri saját területén, végleg letelepedni azonban nem engedi őket. Jóllehet ez a menedékkérőknek sem érdeke, akiket a Polisario hazatéréssel kecsegtet ugyan, ennek azonban számos akadálya van. Jellemző, hogy maga a szaharávi kormány is emigrációban működik egy Rabouni nevű kisvárosban, ahol rajta kívül helyet kapott a törvényhozás, a Vörös Félhold és a MINURSO irodái is. A szaharávik erejükhöz mérten igyekeznek javítani saját szociális és egészségügyi helyzetüket. Minden táborban egészségügyi központok és iskolák működnek.⁸⁰ Az oktatás viszonylagos jó teljesítménye ellenére az életkörülmények igen mostohák. A környékbeli források vize jórészt ihatatlan, ezért lajtoskocsikkal kell az ivóvizet biztosítani. Az egészségügyi központok és kórházak ellenére gyakori „vendégek” a kolera, asztma, különféle szembetegségek, amelyek nem csak a kedvezőtlen sivatagi éghajlatnak, hanem sokkal inkább a gyenge felszereltségnek köszönhető.⁸¹

A táborok nyomorúságos körülményei között élő emberek számára üdvös volna, ha hazatérhetnének szülőföldjükre, ezt azonban éppen a saját szervezetük, a Polisario gátolja a leginkább. A megszállt területeken a marokkói kormány hiába épített lakásokat az Algériában élő szaharáviknak, a Front nem engedi meg nekik, hogy visszaköltözzenek, ezzel próbálva nyomást gyakorolni a rabati kormányzatra.⁸²

Összegzés

Afrika e rejtett konfliktusa igen hálás téma, ám ugyanakkor nehéz is. Hálás, mert egy olyan szegletét tárja elénk a világnak, amiről csak kevesek hallottak. Hálás, mert a nemzetközi jog számos területéről tartogat izgalmas elemezni valót. Nehéz ugyanakkor azért, mert irodalma egyelőre még nem mérhető össze más, jobban szem előtt levő konfliktusokkal, mint például Palesztina. A felvetett kérdéseken túl a konfliktus tanulsága elsősorban nem a humanitárius- és emberi jogi jogsértések, illetve a menekültek helyzete, hanem sokkal inkább az, hogy az ENSZ minden jóindulata és törekvése ellenére sem volt soha, semmilyen konfliktusban valódi megoldást szolgáltatni, mert igyekezetét mindig meggátolták az aktuális nagyhatalmi érdekek. A világszervezet és más egyéb segélyszervezetek viszont ismét bizonyították, hogy elévülhetetlen érdemeik vannak a humanitárius katasztrófák enyhítésében. ☀

Jegyzetek

- 1 <http://www.un.org/en/decolonization/nonselvgovterritories.shtml> (2015. január 03. 19:22)
- 2 Besenyő: *Western Sahara*, 2009. 9. o.
- 3 A szó arabul nyugatot jelent, ma gyűjtőfogalomként az Atlasz-hegység vidékének arab nyelvű észak-afrikai államait – Líbiát, Tunéziát, Algériát, Marokkót, Nyugat-Szaharát és Mauritániát – jelöli.
- 4 Mészáros: *A Maghreb palesztinjai – a nyugat-szaharai konfliktus a világpolitikai érdekek árnyékában*, 2009. 1. o.
- 5 Az Almoravidák berber eredetű dinasztiája 1062-től 1147-ig uralta a térséget, majd őket a szintén berber eredetű Almohádok váltották fel.

- 6 Mészáros, 2009. 2. o.
- 7 Besenyő: A nyugat-szaharai spanyol népszámlálás és az ENSZ, 2008. 22. o.
- 8 Besenyő János: A nyugat-szaharai válság egy magyar békefenntartó szemével, 48-51. o.
- 9 Besenyő: Western Sahara, 2009. 47. o.
- 10 Uo. 48. o.
- 11 Besenyő: Nyugat-Szahara Marokkó és Mauritánia által történt megszállása 1975-ben, 2011. 52. oldal
- 12 Besenyő: A nyugat-szaharai spanyol népszámlálás és az ENSZ, 2008. 22. o.
- 13 Besenyő: Western Sahara, 2009. 57. o.
- 14 Uo., 58. o.
- 15 Mészáros, 2009. 3. o.
- 16 Besenyő: Western Sahara, 2009. 60. o.
- 17 Uo., 61. o.
- 18 Uo.
- 19 *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and People (1960. december 14.)*
- 20 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki: Nemzetközi jog, 2014. 80. o.
- 21 Uo., 81. o.
- 22 N. Shaw, Malcolm: Nemzetközi jog, 2008. 407. o.
- 23 A szövegezés szinte tökéletesen megegyezik a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya és A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya fogalmazásával.
- 24 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 81. o.
- 25 Tibori Szabó Kinga: A népek önrendelkezésének belső formája: egyéni szabadság vagy jog a kollektív autonómiához, 2005/1. 42. o.
- 26 Mészáros, 2009. 4. o.
- 27 Harakat Tahrir Saguia El Hamra wa Wadi Ed Dahab
- 28 Besenyő: Nyugat-Szaharai konfliktus - az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld menet”, 2009. VI/2. 39. o.
- 29 Besenyő: Western Sahara, 2009. 65. o.
- 30 Uo.
- 31 Besenyő: Nyugat-Szaharai konfliktus - az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld menet”, 2009. VI/2. 43. o.
- 32 Uo., 41. o.
- 33 Besenyő: Nyugat-Szaharai konfliktus - az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld menet”, 2009. VI/2. 41. o.
- 34 Western Sahara - Advisory Opinion of 16 October 1975, 101. o.
- 35 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 334. o.
- 36 Western Sahara - Advisory Opinion of 16 October 1975, 101. o.
- 37 Uo.
- 38 Besenyő: Nyugat-Szaharai konfliktus - az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld menet”, 2009. VI/2. 50. o.
- 39 Uo., 52. o.
- 40 Mészáros, 2009. 6. o.
- 41 A Franco-rezsim egy katonai diktatúra volt, amelynek megbuktatása magával hozta a haderő átmeneti gyengülését is.
- 42 Charter of the United Nations, Chapter XI, Article 73-74.
- 43 Vienna Convention on the law of treaties 1969, Article 53.
- 44 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 164. o.
- 45 Uo. 726. o.

- 46 Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX). Article 1.
- 47 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 734. o.
- 48 Uo.
- 49 Frente Para la Liberación de Saguia Al Hamra y Rio de Oro – Frente Polisario
- 50 Besenyő: A nyugat-szaharai spanyol népszámlálás és az ENSZ, 2008. 22. o.
- 51 1949. évi I-IV. hágai egyezmények; a fegyveres erők sebesültjeiről és betegeiről (I.), a tengeri haderők sebesültjeiről és betegeiről (II.), a hadifoglyokkal való bánásmódról (III.), illetve a polgári lakosság védelméről (IV.)
- 52 Mészáros, 2009. 7. o.
- 53 Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War, 1949. Article 4.
- 54 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 802-803. o.
- 55 Kovács, 2011. 573. o.
- 56 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 951. o.
- 57 Buckley, Orla Marie: Unregulated Armed Conflict: Non-State Armed Groups, International Humanitarian Law, and Violence in Western Sahara, 2012. 796. o.
- 58 Uo.
- 59 Besenyő: Western Szahara, 2009. 101. o.
- 60 Mészáros, 2009. 8. o.
- 61 Chinkin, Christine: Laws of Occupation, 2009. 199. o.
- 62 Uo. 206. o.
- 63 Besenyő: Western Sahara, 2009. 99. o.
- 64 Kovács, 2011. 549. o.
- 65 Besenyő: Western Sahara, 2009. 99. o.
- 66 Mészáros, 2009. 8. o.
- 67 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 808. o.
- 68 Mészáros, 2009. 8. o.
- 69 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 464. o.
- 70 The Universal Declaration of Human Rights, 1948. Article 3., 5., 6., 10., 14.
- 71 International Covenant on Civil and Political Rights, 1966. Article 1.
- 72 Kende-Nagy-Sonnevend-Valki, 2014. 469. o.
- 73 Country Reports on human rights practises 23.02.2000 <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2000/nea/804.htm> (2015. január 10. 10:11)
- 74 Morocco expels five missionaries 30.03.2009 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7971491.stm>
- 75 Convention Relating to the Status of Refugess, Geneva, 1951. Article 1.
- 76 Besenyő: Western Sahara, 2009. 167. o.
- 77 Besenyő: A nyugat-szaharai menekültkérdés és az algériai menekülttáborok, 2010. 75. o.
- 78 Uo. , 76. o.
- 79 Uo.
- 80 Besenyő: A nyugat-szaharai menekültkérdés és az algériai menekülttáborok, 2010. 77-78. o.
- 81 Besenyő: Nyugat-Szahara és a migráció, 2011. 39. o.
- 82 Uo. 83. o.

Felhasznált irodalom

- Besenyő János: Western Sahara, Publikon Kiadó, Pécs, 2009.
- Besenyő János: A nyugat-szaharai spanyol népszámlálás és az ENSZ, Afrika Tanulmányok folyóirat, 2008., II. Évf., 2. szám, 18-29. o.
- Besenyő János: Nyugat-Szahara Marokkó és Mauritánia által történt megszállása 1975-ben, Honvédségi Szemle, 2011., LXV. évfolyam, 2. szám, 52-57. o.

- Besenyő János: Nyugat-Szaharai konfliktus - az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld menet”, *Kül-Világ folyóirat*, 2009. VI. évfolyam, 2. szám, 37-57. o.
- Besenyő János: A nyugat-szaharai menekültkérdés és az algériai menekülttáborok, *Afrika Tanulmányok folyóirat*, 2010. IV. Évf., 3. szám, 74-85. o.
- Besenyő János: Nyugat-Szahara és a migráció, *Afrika Tanulmányok folyóirat*, 2011. V. Évf., 3. szám, 34-45. o.
- Besenyő János: A nyugat-szaharai válság egy magyar békefenntartó szemével, *Publikon Kiadó, Pécs*, 2012.
- Buckley, Orla Marie: Unregulated Armed Conflict: Non-State Armed Groups, International Humanitarian Law, and Violence in Western Sahara,
- Chinkin, Christine: Laws of occupation, 2009. (<http://removethewall.org/wp-content/uploads/2014/05/Laws-of-Occupation-Christine-Chinkin-2009.pdf> (2015. január 08. 18:10))
- North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Volume 37 - Issue 3, Spring 2012
- Kende Tamás-Nagy Boldizsár-Sonnevend Pál-Valki László: Nemzetközi jog, *Complex Kiadó, Budapest*, 2014
- Kovács Péter: Nemzetközi közjog, *Osiris Kiadó, Budapest*, 2011.
- Mészáros Zsolt: A Maghreb palesztinjai - a nyugat-szaharai konfliktus a világpolitikai érdekek árnyékában, *Grotius folyóirat*, 2009. (http://www.grotius.hu/doc/pub/IFXJVR/2009_119_meszaros_zsolt.pdf (2015. január 03. 19:52))
- N. Shaw, Malcolm: Nemzetközi jog, *Komplex Kiadó, Budapest*, 2008.
- Tibori Szabó Kinga: A népek önrendelkezésének belső formája: egyéni szabadság vagy jog a kollektív autonómiához?, *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* 2005/1., 41-46. o. (<http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/04.TiboriSzabo.pdf> (2015. január 04. 20:11))

Felhasznált internetes források

- <http://www.un.org/en/decolonization/nonselvgovterritories.shtml> (2015. január 03. 19:22)
- Country Reports on human rights practises 23.02.2000 <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2000/nea/804.htm> (2015. január 10. 10:11)
- Morocco expels five missionaries 30.03.2009 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7971491.stm>

Felhasznált jogszabályok, nemzetközi egyezmények, bírósági döntések

- Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples (Adopted by General Assembly resolution 1514 (XV) of 14 December 1960) (<http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml> (2015. január 04. 19:57))
- International Covenant on Civil and Political Rights (Adopted by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966) (<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (2015. január 04. 20:00))
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Adopted by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966) (<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (2015. január 04. 20:01))
- Western Sahara - Advisory Opinion of 16 October 1975 (<http://www.icj-cij.org/docket/files/61/6197.pdf> (2015. január 06. 20:46))
- Charter of the United Nations
- Vienna Convention on the law of treaties 1969
- Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX).
- Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949.

- Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949.
- Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949.
- Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949.
- The Universal Declaration of Human Rights, 1948 (<http://www.un.org/en/documents/udhr/> (2015. január 09. 20:50))
- International Covenant on Civil and Political Rights (Adopted by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966) (<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (2015. január 09. 20:59))
- Convention Relating to the Status of Refugees, Geneva, 1951. (<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html> (2015. január 10. 12:22))

A szerzőről

jogász,

Szegedi Tudományegyetem,
Állam- és Jogtudományi Kar

About the Author

Dr. Jur. István Harkai

University of Szeged,

Faculty of Law,

International Law/Foreign

Language Specialisation

harkai.istvan89@gmail.com

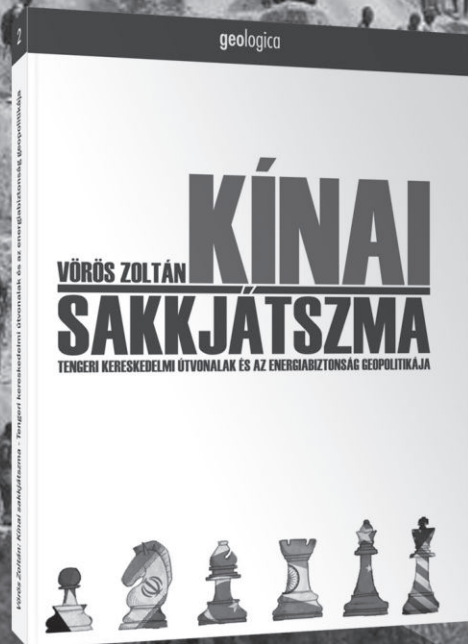
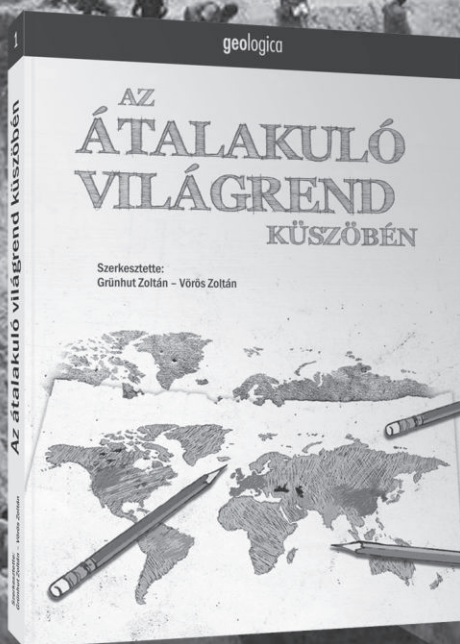
English Abstract

Violation of Humanitarian Law and Infringement of Human Rights in the Last “Colony” of Africa

On the surface, Western Sahara is one of the most unconcerned regions of Africa, but who is interested in international law, easily can find many exciting issues in the depths. After a brief historical review, the author intends to examine the abuse of human rights, the infringement of international humanitarian law, which were committed by the parties during the fight for freedom of the Saharawi people. The study also analyses the circumstances of refugees.

geologica

elemzések • folyóirat • könyvek

Keresse a köteteket az Alexandra és Lóra Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon,
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon!

LES GUERRES D'AFRIQUE. DES ORIGINES À NOS JOURS

BENKES MIHÁLY

A szerző a hadtudomány állhatatos kutatója és oktatója. Több évtizedes munkásságának kiemelt területe az Afrika kontinensen lezajlott háborúk leírása és a mindenkori nemzetközi környezet eseménytörténetéhez való kapcsolatok feltárása. A polemológia méltán elismert tudósa, aki 1987 és 2013 között 25 művet publikált az afrikai konfliktusokról és háborúkról. Felgyűjtött ismereteit a párizsi *École de Guerre* professzoraként, valamint az általa gondozott *L'Afrique réelle* internetes folyóiratában adja közre. Emellett aktív részese több nemzetközi szervezet szakértői körének.

A jelenlegi könyv a teljesség igénye nélkül a *prekoloniális korszaktól* kezdve az *európaiak hódításain*, a *gyarmati és függetlenségi korszakon át* a *jelenig* mutatja be és értelmezi a földrészen kirobbant erőszakos harcok, háborúk, genocídiumok és terrorcselekmények történetét. A fentiek alapján négy részre tagolt mű anyagát megelőzően, de már kutatásai nyomán levont következtetései alapján beavatja az olvasót az afrikai háborúskodások különféle típusainak ismérveibe. Három nagy formát (típust) vázol fel a kontinens területén történt háborús cselekmények kapcsán: 1) *Ugyanazon etnikumhoz tartozó családok vagy törzsek közötti összetűzések* (pl. a *nguni* etnikum két csoportja, a *ndebele-matabelék* és *zuluk* közötti konfliktusosság). 2) *Az eltérő származású/eredetű népségek közötti, jellegzetesen területvédelmi, illetőleg területbirtoklási okból keletkezett háborúskodások* (pl. a *fehér berberék* támadásai a *fekete népesség* ellen a Szaharában, vagy a Limpopo déli részén zajlott expanziós harcok, amelyet a *ngunik* folytattak a *khoisanok* rovására). 3) *A kelet-afrikai zónákban állandósult összecsapások a pásztornépek között, valamint a pásztornépek és a földművelő népek között.*

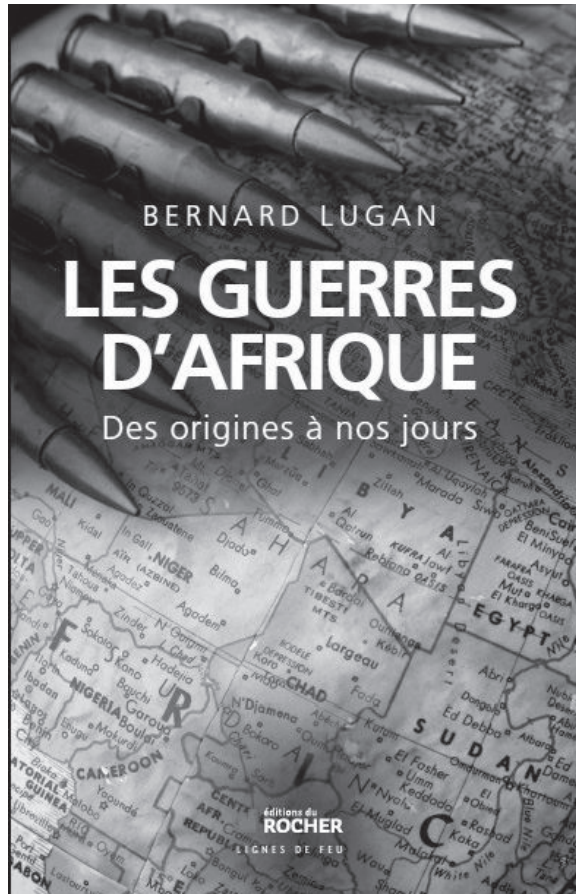
Az afrikanisztika szakmai köreiben a mai napig különféle terminológiai kérdések merülnek fel. Lugan egy rövid útmutatást ad „Ethnie, tribu, clan” címmel, hogy koherens fogalmi használatra hívja fel olvasóit. Didaktikai szándéka kifejeződik a kötet szerkezeti felépítésében, stílusában, apparátusában és szemléltető anyagában is, s ekként könyve – nem mellékesen – megbízható tartalommal bíró felsőfokú taneszköz funkcióját is betölti.

Az *első részben* döntően az észak-afrikai régiókban történtek magvas leírása szerepel, jóllehet a források szűkös volta és hiányosságai az időszámításunk előtti évezredektől egészen az i.sz. VIII. századig komoly próba elé állította a kutatókat,

Bernard Lugan

Les Guerres d'Afrique. Des origines à nos jours

Éditions du ROCHER, 2013. p. 403

kivéve a *szaharai* és *ausztrál-afrikai* régiókban évezredek alatt lejátszódott benépesülési és territoriális háborúkat. (12-16. o.) Az *egyiptomi dinasztikus történelem* jellegzetességeként az Egyiptom földrajzi helyzetéből következő többirányú területi expanziók folyamán tapasztalható birodalmi katonapolitika és hadseregfejlesztés alakulásáról kapunk alapismereteket. (16-19. o.) A katonai taktika változását hangsúlyozza a szerző a *Róma és Karthágó közötti*, „*első gyarmati háborúként*” említett súlyos harcok sorozatában. (19-23. o.) Az *arabok két szakaszban véghezvitt térhódításai* a területfoglalás új válfaját jelentették, mivel a berberék lakta térség frontvonalának áthelyezésével jártak a hadjáratok. (23-28. o.)

A kötet *második részében* a szerző részletezően mutatja be az *afrikai harcosok* és a *nagy katonatársadalmak* jegyeit és funkciójukat. Így *Marokkó* és a marokkói hadsereg ütközeteit a portugál intervenciók erőivel, illetve a marokkói hadjáratokat a Szaharától délre fekvő régióban (l. a Timbuktu expedíciót 1591-ben). A marokkói hadsereg ismertetése során már a 19. sz. közepéig előrettekintő elemzést közöl Lugan, jelezve, hogy a marokkóiak technikai képességeit az algériai francia hadsereg az

1930-as évek elején már jóval felülmúlta. (23-40. o.) E rész következő fejezeteiben a kontinens újabb régiói felé fordítja figyelmünket a szerző. Körültekintően mutatja be a *dzsihadista háborúk és hódítások* erőit és csatáit a XVIII. század végétől kezdődően a Szahelben (I. a három nagy dzsihádót a hauszák földjén, 1804; Macinában, 1818; és a bambarák ellen, 1852). Külön alfejezetben írja le a szerző a *mahdizmus behatolását* nilotikus Afrikába. (40-45. o.) A következő három fejezetben már a *ruandai és zulu királyságok* különös „militarista” kultúrájának elemzését találjuk. (45-59. o.)

A harmadik fejezetben a kontinens két szélső, déli és északi pontján létező exogén háborús társadalom etno-militarista profiljával ismerteti meg bennünket a szerző, északon a *mamelukok* és délen a *búrok* történetén keresztül közelíti meg és fejt ki fő témáját. A *mameluk szultánátusban* közép-ázsiai „importált” örökös katonai arisztokrácia játszott döntő szerepet, a *búrok* viszont biblikus inspiráció alapján hozták létre a katonai-társadalmi viszonyaikat. (60-71.o.)

A kötet további részeiben a szerző már az új- és legújabb kor, továbbá a jelenkor afrikai háborúit vizsgálja és ismerteti. A *gyarmati háborúkról* szóló második rész bevezetője rávilágít arra a történelmi változásra, melyet Afrika modernkori gyarmatosítása jelez. Európa materiális, technikai-kommunikációs, modern fegyverzete vitathatatlan fölényt jelentett.

Lugan külön fejezetekben dolgozza fel *Franciaország* behatolását a kontinens északi, nyugat- és közép-afrikai régióiba (77-96. o.), *Nagy-Britannia* ausztrál-afrikai háborúit és a *búrok* háborúját (97-115. o.), Németország afrikai akcióit (I. a hererók háborúját) és az *olasz* katonai kudarc esetét (I. az adouai ütközet kimenetelét). Az angol és a francia gyarmatosítás esetében hiteles, gazdagon dokumentált leírást ad, kimutatva, hogy gigantikus vállalkozásuk során a fölényüket jelentősen mérsékelte az afrikai környezet, a természeti feltételek, a rendkívüli távolságok, ellátási és egészségügyi nehézségek. A gyarmatosítás sajátos formájáról, a *Société anti esclavagiste belge* (SAB) magánháborújáról szóló alfejezet már átvezet a gyarmati időszak háborúihoz. (116-131.o.)

A gyarmati berendezkedést előkészítő katonai műveletek növelték a nemzetközi aktorok közötti ellentéteket. A kötet *harmadik részében* az 1914 és 1942 közötti periódusból az *első világháború*, a *Rif-háborúk*, az *etiópai háború* és a *második világháború* áthatásait és következményeit elemzi az afrikai gyarmatok vonatkozásában. E fejezetek és alfejezetek tárgyalják a szuezi, a nyugat-afrikai háborúkat, a kameruni, a délnyugat-afrikai összetűzéseket a német-angol-belga konfrontációkat, a Marokkótól Etiópiáig terjedő katonai küzdelmeket és a második világkonfliktus 1940-42 közötti katonai műveleteit (I. a szövetségesek 1942-es partraszállását és annak katonai következményeit). (135-180.o.)

A kötet terjedelmének felét a dekolonizáció és a függetlenségi periódus tüzetes bemutatása tölti ki (I. a III. rész 4. fejezetét és a IV. rész fejezeteit! – 181-364. o.). A szerző ismét a jelenig vezeti az olvasót a *kenyai*, *algériai* és *portugál-afrikai* dekolonizációs háborúk történetében (181-207. o.). Lugan három nagy realitásra hívja fel a figyelmet. Az első a *függetlenségi mozgalmak megjelenése* az egész kontinensen, a második az *oktrojált politikai-jogi függetlenségi processzustól* eltérő harci szellemi-

ség megjelenése több régióban, s a harmadik a *brit és francia dekolonizáció közötti különbségből* következő reakciók.

A dekolonizációs fegyveres konfliktusok sorából kiemelkedik az 1961-1975 közötti *luzofón Afrika* területét alkotó Angola, Mozambik, Bissau-Guinea, Zöld-foki és Sao Tomé-Príncipe szigetek régióiban, mint Portugália integráns részein zajló katonai, politikai, pszichológiai permanens konfliktusosság. A kétpólusú világ szemben álló erőinek beavatkozásai, befolyásoló manőverei és a szomszédos afrikai államok aktív katonai részvétele és ezek együtthatásának negatív következményeit ismerhetjük meg külön alfejezetekben. Az ún. *lusotropikalismus* (lusotropicalismo) modell jegyében a felkelők elleni küzdelemben portugál részről nem haboztak a törzsi gyűlölködést felszítani, jóllehet az egyes területek ellenállási képességei és feltételei között jellegzetes különbségek voltak (l. az angolai és a mozambiki háborúk lefolyását, ill. mérlegét – 195-207. o.).

Mindaz, amit a szerző szisztematikus munkája révén az afrikai háborúk történetéből könyve első három részében közölt, megkönnyíti az 1960-2013 közötti szüntelen fegyveres összetűzések, háborúk és terrorista akciók megértését. Alighanem igaza van, amikor a *negyedik rész* bevezetőjében azt állapítja meg, hogy „a nagy afrikai konfliktusok a függetlenség után keletkeztek”. Az elmúlt fél évszázad háborús eseményei jórészt Afrika-közi és etnikai konfliktusosságot hordoznak magukban, de nem mentesek a külső állami és nem állami szereplők befolyásolásától, felbujtó és támogató tevékenységeitől sem. Az afrikaiak túlélési körülményei nem kedveznek az általános konszolidációnak, több esetben fegyveres erőszakhoz folyamodnak.

Lugan a függetlenségi korszak évtizedeiben lezajlott háborúk vizsgálata során ismételtelen négy megjelenési formát különít el: a) *az egy országon belüli etnikai konfliktusokat*, b) *több ország részvételével zajló konfliktusosságot*, c) *két ország közötti háborúskodást*, d) *a gyarmati periódusra és a hidegháború idejére visszavezethető fegyveres összetűzéseket*. Lugan felmérése szerint a szinte „természetes” indítékok – a mélyszegénység, a túlnépesedés, a primer javak (különösen az olaj, ill. más stratégiai nyersanyagok) – birtoklásának szándékán túl a politikai problémák a meghatározó indikátorai az erőszak eszkalációjának. A szerző ezek közül hármat emelt ki: *az állam és a hatalom alacsony intézményesülési szintje*, a *demokrácia-deficit* (ideértve a kisebbségek kiszolgáltatottságát) és a *nemzet európai ideájának gyökértelensége*, mivel az afrikai társadalmi rend és politikai mechanizmusok továbbra is a közösségi struktúrák különféle töltetű – kvázi atavisztikus - hagyományaihoz kapcsolódnak.

A jelen korszak háborúinak bemutatását Lugan a kontinens földrajzi felosztása keretében tárja elénk, pontosan megjelölve az egyes térségekben kirobbant és zajló konfliktusok számát, betekintést adva a kiváltó okokba és a fegyveres harcok menetébe, azok lokális és tágabb körű regionális és nemzetközi vonatkozásaiba. A negyedik rész első fejezetében szerepel *Észak-Afrika négy konfliktusa*, a *marokói-algériai kettős konfliktusosság* a szaharai övezetben (1963-tól), az *algériai polgárháború* (1992-2002) és a *líbiai háború* (2011). (208-233. o.)

Külön fejezet szól a *szaharai-szaheli háborúkról*, amelyek egyfelől a művi határok léte, másfelől a pászortársadalmak válságának megoldatlansága miatt időről időre kiújulnak – Mali, Niger, Csád és Darfúr tartoznak ide. Ezek sorából is kiemelkednek a *tuareg háborúk*, a maguk bonyolultságával. (234-260. o.) Alapos leírását kapjuk az *Afrika Szarván folytatott háborúknak*, amelynek geopolitikai jelentősége a hidegháború után is változatlan (l. a húsz éves etiópai háborút, az Etiópia-Eritrea konfliktust (1998-2000), az 1977 óta tartó szómáliai háborúkat). (261-275.o.) A *szudáni háborúkról* szóló fejezetben (1956-2013) a konfliktusok profiljának meghatározásához nélkülözhetetlen információkat dolgozott fel a szerző (l. az Észak és Dél közti rassz-konfliktusokat, a darfúri etnikai háborúkat, a szudáni határkonfliktusokat, ill. a két Szudán között 2011-ben kitört háborút). (276-288.o.)

A kontinens nyugati partvidékén 1990-2013 között szintén több etnikai háborúra került sor, amelyek eltérő szintű intenzitással zajlottak Libéria, Sierra Leone, Elefántcsontpart és Nigéria területein és körzetében. A szerző akkurátusan feldolgozta a háborús szereplők változó indítékait és érintettségét a különféle vallási, terrorista csoportok, külső szereplők és hatalmak tekintetében. (289-309.o.)

Az Afrika szívében, Afrika motorjaként aposztrofált Zaire (Kongói Demokratikus Köztársaság, RDC) területét és szomszédos államait érintő fél évszázados háborúk (1960-2012) a földrész egészére hatással voltak. (Az 1998-ban kirobbant háború két szemben álló koalíciós csoportjában mintegy tíz ország lépett fel.) A szerző elismerésre méltó tömörítéssel és súlypontozással dolgozta fel az igen összetett és szerteágazó, különféle indítatású fegyveres incidensek, szeparatista törekvések, polgárháborús színezetű etnikai zavargások és összetűzések, valamint a sorozatos, központi hatalom elleni felkelések, ösztönös lázadások, a szomszéd államokkal való összeütközések, valamint a külső intervenciók és az ENSZ égisze alatt folytatott missziók eseménytörténetét. A mai Zaire mindenkori nagy kérdése, hogyan érhető el az egység megőrzése és erősítése. Lugan az események szenvtelen leírásával hasznos eligazítást ad a történekről, az olvasóra bízva, hogy hozzálát-e a nagy mennyiségű irodalom megismeréséhez. Az 1990-es évek utolsó éveire érett meg egy hatékony koalíció megkötésének gondolata, mely a leginkább érdekelt Angolán kívül Szudánt, Zimbabwét, Namíbiát és

Mindaz, amit a szerző szisztematikus munkája révén az afrikai háborúk történetéből könyve első három részében közölt, megkönnyíti az 1960-2013 közötti szüntelen fegyveres összetűzések, háborúk és terrorista akciók megértését. Alighanem igaza van, amikor a negyedik rész bevezetőjében azt állapítja meg, hogy „a nagy afrikai konfliktusok a függetlenség után keletkeztek”

Csádót is magába foglalta. Ruanda hathatós fellépésével a második kongói (RDC) háború megszüntette az angolai ellenzék alsó-kongói mozgásterét és megteremtette a két Kongó közötti térségben – Cabindában – élő angolai enklávó biztonságát. (Az angolai gáz- és olajtermelés 80%-a innen származik.) A *Laurent-Désiré Kabila* körül létrejött koalíció felbomlása azonban újabb kockázatokat hozott a szereplők körében. A szerző beszámol az ituri háborúról (1996-2004) és a második kivui háborúról (2007-) további menetéről. (310-327. o.)

A kötet utolsó előtti fejezetében a *ruandai háború* 1990-1994 közötti eseményeit követhetjük nyomon, egészen a genocídium hónapjait (1994. április-június) követő „Operation Turquoise” elnevezésű, a 929. sz. ENSZ BT határozat felhatalmazásával beavatkozó francia erők humanitárius célzatú műveleteinek részleteiig. Az utolsó fejezetben egyfelől az 1965-2002 közötti szakaszosan zajló *angolai háborúk*, másfelől az 1975-1992-es *mozambiki háborúk* eseményeivel és következményeivel ismerteti meg olvasóit a szerző. (350-362. o.)

A kötet közepén elhelyezett 66 oldalas térképességlet valamennyi háborúhoz kapcsolódó illusztrációt tartalmaz, amely könnyebbé teszi a szembenálló felek harci cselekményeinek áttekintését. A kötet terjedelmes névmutatóval (365-376. o.) és kimerítő bibliográfiával zárul (377-397. o.). Lugan erénye, hogy sikerült a rendkívül összetett, olykor kibogozhatatlan ellenséges viszonyok fő vonalát megragadnia és közérthető stílusban, számos híryanag szövegrészleteinek szövegbe való elhelyezésével is hitelesíteni a leírtakat és motiválni a kötet használóit. S bár közvetlenül nem tér ki a háborúhoz kapcsolódó fegyverkereskedelmi kérdésekre, a katonai képességek dokumentálásával jelzi a fegyverkezés és a háborúzás terén végbemenő változásokat, annak forrásait.

Lugan olyan „tudástárat” adott közre, mely szenttelen történeti láttelepe a kvázi végtelen afrikai háborúknak, s ezáltal hívja elő olvasói kutatói ösztönét és kíváncsiságát. A „száraznak” tűnő előadásmód és szöveg, skolasztikus stílus vitathatatlanul tartalmazza a háborúk szövevényes szűkebb és tágabb környezetét, a motivációs elemek komplexitását, a háborúzás személyes vonatkozásait. Magas színvonalú, szakmai élvezetet keltő munkájával megbízható ismeretekhez és tudáshoz segíti mind a felsőfokú oktatás hallgatóit, mind az afrikánisztika művelőit. ☀

publikon
KIADÓ

www.publikon.hu

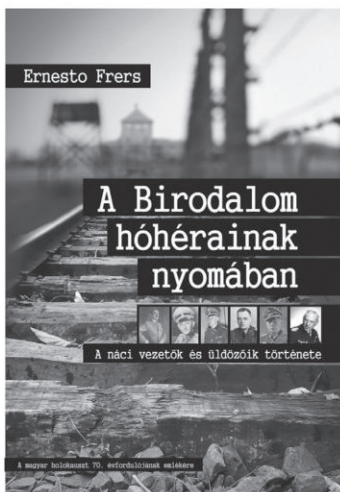
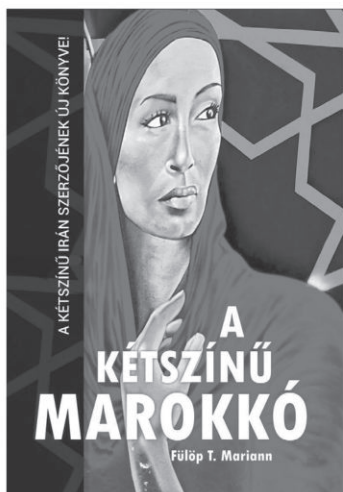
Teljes körű kiadási tevékenység
a kézirattól a könyvespolcig!

Jelentse meg könyvét a Publikon Kiadónál!

OLCSÓ | MEGBÍZHATÓ | RUGALMAS | GYORS

Keresse a GloboBook könyveit a könyvesboltokban és az online árusítóhelyeken!

MEGJELENT!

GLOBOBOOK
KIADÓ

Kezedben a nagyvilág

Online vásárlás:
www.globobook.hu